

התפעלות הלב
בתפילה ובמצוות
מתוך
"קונטרס ההתפעלות"
לאדמו"ר האמצעי של חב"ד

הרב גיורא רדלר

תוספת לפורים: מצוות מחיית עמלק
על פי ה'צמח צדק'
האדמו"ר השלישי של חב"ד

וְלִחְשׁוֹב מִחֲשָׁבֶת

עדכונים, שאלות ועוד: חפשו אותנו ב-f

חברות נוספות בהוצאת וְלִחְשׁוֹב מִחֲשָׁבֶת:

היחס למושג האלוהי
ודאות וספקנות
אבולוציה: תורת ההתפתחות
תורה מן השמים

©

כל הזכויות שמורות לרב גיורא רדלר
ניתן לצלם עמודים מהספר לצורכי לימוד ושלא למטרות מסחריות

הדפסה שנייה - כסלו תשפ"א

עריכה: חיים היימן, אורי רדלר וצבי רדלר 052-4289889 zvi@epsys.co.il

הוצאה לאור והפצה: אופיר דלי 052-8654946 ofirdelly@gmail.com

עריכת לשון: חנה פורטגנג 050-7846741

סידור ועימוד: שלדג עיצובים 054-7670847

ניתן להפנות שאלות לרב גיורא: ravgyora@gmail.com

פֶּתַח וְאָמַר
קָרוֹב ה' לְכֹל קֹרְאָיו
הָאֵי קֹרְאִי,
דְּהָא כָּל אֵינּוֹן דְּקֹרְאֵן
לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֵהוּ בְּאֲמַת.
בְּאֲמַת לְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא,
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא קָרִיב לוֹן, וּמִקְבֵּל לוֹן, וְקוֹדֵשׁא בְּרִיךְ הוּא לְבָא בְּעֵי.
(פֶּתַח וְאָמַר הַפְּסוּק הַזֶּה, קָרוֹב ה' לְכֹל קוֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֵהוּ בְּאֲמַת.
שֶׁהֲרִי כֹל אוֹתָם שְׁקוֹרְאִים בְּאֲמַת לְקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא,
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מִקְרֵב אוֹתָם וּמִקְבֵּל אוֹתָם,
וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מִבְּקֵשׁ אֶת הַלֵּב)
זֶהר חֲדָשׁ, מִדְּרַשׁ רוֹת

סדר העניינים

ו	הקדמה: קונטרס ההתפעלות
יא	רקע: 'חסידות הישנים', 'חסידות החדשים', חוכמה, בינה ודעת
טז	מדרגות 'נפש הטבעית': מדרגות מינוס אחת ואפס
כג	המדרגה הראשונה: שמיעה מרחוק
לד	המדרגה השנייה: הזזה ממקומו קצת
מ	התלהבות אמיתית והתלהבות ריקה
מד	המדרגה השלישית: ריכוז מוחלט
מט	המדרגה הרביעית: תאונת דרכים
נה	המדרגה החמישית: הרצון הפשוט
ס	סיכום
סד	נספחים להתפעלות הלב
עה	פורים - מצוות מחיית עמלק

הקדמה: קונטרס ההתפעלות

אנו יודעים שצריך להתכוון¹ בתפילה, צריך להסביר מהי כוונה. כיצד אפשר למדוד כוונה?

מה היא הפעולה שאדם ש'מתכוון' עושה? האדם רוצה להתכוון יותר בתפילה, רוצה שלמילים שלו תהיה יותר כוונה ומשמעות. אך כיצד הוא אמור לעשות את זה בפועל? היכן מתחבא אותו 'מפתח של כוונה' שמבדיל בין תפילה לתפילה ובין מצווה למצווה?

רבים שמעו על המושג 'כוונה' עצמו ומכירים אותו. יודעים שלמילים יש פירוש מסוים שצריך להכיר, ושהמשמעות חשובה. אך מהי הדרך לכוון?

לשאלה זו יש כמה חלקים חשובים:

- מה זה בכלל להתכוון, והאם זה קורה לבד?
- מה אדם אמור לחוש בזמן התפילה?
- כיצד אפשר לעלות במדרגות הכוונה, ואיך אפשר לבדוק מהי רמת הכוונה שלי עכשיו?
- על מה להסתכל?

1 על חשיבות התפילה בכוונה נכתב בזוהר: "אמר רבי שמעון, הכא בעינא לגלאה מלה. תא חזי, כל מאן דידיע לסדרא עובדא פדקא יאות, ולסדרא מלין פדקא יאות, הא ודאי מתערי לקודשא בריך הוא, לאמשקא מלין עלאין דמתפשין... [..] ואלין דידיעי ומכווני לבא ורעותא, מפקי ברכאן מאתר דמחשבה, ונפקי בכל גזעין ושרשין בארץ מישר פדקא יאות, עד דמתברכן עלאין ותתאין, ושמא קדישא עלאה מתברך על ידיהון. זפאה חולקיהון. דהא קודשא בריך הוא קריב לגביהון, וזמין לקבליהון, בשעתא דקארו ליה, הוא זמין לון. בשעתא דאינון בעאקו, הוא לגביהו, הוא אוקיר לון בעלמא דין ובעלמא דאתי, הדא הוא דכתיב, (תהלים צא) כי בי חשק ואפלטוהו אשגבהו כי ידע שמיי". ובתרגום חופשי: "אמר רבי שמעון, עכשיו אבוא לגלות דבר, בוא וראה, כל מי שיודע לסדר מעשיו כראוי, ולסדר דיבורים כראוי, הרי ודאי מעורר לקדוש ברוך הוא, להמשיך דברים עלינונים ישרים [...] ואלו שיודעים ומכוונים לב רוצון, מוציאים ברכות ממקום המחשבה, ויוציאים בכל הגזעים והשורשים בדרך ישרה כראוי, עד שמתברכים עלינונים ותחתונים, והשם הקדוש העליון מתברך על ידיהם. אשרי חלקם שהרי הקדוש ברוך הוא קרוב אליהם, וזמין מולם, בשעה שקוראים לו הוא זמין להם. בשעה שהם בצרה, הוא אצלם, הוא מכבד אותם בעולם הזה ובעולם הבא. זה שכתוב: 'כי בי חשק ואפלטוהו אשגבהו כי ידע שמיי'" (זוהר מנוקד חלק ג דף קפד ע"א).

דברים אלו בדיוק אפשר ללמוד מקונטרס ההתפעלות שכתב האדמו"ר השני של חב"ד, ר' דובער, ובו הוא מסביר את הכוונה על ידי חלוקה לשתי קבוצות של מדרגות.

האדמו"ר מסביר שבמושג 'כוונה' יש חמש מדרגות של התפעלות הנפש הטבעית וחמש מדרגות של התפעלות הנפש האלוקית.

כאשר האדמו"ר אומר **התפעלות**, במילה התפעלות הוא מכוון להפנמה, לכוונה, להתרגשות ולהתחברות. ככל שנתקדם הדברים יהיו מדויקים וברורים יותר, ובמדרגה הרביעית כבר נוכל לאחוז בתשובה מלאה יותר לשאלה מהי כוונה.

אבל למה הכוונה חשובה כל כך? ולמה דווקא היום יותר מתמיד? בנימה אישית, נושא זה חשוב מאין כמותו, מכיוון שבעולם שבו אנו חיים, בסבך הטרדות או בבניית העיון התורני השכלי והעמקתו, לא תמיד נשאר לנו מקום לכוונה, והכוונה חשובה. הכוונה היא המשכת הרצון והחיות אל המילים ואל ההבנה השכלית.

הדברים נכתבים מנפשי.

כשלמדתי את הקונטרס הזה בפעם הראשונה לא הבנתי מילה ממה שנכתב שם. רק לאחר שחזרתי עליו פעמים רבות הבנתי לבסוף את כוונתו.

כאשר לומדים אצלנו כיום 'כוונות התפילה', מה אנחנו לומדים בדרך כלל? את הבנת המשמעות והתכנים של התפילה, את פירוש המילים עצמן. זה חשוב מאוד, אבל ממש לא די בכך.

בעקבות דרך הלימוד הזאת רק הצד השכלי של התפילה מתפתח, אך משהו חשוב מאוד חסר.

לדוגמה, כשלומדים את פירוש המילים הבסיסיות של סיום ברכת רופא חולים בתפילת עמידה, לומדים למשל שהמילה 'ברוך' היא המשכת שפע מאת ה', מלשון בריכה. המילה 'אתה' היא התקרבות ומפגש ישיר יותר עם ה', ולאחר מכן לומדים מה פירוש 'רופא חולי עמו ישראל'. אומנם מסבירים מצוין, אבל אך ורק את התוכן השכלי שעומד מאחורי המילים ואת המשמעות שלהן. וזה, כפי שנראה בהמשך, באמת חשוב מאוד, אך הבנה שכלית אין משמעה להתכוון או להתפעל ממש; אלו רק שלבים בדרך, ובתפילה כזו העיקר חסר. כוונות התפילה הן הרבה יותר מהתוכן השכלי של התפילה, הן ביטוי של עילוי הרצון, פעולה רגשית ושלמה יותר.²

² "רבה חזייה לרב המנונא דקא מאריך בצלותיה, אמר: מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה?!"

בעולם שלנו, אפילו בעולם התורני, לא מדברים על זה מספיק. בדרך כלל מניחים שאנחנו פשוט מתכוונים.

אך כפי שכבר שאלנו, מה פירוש להתכוון באמת? האם זה קורה לבד? כיצד יודעים כשזה קורה?

יש בעיה.

קשה מאוד להסביר מהי כוונה.

שכל וידע אפשר להעביר מאדם לחברו על ידי תקשורת, אבל התפעלות אי אפשר להעביר כך. איך מתפעלים? נעביר לקוראים חתיכת התפעלות?
אין לנו שום דרך להעביר למישהו אחר את עצם הרגשות שלנו.

מי שטיפל באופן ישיר יותר בנושא הכוונה הוא תורת החסידות, מכיוון שהיא מדגישה במיוחד את עבודת הנפש בצד הרגשי שלה. דרך הקונטרס של האדמו"ר האמצעי של חב"ד הצלחתי בפעם הראשונה להבין מהי התפעלות ומהי בכלל כוונה שבלב.

אומנם את ההתפעלות אי אפשר להסביר במילים, אך למרות זאת אפשר לתת דוגמאות מהחיים, סימנים ומראי מקום שלפיהם האדם יכול לדעת איפה הוא נמצא ואם הוא בכיוון הנכון. אפשר להראות את הדרך לכוונת הלב בתפילה ובמצוות, ולהצביע לשם. אף על פי שאת תחושת הכוונה אי אפשר להעביר במילים, מכיוון שאי אפשר להסביר

והוא סבר: זמן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד" (בבלי, שבת י"ע"א). תרגום חופשי: רבא ראה שרב המנונא היה מאריך בתפילתו, אמר: "מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה!?" (ה.ע. שתפילה היא חיי שעה, ולימוד תורה הוא חיי עולם) והוא (ה.ע. רב המנונא) סבר שזמן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד. התורה תינתן לאדם מדעים חדשים בכל עת, הנובעים ממקור האמת שהיא חיי עולם, כי כן האמיתיות מתקיימות לעד. אמנם, התפילה אינה בנויה על יסוד הודעת ידיעות חדשות להעשיר את שכל האדם באמיתיות, כי אם תעסוק בחלק מהידיעות הידועות מכבר, להשתמש בהן על פי כוח ההרגש, רק כדי להעמיק את הרושם של הידיעות המוסריות על כוחות הנפש. על כן, אין לתפילה עניין עם משפט האמת מצד עצמה, כי אם כפי אותו הכוח שירגיש יותר הרגש האנושי את רושם של האמיתיות שהן כבר צפויות וגלויות בשכל, איך יתפעל מהן ברגש נפשי. ולפעמים, דווקא הציור הבלתי מזוכך כל כך ילהיב את הרגש, מפני שהוא יליד החומר, על כן הותרו בתפילה תארים לשם יתברך לפי הכרת רושם ההרגש. והנה, השכל אינו צריך מצד עצמו להשתדלות זאת של העמקת הרושם, שמצד עצמו ומצבו הנוכחי די לו בהרחבת הדעת עצמה. אמנם, מצד כבודות כלי הגוף, המכבידים על תעופת השכל, צריך סיוע מהעמקת הרושם. אם כן, התפילה, תכנה הוא לא מצד אמיתת השכל הנצחי עצמו שהוא חיי עולם, כי אם מצד מקרי הגוף ומשיגיו, שהם חיי שעה [...] אמנם בהיותו מרגיש בעצמו בזמן מן הזמנים, שהוא נוטה לחפץ הגעגועים ההרגשיים, להרחבת התפילה ושפרכת נפשו לפני ד' על פי מידת ההרגש הוא אות שלפי מצב נפשו, אותה התכונה נחוצה לו אז יותר מהשלמה אחרת, אף על פי שהיא רמה ממנה במעלה. זמן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד" (עין איה שבת א, ו).

כוונה בהסבר עובדתי ויבש, אפשר לעזור לאדם להרגיש אם הוא בדרך לכוונה, ואם לא, היכן היא נמצאת.

אפשר גם להצביע על דברים שיפריעו לתפילה בכוונה, על מחשבות שיחנקו את אש התפילה ויקררו אותה, ולעומתם להצביע על פעולות, הקדמות ומצבי נפש שדווקא יעודדו את הכוונה וייתנו לה לבעור, להעמיק ולהשתלהב, כפי שנכתב בגמרא:

ת"ר אין עומדין להתפלל לא מתוך דין ולא מתוך דבר הלכה אלא מתוך הלכה פסוקה [...] ת"ר אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך שיחה ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך שמחה של מצוה.³

הגמרא מסבירה שלא טוב להיכנס לתפילה מתוך מחשבה טרודה, אלא צריך פניות נפשית ושמחה של מצווה כדי להתפלל בכוונה, ויותר מכך אף נכתב באותה הגמרא בדף הקודם:

והאמר ר"א לעולם ימוד אדם את עצמו אם יכול לכוין את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל.⁴

יש סברה שאדם שאיננו יכול לכוון את ליבו, עדיף שכרגע לא יתפלל!

גם בזמן התפילה יש גורמים המסייעים לאדם לכוון וגורמים המפריעים לו להתכוון. כפי שנראה בפירוט בהמשך המאמר, לשכל, לדוגמה, יש תפקיד חשוב בהכנות לתפילה, אך בזמן התפילה השכל יכול לקרר את הרגש ואף לכבותו, וכך כתב הרב קוק זצ"ל:

והתפילה אובדת את ערכה הגדול, להחיות את הנשמה בעצם, וממילא הכונה מתחלשת ונשארת היא מצות אנשים מלומדה. ומתוך שאינה מפרנסת יפה את הרגש, כשם שאינה מתפרנסת יפה ממנו, הולכת היא לנוע על אהלי השכל והחשבון. וכשהשכל מטפל הוא בידי הקרות

3 בבלי, ברכות לא ע"א.

4 בבלי, ברכות ל ע"ב.

בתפילה החמה, בת האש השמימית, הוא מאבד את חילה וממעט ג"כ את אורו הבהיר והקר, ונעשו שניהם יחד לקויים.⁵

אומנם הכוונה וההתפעלות מקיפות את כל חיי האדם, אך בספר זה נתמקד דווקא בתפילה. התפילה היא דוגמה טובה במיוחד לכוונה ולהתפעלות, כי בתפילה ברור לנו שצריך להתכוון. אנחנו מתפללים בכל יום, ולכן תפילה היא דרך מובנת וקלה יותר להכיר את ההתפעלות ואת הכוונה ולהתנסות בהן. אף שנתרכז בתפילה חשוב לזכור שכל המצוות צריכות כוונה⁶, והכוונה והתפעלות הלב חיות וקיימות בכל המצוות. גם בזמן נטילת לולב או הנחת תפילין אדם יכול להתפעל כפי יכולתו, והכוונה היא ש'מחיה ומעלה' את המצווה לשורשה. מצווה בכוונה היא מצווה שלמה יותר. בשלב הראשון נכיר מתוך דוגמת התפילה את המדרגות השונות שהאדמו"ר האמצעי מלמד אותנו, ובעזרת ה' נוכל לזכות ולעלות בהן גם בקיום כל אחת מן המצוות.

5 שמונה קבצים א, לג, וראו גם שם א, רפה.

6 אומנם הכוונה הבסיסית שגם מעכבת להלכה היא הכוונה לקיים מצווה, אך התפעלות הלב וכוונה גדולה יותר מגדילות ומשלימות את המצווה ואת פעולתה.

רקע: 'חסידות הישנים', 'חסידות החדשים', חוכמה, בינה ודעת

כפי שהזכרנו, קונטרס ההתפעלות הוא מאמר שחיבר האדמו"ר השני של חב"ד, הרב דובער (המכונה האדמו"ר האמצעי),⁷ ושלה לחסידיו. הקונטרס עוסק בהתפעלות הלב בתפילה ובמצוות, וכדי שנבין אותו טוב יותר נתחיל בפירוט הנסיבות שהביאו את האדמו"ר לכותבו. את תורת החסידות ייסד במקור רבי ישראל בעל שם טוב (הבעש"ט), ועיקרה היה להתעמק בעבודת ה' שבלב ולהעצים אותה. זאת משום שבאותה תקופה הייתה עיקר עבודת ה' בדרך למדנית, בשכל. יש מי שטועים ורואים בחסידות פתרון לאנשים פשוטים ומסכנים שאינם יכולים ללמוד גמרא, אך האמת היא שהחסידות מיקדה את עבודת ה' גם בלב וברגש, ולא רק על ידי לימוד שכלי יבש, כפי שרווח אז. בפשטות טענה החסידות: בעבודת ה' אין להסתפק רק בשכל, צריך גם לב! אפשר וצריך לעבוד את ה' גם בשיר ובשמחה, ולא רק בלימוד והעמקה. עם הזמן פשטה תנועת החסידות ורווחה בקרב עם ישראל, אך בד בבד עם התועלת הגדולה והרחבת דרך עבודת ה' התפתחה גם בעיה: במקום שיהיו בעבודת ה' גם רגש ולב ולא רק שכל ולימוד, כפי שהתכוון הבעל שם טוב, עבר המוקד כמעט רק ללב. כפי שעלול לקרות בהרבה מערכות בחיים, הצדדים החיצוניים האפילו על הפנימיים. בקרב חסידים רבים התעצמו הצדדים החיצוניים של החסידות, כגון שירה שמחה, ריקודים והתלהבות חיצונית, והלכו ונעשו עיקר על חשבון לימוד התורה וההתחברות לה' בצד השכלי.⁸ במקום לימוד תורה רב וקיום מצוות לצד עבודת ה' בעבודה שבלב, עבר הדגש כמעט אך ורק לעבודה שבלב. עבודת ה' בלימוד תורה נחסרה והלכה.

7 בעל התניא, רבי שניאור זלמן מלאדי, היה האדמו"ר הראשון ומייסדה של החסידות חב"ד. בנו, רבי דובער שניאורי, המכונה 'האדמו"ר האמצעי', נולד בט' בכסלו ה'תקל"ד (24 בנובמבר 1773) ונפטר בט' בכסלו ה'תקפ"ח (28 בנובמבר 1827). הוא היה האדמו"ר השני בשושלת אדמו"רי חסידות חב"ד, ועמד בראשה משנת ה'תקע"ג (1812) ועד לפטירתו.

8 אפשר לומר שמגמה דומה התחילה בשנים האחרונות בנוגע למנייני 'קרליבך'. אף על פי שההתלהבות בתפילה ודאי חשובה, ושירים יפים תורמים לכך, יש מי שעושים מהשירים עיקר התפילה, אף על פי שעיקר התפילה באמת הוא להתפלל בכוונה ולתקן את העולם על ידי הידבקות בה'. כדי שהתפילה תהיה פופולרית ומהנה יצרו תפילה קלילה ונעימה, אך מי שמסתפקים בכך הזניחו את עיקר מטרת התפילה.

אומנם גם באותה תקופה היו גדולי החסידות קשורים ודאי לעולם התורה קשר מושלם, אך בקרב החסידים עצמם הלכה והתעצמה המגמה של ירידת ערך לימוד התורה וההלכה. בשלב זה הקים את חסידות חב"ד האדמו"ר הראשון, רבי שניאור זלמן מלאדי (אביו של האדמו"ר האמצעי, דובער, מחבר 'קונטרס ההתפעלות'). האדמו"ר הראשון ראה את המגמה של ההתרחקות מן השכל, ורצה לתקנה ולהשיב לחסידים את היחס הנכון בין שכל לרגש. השם חב"ד הוא ראשי תיבות של חוכמה, בינה ודעת. לפי האדמו"ר הראשון, עבודה שבלב היא דבר נהדר וחשוב, אך בסופו של דבר העיקר הוא חוכמה, בינה ודעת⁹ - חיבור מלא לה' - ועבודה שבלב היא רק הדרך.

מסיבה זו קראו חב"ד לעצמם 'חסידות החדשים'. הם רצו לתקן את הבעיה שנוצרה בחסידות ה'ישנה' ולהחזיר לעבודת ה' גם את הצד של לימוד תורה, שכל ועמקנות, ולא להמשיך בדרכם של 'חסידות הישנים', החסידים שלא עשו את המהלך של חב"ד לחזור לעבודת ה' שבשכל אלא שמו את הדגש כמעט אך ורק על הרגש.

אבל כמו בהרבה מקרים בחיים, לאחר המהלך של האדמו"ר הזקן להשבת החסידים אל השכל נוצרה בעיה חדשה: הריאקציה, התגובה על החידוש והחזרה אל המצב הקודם, התחילה לבטל את הדרך החדשה לגמרי. וממש כמו שהחסידים ה'ישנים' הלכו והעצימו את הרגש על חשבון השכל, החלו חסידי חב"ד לנוע רחוק מדי אל הצד ההפוך - והעצימו את השכל על חשבון הרגש.

מרוב שהתעסקו בחזרה ללימוד התורה ובהעצמת השכל והתנערו מהתלהבות ריקה וחיצונית, הלכו והתמעטו הלב וההתלהבות עד שכמעט לא נשארו בכלל.

יתרה מכך, היו חסידי חב"ד שטעו כל כך עד שחשבו שזה ממש **איסור להתרגש בתפילה ובמצוות**, וכל עבודת ה' צריכה להיות אך ורק בשכל היבש.

בעצם אירעה כאן תנועת הלוך ושוב: בזמן הגלות, לפני תחילת החסידות, נוצר מצב של **עבודת ה' רק בשכל** < החסידות קמה והדגישה את **חשיבות הלב** > עבודת ה' בשכל נפגעה, ואז קמה חסידות חב"ד והשיבה את **הדגש לשכל** < עם הזמן גרם המצב הזה אצל חסידי חב"ד לתופעה של **התעלמות מחודשת מן הלב והרגש**.

זו התקופה שבה חיבר האדמו"ר האמצעי את קונטרס ההתפעלות. הוא ראה את אובדן הלב והרגש בקיום המצוות, וביקש לאזן ולייצב מחדש את היחס בין עבודה שבראש לעבודה שבלב.

מטרתו העיקרית של האדמו"ר בקונטרס היא לעקור את הטעות שהלכה והתפשטה

9 'דעת' בעברית פירושה חיבור. כאשר כתוב: 'וְהָאֵדָם יָדַע אֶת חֲוָה אִשְׁתּוֹ וַתְּהַר וַתֵּלֶד אֶת קַיִן' (בראשית ד, א) הכוונה היא שאדם וחווה התחברו. כשכתוב אצל גדעון: 'וַיִּקַּח אֶת זִקְנֵי הָעִיר וְאֵת קוֹצֵי הַמִּדְבָּר וְאֵת הַבְּרִקָּנִים וַיִּדַע בָּהֶם אֶת אֲנָשֵׁי סְכוּת' (שופטים ח, טז) הכוונה היא שגדעון חיבר את אנשי סוכות אל הקוצים.

כאילו אסור בכלל להתרגש ולהתפעל בתפילה ובמצוות. כך גם כתב באיגרת לחסידיו, שהיא הקדמה לקונטרס:

וגם אותם שיודעים איך לעסוק בהם טועין ומטעין את עצמם בכמה מיני **טעות** ושטותין עד אשר יצאו מדרך האמת לגמרי כמו נידון המבוכה שמתפשטות בכל אנשי שלומינו בענין ההתבוננות אם יעמיק דעתו ויצליח במוחו **יאסר יאסור גמור לנפשו בבחינת ההתפעלות בלב לגמרי וכמו חתיכה דאיסורא ממש** מצד כמה טעמים כללים.¹⁰

האדמו"ר כתב שגם מי שיודעים לעסוק בדברי תורה וחסידות טועים וחושבים שאסור להתפעל בלב בכלל.

שנדמה לו על פי השמועה שההתפעלות תפסיד ההשכלה וגם יאסר יאסור גם ההתפעלות לגמרי במוח עד שיחשוב כל [מיני] **מחשבות חוץ או נרדם וישן**.

החסידים המרוחקים הבינו בטעות שמה שאומרים חב"ד הוא שההתרגשות תגרום לחוסר השכלה, ולכן אסור להתפעל בכלל, וכל המחשבות צריכות להיות קרות. בסופו של דבר, אומר האדמו"ר, הם 'שופכים את התינוק עם המים', ובמקום להתרגש ולהתפעל בזמן התפילה - סתם חושבים **מחשבות חול או נרדמים**.

רק סיבות הטעות הזה בא לחסרי הדעת והשוטים בדברי חסידות ומפני מיעוט הידיעה אשר מפי השמועה חד מחבריה נודע להם הכלל **שההתפעלות גשמית המורגשת בלב הוא מדרכי חסידות הישנים** אשר אסרוהו לגמרי פיגול הוא לא ירצה, ובאמת מה מאד טעו וטח עיניהם מראות עיקר ההפרש הגדול כמו מחושך לאור אשר באמת **התפעלות המורגשת בלב בצעקה גשמית בלי כוונה כלל וכלל רק להרים קול** על זה נאמר נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה.

10 הקדמה לקונטרס ההתפעלות, עמ' מב והלאה ("אגרת השלוחה לכללות אנשי שלומינו שנת תקע"ד לפ"ק").

כפי שהקדמנו, סיבת הטעות היא שאותם חסידים לא הבינו כראוי את המהלך של בעל התניא, וחשבו שכל התפעלות והתרגשות פיזית היא מדרכי 'חסידות הישנים', מזיקה ואסורה.

אך באמת, מסביר האדמו"ר, החסידים ההם לא הבינו שמה שלא טוב הוא התרגשות חיצונית בלי כוונה כלל וכלל. התרגשות כזו משולה לצעקה רק כדי להרים את הקול. כלומר, היא התלהבות חיצונית המנותקת מה' ומעומק הכוונה.

רק התרגשות חיצונית כזו התכוון בעל התניא לפסול, וכפי שכותב בנו באיגרת, הצטער בעל התניא מאוד על מי שטעו בדבריו.¹¹

כוונתו האמתית של בעל התניא הייתה שצריך להתרגש מה', מהתורה ומדברי אלוקים חיים, ולא מפעולות חיצוניות בלבד.¹²

ולא זו בלבד שיש להתרגש ולהתפעל בתפלה ובמצוות, אלא עיקר עבודת ה' הוא להמשיך את הדבקות בה' לאהבה בהתפעלות הנפש, כפי שכתב האדמו"ר מעט בהמשך:

ולזה אומרים שמע ישראל דוקא כידוע שזהו למסור נפשו באחד בפסוק ראשון, ואחר כך הציווי **ואהבת** בבחינת התפעלות הנפש שצריך לצווי ביגיעת הנפש ונקרא **פולחנא דרחימותא**.¹³

'פולחנא דרחימותא' בארמית הוא עבודת האהבה.

האדמו"ר מסביר שמתוך הקשר הנשמתי, שהוא הדבקות בה', צריך שאותו קשר נשמתי יופיע אחר כך ויתקשר גם בנפש האדם, ברגש ממש. **באהבה.**

11 "ועתה אהובי על מי האשמה הזאת להדיח רבים מהתעוררות בלב להוי' אחד אם בתשובה בבחי' מרירות ומכש"כ בהתפעלות אלקות שבלב מצד איזה התבוננות יהיה איך שיהיה לפום שיעוריה דיליה כו'. הלא על ראשי עם שבמנין הבקיאים יותר בדברי חסידות כמחשבתם לאסור ההתפעלות מכל וכל כו' וע"ז יהיה דוה לב **אאמו"ר ז"ל** (בעל התניא) נ"ע כל ימי חייו כי רבים חללים הפילה ועצומים מאד כל הרוגיה שנפלו מאד וירדו למטה מטה עד שאומרים נואש לנפשם לגמרי כו' וד"ל" (הקדמה לקונטרס ההתפעלות, עמ' מג).

12 "והנה פתח דברי יאיר בענין חלוקי הכללות שבין דרכי חסידות הישנים ובין דרכי חסידות אשר הנחיל לנו אאמו"ר ז"ל נ"ע באור תורתו מה שכל עיקר מגמתו היה מתחלת עבודתו בקודש אשר לא פעם ולא שתיים שמעתי מפה רוח קדשו ז"ל שכל עיקר מגמתו ויגיעתו במס"נ על אנ"ש רק שיקבע בנפשם גילוי אלקות דהיינו שיהיה ההתפעלות נפשם רק התפעלות אלקות דווקא ולא התפעלות חיי בשר שאינו התפעלות אלקות כלל וזהו עיקר וקיצור תוכן המכוון שהוא הפרש בין עובדי ה' שנשמתי לעובדי ה' בגופם" (קונטרס ההתפעלות, עמ' 1ג).

בעצם, אומר האדמו"ר, בשל היחס שלנו לדרך החסידות הישנה הגענו למצב שחסידים שלא הבינו כראוי אסרו על עצמם כל התפעלות שבלב, אך באמת עיקר עבודת ה' הוא מה שנקרא פולחנא דרחימותא, שהוא "ואהבת את ה' אלוקיך בכל לבבך". עיקר הנקודה בכוונה הוא התפעלות הלב ברגש האדם ובנפשו.

בהמשך נבין טוב יותר מהי 'התפעלות הלב', שהיא עבודה גדולה, חשובה וחיובית, ומהי בדיוק ההתפעלות החיצונית השגויה של דרכי 'חסידות הישנים'. נקבל גם כלים שיאפשרו לנו לבחון אם ההתלהבות שלנו בתפילה היא התלהבות חיובית מתוך קשר נשמתי לה' או התלהבות חיצונית וחסרה, ועוד צריך לכוון טוב יותר כדי להתפעל התפעלות שלמה באמת ובתמים.

מדרגות 'נפש הטבעית': מדרגות מינוס אחת ואפס

עוד לפני שנתחיל ללמוד את חמש מדרגות נפש הטבעית כפי שמסביר אותן האדמו"ר האמצעי, יש מדרגה שהאדמו"ר האמצעי לא עסק בה בקונטרס כלל. כמין משקולת המושכת את האדם ומונעת ממנו להתעלות.

כאשר אדם בא להתפלל וחושב מחשבות זרות על כדורגל, על עבודה, על דברים דומים, דעתו מוסחת, וליבו כאילו קשור באזיקים. התפילה שלו חסרה וחלשה, וקרוב לוודאי שהוא לא יחוש בה חיבור לה' או הטבה שלו עצמו ושל העולם כולו. **מצב כזה הוא עצוב וריק וחסר, ואין זו תפילה בכוונה כלל וכלל.**

במאמרו 'פדה נפשי' מסביר האדמו"ר האמצעי שלא סתם המחשבות הזרות מתגברות בזמן התפילה, אלא זה קורה עקב המפגש הטעון בין הנפש האלוקית לנפש הטבעית-בהמית.¹⁴

הצד האלוקי באדם מנסה להעלות גם את הרגשות והצדדים הנמוכים, ובשלב הראשון עלול להיות קונפליקט בין הצדדים. המחשבות הזרות הן הדרך של הצד הנפשי הנמוך להחזיר מלחמה ולמנוע את ההתרוממות של הצד העליון, האלוקי.

במאמר שם האדמו"ר מסביר שבשלב הראשון הנפש האלוקית מכניעה את הלב ומבטלת את המחשבות הזרות, אך בסופו של דבר אפשר להשכין שלום אמיתי בין הצדדים,

14 "הנה כאשר רוח האדם נלחם עם רוח הבהמה בהכרח שיתאבקו ויתקרבו יחד וזהו שרש הטעם להתגברות המחשבות זרות בשעת התפלה דווקא יותר מבשעה אחרת כי 'שעת צלותא שעת קרבא' שנפש האלוקית נלחם לנצח לנפש הבהמית ועיקר הניצוח אינו בא אלא מסיבות ההתאבקות מקירוב דוקא כמו במלחמות ב' בני אדם כו', וכך בתפלה דוקא שכאשר מתעורר נפש האלוקית להפוך גם הרע שבנפש הבהמית שאז מתקרב ומתאבק בנפש הבהמית ונפש הבהמית מתאחד ונדבק בנפש האלוקית לבלבלה במחשבות זרות, כי היא הפכית ממש מרוח האדם, ולזאת מתגברת בכל כחה אז דוקא לבלבל במחשבות זרות שונות, שלא היה עולין מחשבות רעות כאלה שלא בשעת התפלה. כי בשעת מלחמה דוקא אז טבע הנלחם להתגבר בכל כחו על זולתו לנצחו ולהכניעו אליו שיוכלל בו כנ"ל" (שערי תשובה לאדמו"ר האמצעי חלק א דף מט עמ' א ואילך). כמו כן במאמר זה נכתבו עוד דברים נפלאים על יכולת האדם לרתום את כל כוחותיו לעבודת ה', כמו רבי עקיבא, לדוגמה, שמסר את נפשו בשמחה ובשלמות.

והנפש הטבעית נרתמת גם היא לעבודת ה', כפי שנאמר בקריאת שמע על הפסוק 'בכל לבבך' - בשני יצריך, ביצר טוב וביצר רע, ואז כל רצונותיו של האדם מכוונים אל ה', גם של חלקיו הנמוכים.

כדי להתפלל באמת, כדי לחיות את שטף התפילה של הנשמה ולהתחבר לה' באמת, כדי להיטיב את העולם בתפילה אמיתית, צריך להשקיע מאמץ ולהתפלל כמו שצריך. לא סתם התפילה נקראת 'פולחנא דרחימותא', עבודת האהבה. זוהי עבודה קשה, ונסביר זאת לעומק במדרגה השלישית. כפי שנראה בהמשך, האדמו"ר האמצעי אינו מדבר כלל על אדם שאינו משקיע בתפילה. כבר במדרגה הראשונה האדמו"ר מתאר אדם שמשקיע בתפילה מאה אחוזי מאמץ.¹⁵

דבר זה קשה מאוד. רובנו המוחלט ככל הנראה איננו מכירים מישהו שבועדות משקיע את כל כוחותיו בכל תפילה ותפילה, אך הקונטרס מצביע על הדרך לשם. יש בו תביעה וכיוון לכוונה גדולה יותר.

גם אם אין דבר מושלם, בוודאי אפשר שכל אדם ישקיע מאה אחוז בחלק מתפילותיו לפחות, ובשאר ישקיע את כל מה שהוא יכול. לדוגמה, בזמן ברכת 'אשר יצר' האדם יכול למלמל את הברכה במהירות ולמהר לעסקיו. לעומת זאת הוא יכול גם לעצור רגע במקום, להקשיב למילים של עצמו ולחשוב על זה רגע. לחשוב על שה' באמת יצר אותך בחוכמה, לחוש הכרת הטוב, להשקיע בהודיה לה' על בריאות הגוף ועל מורכבותו המופלאה ולהתחבר למילים שהוא אומר.

לא סתם קונטרס ההתפעלות אינו מדבר כלל על מצב שבו האדם אינו משקיע את כל כוחותיו בתפילה.

הקונטרס מתחיל מן הרגע שבו האדם בוחר, מתאמץ ועובד, ועובר את הדלת אל המדרגות. הרגע שבו כל אחד מאיתנו בוחר להתפלל ברצינות ולהתכוון באופן הטוב ביותר שהוא יכול. רק אז נגלות לו מדרגות הכוונה וההתפעלות, והוא יכול לטפס בהן.

15 "וקולה לא ישמע", מכאן למתפלל שלא ישמע קולו בתפילתו. תכלית התפילה היא התגברות השלימות הפנימית בהתחזקות הנפש הרוחנית ע"י התקרבותה לציור האמיתי האפשרי לה בהכרת יוצרה והבנת יחשה לריבון כל העולמים. והנה יסוד הדעת הוא להבין שאם שתכלית השלימות הוא השכל וההכרה האמיתית, אבל א"א שיבא לתכלית הנשגבה הזו כ"א כשישתמש עם כל כוחותיו וכשרונותיו לזה, דהיינו שישתמש בהרגש במקום שצריך הרגש, וישתמש בפעולות במקום שצריך פעולות שע"י ישתלם השכל ותתברר ההכרה ותביאהו התפילה לשלימות תכליתה" (עין איה ברכות ה, כ).

כשאדם אינו מוכן לנסות ולהשקיע את כל כולו בתפילה, הוא אינו יכול להתקדם ולעלות במדרגות הכוונה והתפעלות הלב. הוא עוד לא פתח את הדלת. הדלת יכולה להיות שקיעה בעייפות או במחשבות על העבודה ועל כדורגל ועל כל דבר שלא קשור לתפילה ולחיבור לה'. את המצב הזה, שבו האדם עוד לא פתח את הדלת, אפשר לכנות 'מדרגה מינוס אחת'. כאשר האדם חושב מחשבות זרות ואינו משקיע את כל כוחותיו בתפילה הוא בעצם מסתיר מעצמו את המדרגות, ולכן אינו יכול לעלות בהן. רק אחרי שבחר להתכוון הוא מוכן להתחיל להתכוון, כי כאשר הוא חושב מחשבות זרות הן חוצצות בינו לבין הכוונה ואינן נותנות לו לטפס בדרגות התפעלות הלב.

בהמשך, עוד לפני שהאדמו"ר מציין את המדרגה הראשונה של התפעלות הלב הוא מתאר מדרגה שבעיניו איננה מדרגה כלל אלא כמו המישור שלפני המדרגות. לצורך הנוחות נקרא למדרגה זו מדרגה אפס.

הא' הגרוע שבכולם הוא שכל עיקר חפצו אינו רק להיות מתפעל לבד ויהיה לו מזה חיות שזהו בערך המדרגה הפחותה מכולם עד שקרוב לערך זה הענין התפעלות בלב בשר חיצונים הנ"ל בהרגשת עצמו לבד שאינו התפעלות אלקות כלל כי אינו רוצה ומכוון להתפעלות אלקות.¹⁶

במדרגה זו האדם מתפעל ומתרגש, אך הוא מתפעל ומתרגש מעצמו. הוא מתלהב מעצם ההתלהבות שלו, אבל הוא אינו מתפעל כלל מתוכן המילים, מהמצוות או מה'. דוגמה שיכולה להמחיש התלהבות כזו היא ילד בר מצווה המקבל תפילין בפעם הראשונה בחייו.

ביום הראשון כולו מלא התלהבות, שמחה ואושר. הוא קופץ חסר מנוחה ורק מחכה לרגע שבו יניח את התפילין. כשסוף-סוף התפילה קרובה דייה הילד מגיע ראשון לבית הכנסת ומניח את התפילין בהתלהבות ובהתרגשות. ביום השני עדיין יש התלהבות. ביום השלישי הילד כבר בא לתפילה עם כולם. ביום הרביעי הוא כבר ישן ומאחר לתפילה, וביום החמישי הוא בקושי קם לתפילה. מדוע זה כך? הרי התפילין הן אותן התפילין בדיוק!?

אלא שהילד לא התפעל והתרגש מן התפילין כלל; הוא התלהב מהמצב שלו, הוא התרגש מזה שהוא גדול עכשיו וכבר מניח תפילין.

ההתלהבות הזאת הייתה מעצמו ומן העובדה שהוא כבר גדול, ונראתה כאילו הילד מתלהב מהתפילין.

לצופה מהצד זה יכול להיראות ככה, אך באמת הילד כמעט לא התלהב מן התפילין אלא בעיקר מעצמו.

הוא אינו מבין באמת את פעולת התפילין ואת משמעותן. אילו היו אומרים לו שמגיל 13 מניחים אבנים על הראש, הוא היה מניח אבנים באותה התלהבות.

למצב כזה האדמו"ר קורא שהאדם מתפעל מעצמו.
האדם מתלהב מכך שהוא מתלהב, מתרגש מתחושת ההתרגשות.

ואין מגמתו וכוונתו שיהיה אלקות שוכן בנפשו או שתהיה נפשו קשורה
באלקות כו' רק שיהיה לו חיות דבר מה להיות בבחינת יש.

בכל דרך לימוד בתורה יש מילים חיוביות ושליליות.
המילה 'יש' בשפה החסידית היא מילה שלילית מאוד, בדומה לכינוי 'פרטי' לאדם לעומת אדם 'כללי' אצל תלמידי הרב קוק.

כשאומרים על מישהו שהוא 'יש' הכוונה היא שהוא אינו מתבטל לפני ה'. אדם שהוא 'יש' מתגאה ומחשיב את עצמו לישות נפרדת מה' ובעלת חשיבות גם בלי קשר לה'.

הוא גאוותן לא כי הוא מסתובב כשהאף למעלה ומשוויץ, אלא משום שהוא מחשיב את עצמו למשהו גם בלי קשר לה'.¹⁷ האדמו"ר מסביר שהאדם המתלהב התלהבות חיצונית כדי להיות בבחינת 'יש', מתלהב כדי להרגיש.

עוד דוגמה להתלהבות כזו היא מצב שבו בשביל להתכוון בתפילת יום כיפור המתפללים צועקים, קופצים, מנפנפים בידיים ועושים תנועות מוזרות במודע, לא נושמים עד שהם כמעט מתעלפים.¹⁸

17 ביטול עצמו שבחסידות, איננו כמו בבודהיזם שבו האדם מבטל את ישותו, אלא שבחסידות האדם מבטל את פרטיותו ולא את עצמיותו: לאדם אין עניין נפרד מה', אלא כל עניינו הוא החיבור שלו לה' ולכלל.

18 "וכן בתפלה, יכול לעבוד עבודת התפלה להשי"ת שלא יהיה עבודת ונראה כפני בני אדם כלל, שלא יעשה שום תנועה באיברים, רק בפנימיות בנשמתו יהיה בוער בלבו ויצעוק בלחש, מחמת התלהבות, בענין שתהא עבודתו בפנים יותר גדולה משתהא עבודתו נראית באיברים כמ"ש 'צעק לבם כו'" (כתר שם טוב סימן רכד). כפי שנאמר בשיעור על השגחה בהקדמה על יחזקאל, קליפות הן דברים המפריעים לאדם להידבק בה', החוצצים בין האדם לאלוקיו. לעניות דעתי כוונתו של הבעש"ט היא שאם אדם יוזם במודע תנועות בזמן התפילה וקופץ קפיצות מוזרות, האדם מושפע מהקליפות, מהכוחות שמפריעים לאדם להידבק בה'.

על אף כוונתם הטובה להתכוון, להתקרב לה' ולהתרגש בתפילה, כשאנשים עושים זאת הם מחמיצים כוונה אמיתית וגדולה יותר. הם יודעים שצריך להתלהב ביום כיפור, ולכן קופצים ומשתוללים, ואז מתלהבים מעצם זה שהם מתלהבים. ככה אדם יכול להרגיש בטעות שהוא התפלל בכוונה גדולה בזמן שבעצם הלהיב את עצמו בקפיצות... ההתלהבות צריכה לבוא מן התוכן והמשמעות, ולא מפעולות חיצוניות שמייצרות התלהבות. ההתפעלות האמיתית היא מן הערך של יום כיפור, מן המשמעות של המילים בתפילה. להתלהבות חיצונית וטכנית בלבד שמייצרת התרגשות יש ערך נמוך ביותר, וכפי שאומר האדמו"ר, זוהי המדרגה הפחותה שבכולן. בהמשך נלמד שיטה שיכולה לעזור לדעת אם ברגע מסוים ההתלהבות והתזוזות מקורן בהתלהבות פנימית אמיתית וברוכה מה' או שההתלהבות חיצונית ומטעה.

למה ההתלהבות החיצונית פסולה? אולי התלהבות חיצונית יכולה לייצר התלהבות פנימית!?

לדוגמה, הוא מתגאה בעצמו על הקפיצות או שהוא מושך מבטים מאנשים וגורם חילול השם. גם הבעל שם טוב ידע שאת רבי עקיבא הניחו בקרן זווית אחת ומצאו בקצה השני של החדר; גם רבי עקיבא זז בתפילה. בהמשך נסביר שהקריטריון לברר אם התנועה אמיתית או לא היא אם האדם מודע לתנועות שהוא עושה ויוזם אותן או שמא הן קורות מעצמן, מההתלהבות. בכלל, התפילה חזקה יותר כאשר היא פנימית וצנועה, והרב קוק כתב בעולת ראייה על כך שהתפילה צריכה להיות לה' בלבד, ושיש למעט בצעקה: "רק שפתיה נעות, מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו. וקולה לא יישמע, מכאן שאסור להגביה קולו בתפילתו (ברכות לא) [...] ולא יגביה קולו בתפילתו - שתקבע פעולת התפלה בעיקר עצמיותה בפנימיות נפשו לו לבדו, ומזה תוסיף להתברר עבודת ד' אמיתית בלא שום רצון של התפארות והזדיינות אצל בני אדם, רק לד' לבדו חוקר לב ובוחן כליות" (עולת ראייה א, עמ' רסה). ובספר הזוהר נכתב על מעלת התפילה בלחש: "כל אינון דמצלאן צלותהון בלחישו ברעותא דלבא, דלא אשתמע ההוא צלותא לאחרא, האי צלותא סלקא, וציייתין לה כל אינון דאקרון מארי דאודנין. ואי היא צלותא אשתמע לאודנין דבר נש, לית מאן דציית לה לעילא, ולא ציייתין לה אחרנין, בר מאן דשמע בקדמיתא, בגין כך בעי לאסתמרא, דלא ישמעון לההיא צלותא בני נשא, ותו דמלה דצלותא אתאחדא בעלמא עלאה, ומלה דעלמא עלאה לא אצטריך למשמע" (זוהר חלק ב דף רב ע"א). ובתרגום חופשי: "כל אלו שמתפללים תפילתם בלחשיה בכוונת הלב, שלא נשמעת התפילה ההיא לאחר, אותה תפילה עולה, ומקשיבים לה כל אותם שנקראים אדוני האווניים [מלאכים שממונים על השגחה, על פי תורה אור לאדמו"ר הזקן וירא טו עמ' א]. ואם אותה התפילה נשמעת לבן אדם, אין מי שנשמע לה למעלה, ולא מקשיבים לה אחרים חוץ ממי ששמע בהתחלה, לכן צריך להישמר שלא ישמעו את אותה התפילה בני אדם, ועוד שמילה של תפילה מתאחדת בעולם העליון, ומילה של עולם העליון לא צריכה להישמע". אומנם לפי דברי רבי נחמן מברסלב יש עניין במחייאת כף בתפילה לדוגמה, וראו ליקוטי מוהר"ן ח"א תורה מד, מה שמכין כף אל כף בשעת התפילה, אך כתב הרב שמואל אליהו יפה בתשובה על השאלה מה עניין מחייאת הכף בתפילה: "באופן פשוט זה ביטוי של 'התלהבות והתעוררות' ואם זה לא מפריע לאחרים - זה יכול לעורר אותם לתפילה בהתלהבות. זה מועיל - כשזה באמת בא מהלב ומבפנים ולא מבחוץ - ח'ו - לעשות רושם על פי הקבלה - כתב הבא"ח - כי כשרוקדים ומוחאים כף מתכוונים להגביר יד ימין על יד שמאל ומתכוונים להגביר חסד על דין" (שו"ת באתר כיפה).

הרי בספר החינוך כתוב "אחרי הפעולות נמשכים הלבבות"¹⁹, אם ככה, מה רע בזה שאדם ייצר לעצמו התלהבות במעשים כדי למשוך אחריה את ליבו להתלהבות אמיתית?

אלו שני מקרים שונים. בספר החינוך מדובר על שיטה לקנות הרגלים טובים במצוות, וזו אכן שיטה טובה. אם האדם עושה את המצווה בהתלהבות חיצונית, זה יכול לעורר בו גם התלהבות פנימית. אבל המקרה שלנו שונה. במקרה שלנו האדם חושב שההתלהבות החיצונית שלו היא התכלית הרצויה בתפילה. הוא חושב שזו כוונה. בפועל ההתלהבות החיצונית משמשת תחליף קל להתלהבות פנימית. היא עוצרת את האדם ואינה מאפשרת לו להתקדם הלאה, אל המדרגות האמיתיות של התפעלות הלב.

אף על פי כן איזה תערובות טוב יש בזה?²⁰ בעולם והוא מבחינת אהבה המסותרת דהיינו שנעלמת בלבוש זר שלו שהוא רוצה, רק עם כל זאת בעולם **עיקר רצונו שיהיה לו התפעלות לה' דוקא ובלתי לה' לא היה רוצה בזה כלל** בכל זאת, הגם שבגלוי אין הענין כן כי לא יעלה על לבו תוכן הענין שהוא להיות בחינת גילוי אלקות בנפשו **ולא מצד הנאת עצמו רק מצד חפצו באלקות** שעל זה נאמר קרבת אלקים לי טוב וכידוע.

לסיכום אומר לנו האדמו"ר שאף שהמדרגה הזו איננה מדרגה אמיתית של התפעלות הלב, אף על פי שהאדם מתרגש מעצמו ואינו מתפעל מה', עדיין יש כאן משהו אמיתי, יפה וטוב, והמדרגה הזו היא נקודת פתיחה יפה. בעומק הדבר, למה האדם מתרגש וקופץ? בשביל להידבק בה'! אילולא התפילה לה' לא היה אדם זה בא לבית הכנסת, משקיע ומשתולל. יש כאן בפנים נקודת אמת. יש כאן הרבה מאוד רצון טוב וחזק. מה שמניע את האדם במדרגה זו הוא רצון אמיתי להידבק בה'. אילו היה רוצה סתם להתרגש, היה הולך לקרקס, אך אדם זה בחר לעשות משהו חיובי: לבוא ולהתפלל לה' בכל כוחו, ואסור לפסול את זה.

19 "דע כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עוסק בהם, אם טוב ואם רע. ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצוות, ואפילו שלא לשם שמים, מיד ינטה אל הטוב, ומתוך שלא לשמה בא לשמה, ובכוח מעשיו ימית היצר הרע כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות. ואפילו אם יהיה אדם צדיק גמור ולבבו ישר ותמים, חפץ בתורה ובמצוות, אם יעסוק תמיד בדברים של דופי - דרך משל, שהכריחו המלך ומינהו באומנות רעה באמת, אם כל עסקו תמיד כל היום באותה אומנות - ישוב בזמן מן הזמנים מצדקת לבו להיות רשע גמור" (ספר החינוך, מצוה טז).

20 הקטע מהמילה 'בהעלם' ועד המילה 'רצונו' אינו מופיע בגרסאות מסוימות של הקונטרס.

לכן התלהבות זו נקראת 'אהבה מסותרת'.
אומנם בגלוי האדם מתפעל מעצמו, אבל בסתר, ברצון הפנימי של האדם המתפלל, הוא רוצה את ה'. אם רק ייקח את הרצון ואת המאמץ שלו ויכוון אותם נכון, יוכל לזכות ולעלות במדרגות הכוונה והתפעלות הלב.

המדרגה הראשונה: שמיעה מרחוק

כך כותב האדמו"ר בקונטרס בתחילת המדרגה הראשונה:

וזהו מדרגה יותר טובה שקרוב לבוא לבחינת התפעלות אלוה על כל פנים [...] וזהו עיקר התחלת המבקשים ודורשים אלוהים באמת ובתמים בכוונה רצויה לאלוהות דווקא.

המדרגה הראשונה היא השער ותחילת ההתקדמות להגעה להתפעלות אמיתית. תחילת טעמה של כוונה אמיתית בתפילה ובמצוות. כפי שנראה, מדרגה זו היא הבסיס, ובלעדיה אי אפשר להתקדם הלאה למדרגות הבאות.

כל אדם שרוצה להתקרב לה' באמת צריך להתחיל במדרגה זו. המדרגה הראשונה שכלית, ועיקרה הוא להבין את ערך התפילה ואת מעלתה. הדרך לעשות זאת מתחלקת לשני חלקים: חלק אחד הוא להבין את המשמעות של מילות התפילה. החלק השני הוא להאמין שהתפילה באמת עובדת.

הבנת מילות התפילה היא מה שעושים בדרך כלל בזמן לימוד כוונות התפילה. זהו לימוד הכרחי שצריך להשקיע בו זמן מחוץ לתפילה. כשלא לומדים את הכוונות ואת המשמעויות התפילה חסרה ויבשה מאוד -

אם אדם חושב שכאשר אנו מתפללים 'מתיר אסורים' הכוונה היא אך ורק לשחרר אנשים כבולים, הוא יתקשה מאוד להתלהב בתפילה, כי הוא מתכוון לדבר בעל ערך נמוך מאוד גם בעיניו.

כאשר זהו המצב, האדם לפעמים גם איננו מבין למה הוא צריך לומר דבר כזה בכלל. התפילה נראית לו קטנה וחסרת ערך.

אך כאשר האדם לומד את הכוונות הגדולות, הכלליות והעמוקות יותר במילים 'מתיר אסורים', הוא מרגיש אחרת.

כאשר מבינים שמשמעות 'מתיר אסורים' היא לשחרר את האדם מחסרונותיו ומכוחות

הנפש השליליים שכובלים אותו וגורמים לו עבדות, כוחות כגון כעס, קנאה, תאוה, עבירות וצער, אזי אפשר להגיד 'מתיר אסורים' מכל הלב, באמת. כשמתפללים 'מתיר אסורים' בצורה כזו מתכוונים למשמעות נכונה, רחבה וכוללת יותר של המילים, וממילא יש ערך גדול יותר לכוונת התפילה - ואפשר להתלהב באמת. בכל דבר יש התאמה בין הבנת הערך לבין ההתלהבות שלנו, כפי שנדגים באריכות במדרגה הבאה.²¹

החלק החשוב יותר הוא להאמין שהתפילה באמת עובדת.²² אדם שמבין שתפילה באמת משנה ופועלת בכל העולמות, יתרגש ממנה באמת ובתמים. הוא יבין מה המשמעות של כל תפילה שלו. כיצד כל מילה שלו פועלת. הוא יבין וירגיש עד כמה הכוונה שלו מקיימת את העולם, מהדהדת בכל המציאות, מעלה ומתקנת אותה ומקרבת אותה אל עולם טוב יותר, אל רצון ה' יתברך.²³

המכשול הראשון להבנה זו נובע לעיתים מהבנה שגויה של פעולת התפילה. לצערנו יש טעות נפוצה בנוגע לפעולת התפילה, ונדגים זאת על ידי שאלה שהתשובה עליה לכאורה פשוטה וברורה.

21 "וחנה היא מדברת על לבה, מכאן למתפלל צריך שיכוין את לבו. הדיבור מיוחס לשכל, ובתפילה צריך שלבד [עצם] הכונה השכלית יתעורר בו ההרגש שבלב. אמנם זה ההרגש צריך שיהי' ע"פ פעולת השכל, כי ע"י השכל יתעורר הלב בהבינו שכאן ראוי להתעורר בהרגש. ע"כ אמר שהיא מדברת, בשכלה, שהוא עיקר כח הדיבור, על לבה, להפעיל ע"י דיבורה השכלי [את] רגשותיה שבלב. מכאן למתפלל שצריך שיכוין את לבו. הכיוון ביחוד נאה אל השכל, שע"י באה כונה ודיוק לתכלית מכוונת, ובהיותו פועל על ההרגש הוא מדויק מלשון 'מכוין את לבו' ולא סתם 'מכאן למתפלל שצריך כוונה', או 'שיתכוין', שבה עוד לא למדנו חיבור השכל עם ההרגש ופעולתו עליו, עד שלמדנו הלכתא גברותא דא מקרא ד'חנה מדברת על לבה'" (עין איה ברכות ה, יט).

22 "ועוד צריך האדם להאמין שאנחנו עמו ישראל הם קרובים אליו לפעול כל מה שירצה איש ישראל מאת הבורא בתפילתו" (קדושת לוי פרשת בא ד"ה 'ראשו על כרעיו ועל קרבו').

23 "על שלושה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים" (משנה, אבות א, ב). במילה "עבודה" הכוונה היא לעבודת בית המקדש, וכידוע תפילות כנגד תמידים תקנום. באין-ספור מקומות בספרים הקדושים כתוב על תיקון העולם שבכל תפילה ותפילה: "כי כוונתינו להעלות העולמות ע"י התפילות" (שער התפילה דף יג עמ' ג לרבנו חיים ויטאל); "כי כל תפלה וכל עבודה עושה תיקון חדש, והוא סוד הבירורים החדשים העולים תמיד בכל תפלה" (ספר אדיר במרום לרמח"ל, חלק א ד"ה 'וההוא מצחא אקרי רצון'); "מה שתיקנו חז"ל קדישים בשחרית, עניינם הוא כך, דהתפלה היא לצורך תיקון ועילוי עולמות אצילות בריאה יצירה עשיה" (ספר בן איש חי, הלכות שנה ראשונה, פרשת ויחי).

כאשר אדם מתפלל "ותן טל ומטר לברכה", למה עליו לצפות? מה יקרה בעקבות התפילה שלו?

בשלב זה מי שלמדו ולא הבינו עד הסוף את נושא התפילה יענו שכל מה שיקרה בתפילה הוא שהאדם יתקרב לרצונו של ה'. הם מתארים לעצמם בטעות את התפילה כמו מין מדיטציה יהודית שפועלת אך ורק על המתפלל.

זו טעות חמורה, ורבים טועים בה!

התפילה איננה שיטת התרכזות יהודית שבה האדם מגיע לשלווה פנימית ונחמד לו. כאשר האדם מתפלל "ותן טל ומטר לברכה" בזכות תפילתו ירד גשם! גשם אמיתי משמיים. כשהאדם מתפלל "רופא חולים" הוא צריך להבין שה' באמת מרפא חולים עכשיו בזכות תפילתו! אם אנשים חושבים שהתפילה לא עובדת במציאות ממש, ברור שהם לא יתפעלו מהתפילה ולא יתרגשו ממנה.

בשלב זה מתעוררת עוד שאלה.

הרי שמענו שאין שינוי רצון אצל ה',²⁴ ובעצם בזמן התפילה כל מה שקורה הוא שהאדם מתקרב לרצונו של ה', אך רצונו של ה' אינו משתנה כלל. אז כיצד אנו טוענים שבאמת ירד גשם בזכות התפילה?

עוד לפני שנענה לשאלה זו חשוב לציין שדעת התורה היא שהתפילה עובדת ממש, והגשם אכן אמור לרדת בעקבות התפילה.

הרמב"ן למשל כותב בהערה על מצוות עשה החמישית של הרמב"ם בספר המצוות:

24 "המחשבות הזרות שבתפילה הן באות מפני הקושי הכללית שיש על ענין התפילה, שלכאורה אין לה מקום, מפני שאין שייך לומר לגבי הקב"ה שינוי רצון בכלל, ובפרט ע"י פיוס ותפילה, ואינן מסתלקות כ"א ע"פ אותן התשובות שעל ידן התפילה מתישבת, שכללותן הן שתי אלו הידיעות: האחת, שהתפילה היא בנויה על הרגשת הנפש, ולא על השכל, וכל הגדרים הללו וגזירותיהם, וכל השלילות שלגבי האלהות, הכל בא מצד השכל, ואין התפילה מקושרת עם כל פרטיהם. והשנית, שבאמת כל היחוש שבין האדם לקונו, הוא מצד גזירה, ושפע של המצאה אלהית. וההמצאה הזאת גוזרת היא למלאות את כל התפקידים של האדם בהנהגה האלהית בעולם, ואחד מהתפקידים החשובים הוא נתינת מקום לתפילה, שע"כ יש באמת מקום גדול לתפילה, והיא עומדת ברומו של עולם. וכל הסעיפים של כונות התפילה מסתעפים מאלה השרשים, וכפי הרחבתם והעמקתם הם שוללים את המחשבות הזרות ועושים את התפילה לתפילה זכה" (הרא"ה קוק, שמונה קבצים, קובץ א, שד).

אלא ודאי כל ענין התפילה איננו חובה כלל (הכוונה היא שהתפילה אינה חובה מדאורייתא, שלא כדעת הרמב"ם) אבל הוא ממדת חסד הבורא יתברך עלינו ששומע ועונה בכל קוראינו אליו.

כך גם רבי יוסף אלבו כותב בספר העיקרים באשר לפעולתה של התפילה.²⁵ גם שלמה המלך במעמד חנוכת בית המקדש אמר כך:

בְּהֶעֱצֵר שְׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר כִּי יִחְטְאוּ לָךְ וְהִתְפַּלְלוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וְהוֹדוּ אֶת שְׁמֹךְ וּמַחְטָאֲתָם יִשׁוּבוּן כִּי תַעֲנֵם. וְאַתָּה תִשְׁמַע הַשְּׁמַיִם וְסַלַּחְתָּ לְחַטָּאת עַבְדֶּיךָ וְעַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל כִּי תוֹרַם אֶת הַדָּרֶךְ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יִלְכוּ בָּהּ וְנִתְּתָה מָטָר עַל אֲרָצְךָ אֲשֶׁר נִתְּתָה לְעַמֶּךָ לְנַחֵלָה (מלכים א ח, לה-לו).

התורה מלאה בסיפורים על תפילות שנענו: אליעזר עבד אברהם מתפלל למצוא אישה ליצחק, יצחק ורבקה מתפללים לבן, חוני המעגל מתפלל על הגשם ונענה, רבי חנינא בן דוסא היה מתפלל על החולים ואומר לאחר תפילתו זה חי וזה מת. כלומר, לפי התורה, כאשר יתפללו בקשתם תתמלא. היא תקרה בפועל. וכיצד זה מסתדר עם זה שרצונו של ה' לא השתנה בעקבות התפילה? התשובה פשוטה: רצונו של ה' אינו משתנה, אך זה לא קשור לכך שה' קבע חוק בעולם שברא שהתפילה פועלת ומשנה את העולם.²⁶

כאשר אנו מתקרבים לרצונו של ה' העולם כולו משתנה, ולא רק האדם המתפלל.²⁷

25 עיינו בספר העיקרים מאמר רביעי פרק יח, שבו הוא שואל בדיוק שאלה זו ועונה שברגע שמדרגת האדם משתנה, גם המציאות משתנה.

26 רצונו של ה' הוא שאנשים יתפללו, ועל ידי תפילתם ה' יעשה פעולות. זהו חוק שטבע ה' בעולם. וכך כותב הרב קוק: "ששם השי"ת חק בעולמו, שע"י תפלת האדם ימלא לו משאלות צרכיו, ותפלת ישרים רצונו ואת שועתם ישמע ויושיעם" (עולת ראייה א, עמ' רס). "כל תפילותינו אינן רק תפילות, אלא שהן גם פעולות של המשכות. כל רצון אמת הבא לידי ביטוי בתפלה הוא גם פעולה - שגילוי המשכוחה יופיעו בעתיד (הרב חרל"פ, אורי וישעי, עמ' קיא; הועתק מתוך ספרו של הרב מ"צ נריה, אורות התפילה, עמ' 150). למעשה ה' משפיע שפע כל הזמן, אלא שהשאלה אם השפע יתקבל תלויה בנבראים. וכן כתב רבי לוי יצחק מברדיצ'ב: "עוד יבואר בראשית ב' ראשית השם יתברך משפיע שפע ואנו בתפלותינו עושים צמצום בהשפע כל אחד לפי הרצון שלו. זה עושה צמצום עם אותיות חיים לחיים, וזה עם אותיות חכמה לחכמה" (קדושת לוי בראשית, ד"ה 'עוד יבואר בראשית').

27 וכך כתב הרב קוק על השינוי בכל העולם בעקבות התפילה: "תפלה ותורה וכל דבורים שבקדשה, עקר ענינם הוא מה שהם מניעים את הרוחניות של הנשמה לצד הפריחה העליונה של הרוחניות המאשרת של האור העליון. והדברים הולכים כסדרם: כשם שמצד ההערה השכלית המציאותית העליונה נתהוו

העולם יבש וצמא למים. אחרי שהתפללנו "ותן טל ומטר לברכה" התקרבנו לה', הרצון שלנו התעלה, וזה גורם להורדת גשם בפועל בעולם הגשמי שלנו.²⁸

חשוב לציין שהעולם הרוחני חשוב לא פחות מהעולם הגשמי. בזכות התפילה גם העולם הרוחני יכול להשתנות. לדוגמה, בזכות התפילה בני האדם נהיים בריאים יותר נפשית, שמחים ומאושרים יותר. גם זו ברכה, וגם דברים אלו הם חלק מכוונת התפילה ומפעולתה.²⁹ כפי שכתבנו כשהזכרנו את לימוד הכוונות, ל'טל',³⁰ ל'מטר' ול'ברכה'.

אלה הדיבורים המתחייבים מצד ההכרות העליונות, כך הם מחזירים ממטה למעלה את הנשמה לתוך עליונות מקורם ומאשרים אותה ואת כל התלוי בה. ופשוט להבין שתנועה רוחנית הויתית במציאות עושה תנועה לטובה בכל מלא העולם כולו, וכל העולמים כלם נוטלים חלקם באשר הרוחניות, והרוחניות מחברת בהשפעתה גם כן אל הגשמיות והכל מתעלה ומתברך" (הרב מ"צ נריה, אורות התפילה, "הוספות לאורות התפילה מכתבי יד קדשו", עמ' 127); "על ידי התגלות חפץ של צדיק יסוד עולם, של איש החי את חייו בצורה בהירה באור חי העולמים המבקשים מתמלאים" (שם, עמ' 136); "התפילה מגלה את כח הרצון שבנפש בצד יחושו אל כללות ההווה על כן לפי גדולת הערך של גבורת הרצון מצד ערכו הכללי, כך פעלתו מתגלה, וצדיקים המלאים חכמה הם אדירי הרצון מפני שהם יודעים מטרה גדולה לרצונם. על כן כשהם פונים אל ד' שמתגלה בקרבם הכח היותר אדיר שברצון שהוא הצד היותר אדיר שברוחניותם פועלים על ידו הכרעתם במציאות הכללית והפרטית, הכל לפי הכח עד שמגיעים גם לחדש מעשי בראשית ולשנות את הטבע (ראה סוכה יד ע"א) על ידי מה שמוסיפים לה כח ממקור הרצון, והמציאות עצמה מתעלה על ידי גלוי כח נפשי זה. אשר על כן הקב"ה המשכלל את בריותיו וחפץ בעלולים מתאוה לתפלתן של צדיקים (יבמות סד ע"א)" (שם, עמ' 136).

28 על פעולתה הממשית של התפילה כתב הרב קוק: "לפי אותה המדה שגדול הוא הרצון של הטוב האלהי בנשמה המתפללת אז באותה המדה שאור החכמה והעז האלהי מקנן בה במעמקי הלב, כן התפלה קולעת אל מטרותה וגילוי החפץ עושה את פעלו - 'מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישרים' (ישעיהו מד, כו)" (עולת ראייה א, עניני התפילה, עמ' לא); "כשהמחשבה דביקה באלהים, והרצון דבק בו אז בקשר מחשבתי פנימי. אז כל כחות הנפש מתגדלים מעל כל גבול, והרצון הטוב והמעולה, בהתפשטו ביותר, פועל הוא את טובו. התפילה היא פעולה ממש. ככל פעולה שהטבע שלה מורגש, אמנם הכל תלוי בגודל קדשו של הרצון היחידי של המתפלל, ושל התוכן האלהי הממלא את נשמתו. ותפילתן של צדיקים עושה מהפכה גדולה לטובה בערכי העולם כולו, מה עתר זה מהפך את התבואה בגורן ממקום למקום, אף תפילתן של צדיקים מהפכת דעתו של הקב"ה ממידת רגזנות למידת רחמנות. אין הפילוסופיה, המבינה את העדר השינוי ברצון ד', יכולה לגעת בגובה זה, שהוא כולל בקרבו את כל השינויים בהשוואה נצחית. בתנועות הרצון של האדם כלפי האלהים, בברור טובו, הוא מופיע ע"י התגלות אור ד' באדם ובעולם לטובה, כמו שכל ההוויות הטבעיות פועלות את גילויי שינוייהן מתוך ההשוואה האיתנה של המציאות כולה" (הרא"ה קוק, שמונה קבצים ב, עמ' רטו).

29 "כשישראל מתפללים על בני חיי ומזוני (מתפללים שיהיו להם בנים, חיים ומזונות - פרנסה) יש בכאן שאלה על דבר רוחני" (קדושת לוי, לקוטים, ד"ה 'כשישראל מתפללים')

30 כדי להבין מעט מזעיר מעומק משמעות מילות התפילה נרחיב מעט על המילה "טל". טל בגימטרייה שווה למילים י-ה-וה אחד, וזהו השפע האלוקי התמידי המחיה את כנסת ישראל ואת העולם

יש עומקי עומקים של משמעויות, גוונים וצורות של שפע רוחני וגשמי בכל העולמות ובכל רובדי המציאות, וברכת השנים שתיקנו חז"ל בתפילת עמידה פועלת את כולן.

אומנם מטרת העל של האדם בחייו היא דבקות בה', וגם בתפילה, כמו בכל דבר אחר שהאדם עושה, המטרה היא לתקן את העולם על ידי דבקות בה',³¹ אך דבקות בה' על ידי התפילה מופיעה כשאנחנו יודעים שהכול מידו, שכל הדברים בעולם תלויים בה', ולכן בתפילה הנקודה היא לחבר אל רצון ה' את כל הדברים, אפילו דברים גשמיים כמו פרנסה. אנחנו רוצים ומתפללים שירד גשם כי זה הדבר המתאים לרצון ה', למגמה של תיקון ההוויה כולה, כי ה' רוצה שירד גשם!

עילוי רצוננו אל רצונו של ה' איננו מנותק מן החיים אלא פעולה ממשית לתיקון העולם דרך בקשת התפילה, על ידי דבקות בה' יתברך ודרך מילוי כל החסרונות והפגמים כולם על ידי ה'.³²

עילוי הרצון קורה גם בזכות ההבנה שהכול מידו, שכל יכולתנו לשנות את העולם היא מכוחו של ה', והיא נובעת מהתפילה שאנו מתפללים ובה אנו מחברים את הרצון הפרטי ואת הצורך בעולם הזה לשאיפה לטוב הכללית של כל העולם - אל רצון ה'. כי רצון ה' הוא לעשות טוב לכל העולם ולתקן אותו, ורצוננו הוא שיהיה טוב. המטרה שלשמה אנו מבקשים גשם היא לקדם את העולם אל הטוב בהתאם לרצון ה'.

בדיוק כמו הטל הפיזי שירד תמיד. "היינו שם הויה גימטריא כ"ו. ואותיות ז"ו הם גימטריא אה"ד שהוא באחדות גמור עם הכנ". וזהו שיסוד הפייטן טל תן לרצות ארצך, מה שאנו מבקשין מהבורא בהוב"ש שיתן את הט"ל. הוא סוד אותיות יה"ו במילוי אלפי"ן כזה יו"ד ה"א וא"ו עולה מנין ט"ל. וזה יהיה לרצות ארצך. היינו השכינה הק' בחי' ה' תנאה שתתייחד ותתחבר עם יה"ו" (ספר אוהב ישראל, ענין הטל), ועיינו עוד בנוגע למילה 'טל' בספר שערי אורה הוצאת ווארשא עמ' 25 בפירושו של ר' מתתיה דאלקרט אות ה. והדברים עמוקים.

31 וכך נכתב בספר 'טללי חיים': "אם כן, התכלית של התפילה היא דבקות האדם בה' יתברך. על כן המטרה העמוקה של התפילה היא עילוי האדם והתקרבותו לה'. במובן זה כל הדיבורים בתפילה מכוונים לגלות ולחשוף את מעמקי הלב הללו" (טללי חיים, תפילה והשכמת הבוקר, הרב ראובן ששון, עמ' קיב).

32 "כשמכוונים לאיזה מבוקש בתפילה, צריך לשים לב שכוננתנו היא להסיר את הרע והחושך מן העולם, ולהגביר את הטוב ואת האור של החיים האלהיים במילואם, שבהופיעו איננו ממלא רק חסרון אחד בלבד, אלא הוא משלים את כל החסרונות וממלא את כל הפגמים כולם, ובגודל נשמנתו הרינו חפצים דוקא בשלימות הגמורה והמוחלטת" (הרא"ה קוק, ערפילי טוהר, עמ' פח), וראו ביאור עומק העניין שעיקר התפילה נועד כדי שנוכל להתקרב לה' בספר 'טללי חיים' ואתחנן עמ' רלב והלאה, ועל שהמציאות הייתה חסרה אילולא היו חסרונות שעליהם נוכל להתפלל ועל ידי כך להתקרב לה' בעולת ראייה א, עמ' קנ: "ה' הושיע".

יש מי שמחלקים בטעות בין רצונם לבין רצון ה',³³ אך באמת בעומק האדם, בצד הכי מוסרי ונעלה שלו, רצונו הוא רצון ה', ונקודה ושאפיה עליונה זאת מתגלה בתפילה. התפילה היא חיבור הרצון הפרטי אל המגמה הכללית. כמו בנר - הפתילה שמחברת בן השמן לאש (כפי שמבואר בספרי הסוד, פתילה אותיות תפילה).

כאשר אנו מתפללים לגשם אנו רוצים לתקן את המציאות, ורצון זה בעצמו הוא הידבקות בה'. אנו מבינים שכל שינוי בעולם נעשה דרך רצון ה' ומחברים את הכול לרצון של ה', למגמה האלוקית. על ידי כך התפילה מתקנת ומרוממת דברים גשמיים ורוחניים בעולם שלנו, מתיקון האדם המתפלל ועד תיקון של ההווה כולה, הגשמית והרוחנית. פעולת התפילה מתחילה מן הכוונה העליונה והכללית ומגיעה עד להשפעה בעולם לפרטי פרטים בפועל.

לעיתים המחשבה השגויה שהתפילה אינה פועלת נובעת מכך שפעולת התפילה מתרחשת על ידי דיבור. אם אנו רק מדברים עם ה' ורצונו של ה' ממלא אינו משתנה, למה מדברים איתו? למה להתפלל?

כפי שכתבנו, התפילה ככל המצוות היא פעולה ממשית לתיקון האדם והעולם, והתפילה מתרחשת על ידי דיבור דווקא, מכיוון שזהו הכוח העיקרי והמרכזי באדם. מותר האדם מן הבהמה (חשיבות הדיבור בכלל ובתפילה בפרט היא עניין עמוק ונרחב, וראו עוד בנספח 1 בסוף החוברת).

התפילה עובדת באמת!

התפילה עובדת תמיד ומוסיפה חיבור לה', שפע וטוב רוחני וגשמי. היא פועלת ממש. אפשר לראות זאת בביורור מקריאה פשוטה של מילות התפילה. אנו מבקשים בתפילה בקשות ממשיות, כגון דעת, רפואה, פרנסה, גשם, קיבוץ גלויות, בניין ירושלים ובית המקדש. אילו הייתה כל מטרת התפילה רק להתקרב אל ה' בלי קשר

33 טעות זו נובעת מחוסר הבנה של ה' וכיצד הוא מופיע בחיים בכלל ובחיי כל אדם בפרט. הנושא מבואר בהרחבה בחוברת 'היחס למושג האלוהי' שיצאה בהוצאה זו.

לחסרונות במציאות, לא היה שום צורך להתפלל גם על ירושלים וגם על המשיח וגם על רפואת חולים, אלא הייתה תפילה אחת חדגונית, רק תפילה להתקרב לה'.³⁴ כפי שכבר נכתב לעיל, התורה מלאה בסיפורים על תפילות שנענו: תפילותיהם של משה רבנו, של חנה אימו של שמואל, של מנוח ואשתו, הוריו של שמשון, ועוד. התפילה עובדת ופועלת את פעולתה תמיד. כל תפילה. אין תפילה שבה ריקם.

ועדיין אפשר לשאול: נראה שלא תמיד התפילה פועלת. הרי אדם יכול להתפלל על עניין גדול כמו בניין ירושלים, ונראה שבעולם הזה שום דבר לא משתנה באמת. נראה שיש גם תפילות שאינן מתמלאות. איך זה יכול להיות אם התפילה פועלת תמיד?

העניין הזה רחב ועמוק וראוי לדיון מיוחד בפני עצמו, אך ננסה בכל זאת להסביר בקצרה את העיקרון. התגשמות תפילה בפועל ממש תלויה בכוונה, וכמו שהתחלנו לראות, כוונה והתפעלות אמיתיות מצריכות מאמץ ולימוד. אין זה דבר של מה בכך, ולכן תפילות רבות שנאמרו פחות בכוונה, לצערנו, עלולות לפעול בהתאם לכוונתן, במידה מצומצמת מאוד ובהצלחה פחותה במציאות בפועל.³⁵ לפעמים התפילה מתגשמת, אך לא כפי שציפינו אלא כפי הכוונה שלשמה ביקשנו. כלומר,

34 וכך כותב הרמח"ל בכללים מספר קנאת ה' צבאות: "התפילה כמו כן מסודרת על פי סדרי פעולות המאציל הצריכות להתעורר לצורך הענין אשר אנו מתפללים עליו. ולכן נכווין במלות התפילה לעורר פעולת המאציל עתה בדרך זה, ועתה בדרך זה לפי הצורך [...] וכאדם האומר לחבריו אחלה מידת טובך שתעשה הדבר הזה, ואינו אלא- אחלה אותך שבמידה טובה תעשה הדבר הזה, כן הוא לכווין בספירות שאינם אלא פעולות המאציל". וראו שם עוד בנושא זה. דעת תבונות-ספר הכללים, מהדורת הרב פרידלנדר, עמוד שכו.

35 "ואדרבא מה שצועקין ואינן נענין בתפלתם הוא מפני שאין מכונין לשמו המיוחד" (האדמו"ר האמצעי, אמרי בינה, פתח השער ט, יב); "כל הרצונות של כל הברואים, וביחוד של האדם, ובטפוסו היסודי של ישראל, הם גרעינים שיש בהם כח הצמיחה, וכשמעלים אותם על ידי תפלה, זורעים אותם ממש בשדה אשר ברכו ד', ומצמיחים על ידי זה ישועות. וכפי טוהר התפלה, וכפי ההכשר של כל הענינים המתלויים לסגולותיה, כך היא ברכתה של צמיחת חיים זאת. ויש אשר אור צמיחתם מאיר מחיי עולם הבא" (הרא"ה קוק, אורות הקודש חלק ג, עמ' עד; שמונה קבצים ו, פסקה צד); "תניא אבא בנימין אומר אין תפילתו של אדם נשמעת אלא בביהכ"נ, שנאמר לשמוע אל הרינה ואל התפילה' (ברכות ו, א) [...] והנה ראוי שיהי' חקוק בלב, שגם חלק התפילה של בקשה, הוא ג"כ נמצאת בעולם, כדי שעי"ז יבא האדם בכלל יותר לשלמותו האמיתי, הנמשכת מהכרת כבוד ד' ית'. שעי" מה שהתפילה מועלת, וע"י מה שכל שהאדם קרוב יותר לשלמותו ית', ע"י מעשיו הטובים וכשרון חכמתו ומדותיו, הוא קרוב יותר שתועיל תפילתו, ודבריו יעשו רושם לגזר אומר ויקם לו" (הרא"ה קוק, עין איה ברכות א, מח).

התפילה פעלה בשורש העניין העליון, אבל זה בא לידי ביטוי בפועל בצורה אחרת ממה שרצינו.

לפעמים הדבר שמתפללים עליו גדול ומשמעותי כל כך לעם ישראל ולמציאות, שהוא קורה בהדרגה וביסודיות. לדוגמה, עם ישראל מתפלל לבניין ירושלים ובית המקדש כבר שנים רבות. רבנים גדולים ובעלי תפילה לאורך כל הדורות מתפללים בכוונה גדולה ואמיתית, ולכאורה ללא הועיל. כיצד זה ייתכן?

אם נסתכל במבט עמוק וכולל יותר, נבין שירושלים הולכת ונבנית כל הזמן אף על פי שאנו לא תמיד רואים זאת פיזית. כל תפילה בונה עוד נדבך בירושלים של מעלה, בירושלים של מטה ובגאולת עם ישראל. כל תפילה פועלת וכל תפילה מועילה.

ניקח לדוגמה בנייה של בית מגורים. משפחה החליטה לבנות בית, אך במהלך שנים ארוכות יכול להיות שלא יראו בשטח שום שינוי. הגבעה שעליה ייבנה יום אחד הבית עדיין תעמוד קירחת וריקה.

בשלב הזה הדברים מתקדמים רק מאחורי הקלעים. בני הזוג נפגשים עם אדריכל, מתכננים את התוכניות, לוקחים משכנתה, משיגים הון עצמי ומשלמים למנהל מקרקעי ישראל. רק אחרי הרבה שלבים ואישורים מגיע השלב שבו הבולדוזרים עולים לקרקע ומתחילים ליישר את השטח.

כך גם בנמשל: אלפיים שנות גלות התפלל עם ישראל לבניין ירושלים, וירושלים באמת הלכה ונבנתה; פיסה אחר פיסה התקדמו השלבים הרוחניים. לבסוף הבשילה המציאות, ובדורנו אנו זוכים לראות, ברוך ה', את ירושלים של מטה הולכת ונבנית ממש, עד שנזכה בעזרת ה' לראות במו עינינו את בניין בית המקדש הגשמי, במהרה בימינו אמן סלה.

כמו כן, אם נעמיק בכוונת בניין ירושלים ובית המקדש³⁶ נבין שאין הכוונה רק לירושלים

36 "וכשאנו רואים ארך הגלות, ובכל יום אנחנו צועקים אליו ואינם נושעים, ויש מעמנו בני ישראל שטועים, חס ושלום, בלבם, שכל התפלות הם לריק, אבל באמת כל התפלות - הצדיקים שבכל דור ודור, הם מעלים אותם, ומקימים אותם, כמו שכתוב: 'ויקם משה את המשכן'. ומעלין כל שיפא ושיפא לדוכתיה, ובניין קומתה של השכינה מעט מעט, עד שישתלם שעור קומתה, אז יבוא משיח, דא משה, וישלים אותה, ויקים אותה בשלמות" (רבי נחמן מברסלב, ליקוטי מוהר"ן חלק א, ב, אות 1); "בית המקדש בתור מרכז הרוחני של האומה ומקור החיים הרוחניים של כל יחיד ממנה, מצד החזיון המורגש המרהיב עין ביפיו ומנשא את הרעיון בעזוז איומו צריך הוא להבנות ברוח בכל יום אצל כל יחיד מישראל, כדי להשאיב את נפשו במלא חייה בתוכיות האומה במצבה השלם. אז ישובו להיחיד כחותיו הנפשיים הרעננים, שחיי האמונה וחוס ההרגש ואורו פורחים בהם בפרחי חמד של שלל צבעים נחמדים למאד. תעודה זו מתכוננת בפועל ע"י סדר היום של הקרבנות הנאמרות לפני התפלה: פרשת הכיור, התמיד, הקטורת. זורעים הם את הגודל האלהי שבבית הגדול והקדוש במעמקי הנשמה, קרוב למדת השיגוב שהיתה לכל יחיד בעת היות האומה חיה, ומקדשה

הגשמית אלא גם לירושלים ובית המקדש שבליבם וברוחם של ישראל. ידיעת ה' וחיבור אליו בלב של כל אחד מעם ישראל,³⁷ ומתוך כך תבוא הגאולה השלמה, ולכך יש להתפלל לא פחות, ואולי אף יותר.

לסיכום, אם האדם חושב שהוא רק מתקרב לרצון ה' ובעצם לא קורה כלום בעולם הודות לתפילתו, כמעט אין סיכוי שיתרגש ויתפעל ויתכוון באמת בתפילה.³⁸ דבר זה דומה לכך שכאשר אדם חש חוסר ודאות, יש לו פחות רצון ומוטיבציה להשקיע. לעומתו אדם שמאמין בה' בוודאות מתמלא כוחות, רצון ומוטיבציה.³⁹

בתוכה על אדמתה. גרעיני התשוקה אל השלמתה של האומה בתכונתה הרוחנית, הולכים הם ועושים את פירותיהם על תלמי הלב, הם הולכים ורבים, משתרגים עם כל המון הרעיונות הטובים המתייחסים לתכונה המרכזית הזאת, וכנסת ישראל נבנית ברוח בנין איתן בכחה לאלהים, אשר יתן לה עצמה מצד ההוד הנצחי האצור בסגולת מאוייה, יותר מהמון בנינים חמריים ומוסדות לאומיים של חול, המאמצים כח כל לאום, אשר רק על בשרו וחילו הגשמי יחיה. אהבת אלהים התמימה והנשאה מתעוררת ומתיצבת, חיה בעז גדול בנשמת האומה, ע"י זכרונותיה מימי קדם, בהיות נר אלהים תמים עמדה. והאידיאליות של זכר נשגב זה, דולה ממעמקים כל רעיון נחמד וכל משאת נפש כבירה וקדושה, ומצבת לעיני האומה בכללה את ערכה האלהי הגדול, שממלא הוד והדר את כל חדרי לב של כל יחידי בניה" (הרא"ה קוק, שמונה קבצים א, פסקה קמד).

37 "שאמר הקב"ה לא אכנס בירושלים שלמעלה, עד שיכנסו ישראל בירושלים של מטה, שיהא אתערותא דלתתא תחילה, וזהו עיקר השמחה, כשיש אתערותא דלתתא תחילה" (הרב נ"צ הורוביץ, זרע קודש, פרשת לך לך);

"ונתן טעם לדבר ולא אבא בעיר ודרשו (תענית ה') לא אכנס בירושלים של מעלה עד שאכנס בירושלים של מטה, וירושלים העליונה הוא בינה ולא יכנס ולא יתיחד עמה החכמה עד שיכנס ויתיחד התפארת עם המלכות שהיא ירושלם של מטה. והנה גילה לנו בזה שלא יתיחדו חכמה ובינה בסוד זווג זכר ונקבה עד שיזדווגו תפארת ומלכות חתן וכלתו. עד שמפני זה אמרו כי צריך שקודם יתיחדו ה' ואח"כ יו"ד עם ה'" (הרמ"ק, ספר פרדס רמונים, שער ח, פרק יג). ואף על פי שהדברים עמוקים, נראה לענ"ד שהכוונה היא שקודם יתחברו ישראל עם ה' ויחזרו בתשובה ויכירו את ה' יותר בעולם הזה, ומתוך כך גם יימשך שפע מה' אלינו, ונזכה לנבואה ולמדרגות גדולות יותר של ידיעת ה'.

38 "אמר רבי חמא בר חנינא אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל, שנאמר קוה אל ד' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ד'" [...] ע"כ האדם שלא נענה, עליו רק לחזור ולהתפלל ולא לאמר נושא, חלילה, כי הקצר קצרה ידו ית' מפדות. אלא שהוא חושב מחשבות לתן לאדם אחרית ותקוה, ושכל הדברים הזמניים יוסיפו לו ערך נצחי ושלימות גמורה וחשובה. והנה כך היא המדה באדם כשהוא עושה פעולות ואינו בא [בהן] למטרתו מתחלש לבבו, אבל כשיודע שכל פעולה תקרבהו למטרתו אלא שלפי רוממות המטרה צריך המון פעולות, לבבו מתאמץ להוסיף בעבודתו" (הרא"ה קוק, עין איה ה, עט).

39 הקשר בין ודאות לבין מוטיבציה ועוצמת האדם מוסבר בהרחבה בספר 'הקריטריון לאמת הקריטריון למוסר' של הרב יוסף קלנר ובחוברת 'ודאות וספקנות', שיצאה בהוצאה זו.

הכוונה בלב מתחילה דבר ראשון מכך שהאדם מבין מה הוא מתפלל, את חשיבות הדבר שעליו הוא מתפלל, ומבין שתפלתו פועלת.

בדוגמה שהבאנו ב'בניין ירושלים' האדם מבין שבניין ירושלים הוא דבר חשוב מאוד! הוא לא מבין את הכוונות רק בתאוריה אלא מבין באמת שבניין ירושלים הוא הדבר הכי נפלא שיכול לקרות אי פעם.

הוא גם מבין ומאמין שזה באמת קורה מהר וטוב יותר הודות לתפילתו.

אם נתפלל מספיק, המשיח באמת יבוא מחר וייבנה בית המקדש:

כל דור שאינו נבנה בימיו מעלין עליו כאילו הוא החריבו.⁴⁰

ובלשונו של האדמו"ר בקונטרס ההתפעלות:

שומע ומתבונן באלהות דוקא ומבין היטב עד שנתאמת ונתקבל אצלו

במוחו עכ"פ **שהוא דבר אמת לאמיתו.**

ברור לאדם שהתפילה עובדת.

והיינו מצד שגוף ענין ההתבוננות באלהות יקר בעיניו מאד ונתקבל אצלו

בבחינת הודאה ותגדל ותרום ענין אלהות בתכלית הרוממות במוחו

וגם בלבו.

כמו כן ברור לאדם הערך הגדול של התפילה.

במדרגה זו, המדרגה הראשונה, על האדם לברר את משמעות המילים בתפילה, להבין את

חשיבות הדברים שהוא מתפלל עליהם ולהפנים שתפילתו עובדת, ומתוך כך להתקדם

בסייעתא דשמיא למדרגות הבאות.

המדרגה השנייה: הזזה ממקומו קצת

את המדרגה השנייה (האדמו"ר מכנה אותה "השלישית")⁴¹ נבין טוב יותר על ידי השוואה למדרגה הקודמת, המדרגה הראשונה (האדמו"ר מכנה אותה "השנייה").

האדמו"ר מתאר את המדרגה השנייה כך:

והמדרגה הג' למעלה מזה הוא הנקרא מחשבה טובה שמצטרפת למעשה, דהיינו באהבה ויראה שנוגע למעשה בלבד. וביאור הענין להיות כי המדרגה הב' הנ"ל הנה גם שכוונתו רצויה לאלהות דוקא, היינו רק שרוצה שיהיה קרוב ולא רחוק מאלהות.

כפי שהסברנו, במדרגה הקודמת האדם רוצה להתקרב לה' באמת. הוא מבין את ערך התפילה, ולא סתם מתרגש מההתרגשות או כי צריך להתרגש כמו במדרגה אפס. לאחר שעבר את המדרגה הראשונה הוא גם סמוך ובטוח שהתפילה עובדת, ויודע שכאשר הוא אומר את המילים הוא צריך לכוון למשמעות רחבה ועמוקה יותר. האדם כבר יודע שבזמן לימוד התורה שלו הוא יאסוף עוד ועוד משמעויות ועומקים. ואף על פי שזו רק תחילת הדרך, כבר חקוקים בליבו שני יסודות חשובים. **היסוד האחד** הוא שבתפילה הוא מבקש דבר גדול, אדיר ומחיה. דרך המילים שתיקנו חכמינו זיכרונם לברכה הוא מתחבר לטוב ולשלמות, לעם ישראל ולמציאות, ואף מקיים את העולם כולו. ברורות לו האחריות והשליחות הגדולה שיש בתפילה. **היסוד האחר** הוא ההבנה שהתפילה פועלת באמת. האדם איננו רק אומר דברים גדולים ומתחבר אליהם; אלא התפילה פועלת ממש, העולם באמת ייפך לעולם טוב ושלם יותר בזכות תפילתו. זהו כוח התפילה שה' נתן לנו, חיבור לרצון להיטיב ולהשתלם, והוא פועל ומחיה את כל המציאות.

זה בא מצד יוקר ענין גדולת ה' במוחו.

41 אף שהאדמו"ר כותב שיש **חמש מדרגות נפש הטבעית**, בפועל הוא מתאר שש מדרגות. ונראה שהאדמו"ר סופר תמיד גם את מדרגה אפס, שאותה פשוט איננו מחשיב כמדרגה. ולכן המדרגה השנייה אצלנו היא בעצם המדרגה השלישית בקונטרס ההתפעלות. וראו גם בספר 'מאמרי חסידות - אדמו"ר האמצעי', סדרת המעיינות (הוצאת קה"ת ליובאוויטש), פרק ד, עמ' 372 הערה 1, שיישבו כפי שיישבנו.

הרצון הגדול שבא לידי ביטוי בתפילה אינו עניין קטן ופרטי. האדם מבין באמת שהדבר החשוב ביותר בעולם הוא להתקרב לה'. האדם מתחבר לעולם ואוהב את העולם מתוך ההבנה שזהו ביטוי של רצון ה' בעולם. אך עכשיו הגיע הזמן לעלות קומה. האדמו"ר מביא דוגמה יפה, ודרכה נבין היטב את ההבדל בין המדרגה הקודמת למדרגה החדשה:

אבל לא שנתפעל במוחו מאומה עדיין, כי עדיין רחוק הענין ממנו לגמרי, רק רוצה שיתקרב אליו ולא נתקרב עדיין. וזהו רק בחינת הודאה **במוח בלבד** ולכך לא יקרא בשם מחשבה טובה רק בשם מחשבה סתם. ויובן זה על דבר דוגמא במילי דעלמא שאנו רואים שיש ב' מיני מחשבות, האחד מחשבה שחושב האדם בענין איזה דבר טוב ומשובח שגדול בעיניו מאוד כמו באוצר הון יקר שהוא ברשות אחר, או בהפלגת גדולה וכבוד של מלך ושר וכה"ג, שנקרא **מחשבה קרה** שאין זה נוגע ושייך אליו כלל וכלל, כי אין הדבר בא אליו לא הממון ולא הגדולה, רק שחושב בו מצד יוקרו וחשיבותו בעיניו ורוצה מאד שיבוא אליו ענין טוב ומשובח כזה.

במדרגה הקודמת האדם ידע שיש משהו חשוב ויקר בתפילה, אך זה לא נגע אליו. זו הייתה ידיעה 'קרה'. התחושה היא כמו זו של אדם שמספרים לו על קרוב-רחוק שלו שעשה אקזיט והרוויח מיליוני דולרים, על ראש ממשלה או נשיא שזוכה להרבה כבוד או על אדם שעשה משהו יוצא דופן, מיוחד ומרשים. האדם היה שמח לזכות בכבוד או בכסף או לעשות משהו מרשים. הוא אומנם מבין היטב את הערך במיליונים של הקרוב שלו וחש קצת התפעמות והתרשמות באשר להצלחתו של האדם האחר או למעשיו, אך זה לא נוגע בו באמת. הוא אינו חש שמחה או התרגשות בלב ממה שסיפרו לו, כי זה לא שייך לו עצמו, לא נוגע אליו.

לעומת זאת המדרגה השנייה היא כבר חיבור מסוג אחר:

והמחשבה הב' היא מחשבה שחושב בענין טוב הנוגע לעצמו, כמו שמרוויח במשא ומתן טוב או בכבוד וגדולה או השגת הון יקר שמשיג **לעצמו**, שמחה כזאת באה אליו בבחינת התפעלות והמשכות הנפש קצת שנקרא **הזזה ממקומו**, כנודע בחוש שכאשר יבוא לאדם איזה בשורה מעסק טוב הנוגע ביותר, שיטריד כל כח מחשבתו ונדבק היטב במחשבה זו בהתפעלות הנקרא דביקות המחשבה [...] והוא הנקרא שמיעה שבמחשבה [...] וסימן

לזה הוא **הטרדה והזהה ממקומו קצת** [...] וכך יובן בהתבוננות אלהות במחשבה כזאת שנדבק היטב בה כענין הנוגע לעצמו הנ"ל.

כיצד האדם יודע שהוא עומד כרגע במדרגה הזו, שהדברים באמת הופכים לחלק ממנו ושהוא באמת מתחיל בחיבור לתפילה?

כאשר משהו מתחיל לזוע ולנוע **אצלו בלב** - כאשר הוא כבר לא רק יודע 'דיעה קרה' את הדברים אלא מתחיל להרגיש אותם.

לדוגמה, נניח שמבשרים לאדם שהוא זכה בסכום ענקי בלוטו.

האם הוא מרגיש משהו?

ודאי, הוא ממש קופץ ורוקד משמחה.

האם הוא שמח בשביל חשבון הבנק שלו שעכשיו יש בו עוד כמה וכמה אפסים? אולי הוא שמח כי זכה בהגרלה?

ממש לא. אילו היו מספרים לאותו אדם, למשל, שהוא כמעט ניחש את המספר ולכן זכה בבלון כפרס ניחומים, הוא לא היה מתרגש כלל, כי לבלון אין שום ערך בשבילו. עצם הזכייה אינה הנקודה.

אם כן, מדוע האדם מתלהב, קופץ ומרגיש שמחה אין-סופית? בדיוק משתי הסיבות שהזכרנו. **הסיבה האחת** היא שהאדם מבין את הערך של הכסף ואת חשיבותו. כסף הוא שווה ערך להרבה דברים אחרים שאפשר להשיג בעזרתו.

הסיבה האחרת היא שהאדם מבין ש'כסף עובד'; הוא יודע בוודאות שהוא יכול להשתמש בכסף ולקבל את הדברים שבהם הוא חושק.

נסתכל על זה לרגע בצורה רחבה. מצד האמת, מה חשוב יותר? שה' יבנה את ירושלים או זכייה בסכום ענקי בלוטו? בניין ירושלים חשוב ומשמעותי בהרבה.

אם כך, מדוע כאשר אדם מתפלל את ברכת 'בונה ירושלים' הוא אינו שמח כמו שהיה שמח על בשורה של זכייה בלוטו? היינו אמורים להיות מאושרים מבניית חלק קטנטן מירושלים הרבה יותר משהיינו שמחים על סכום כסף, גדול ככל שיהיה.

זה בדיוק מה שנקרא בלשון האדמו"ר "דוגמא ממילי דעלמא".

כאשר קורה לנו משהו שאנחנו מבינים בשכל שהוא טוב, אנחנו באמת מתלהבים ומתרגשים. משהו בנו קופץ משמחה. אנחנו ממש מרגישים שהנפש שלנו זזה.

לא עשינו משהו או התעמקנו בכוונות כדי להתלהב מהכסף; הלב שלנו פשוט קופץ ומתפעל מעצמו.

זה הסימן לתחילת התפעלות הלב בתפילה, ולפי סימן זה אנחנו יכולים לבדוק את רמת הכוונה שלנו בתפילה.⁴² אם הנפש שלנו עדיין אינה זזה בתפילה, אם הלב אינו מנתר ממקומו, סימן שאנחנו עוד לא שם. נראה שאנחנו עוד לא מפנימים לחלוטין את הערך של התפילה, איננו מאמינים שהתפילה עובדת. סימן שאנחנו עדיין לא שייכים לתפילה באמת.⁴³

מה עושים? לומדים ומפנימים. אפשר ללמוד את כוונות התפילה על ידי לימוד פירוש המילים. אפשר ללמוד כיצד התפילה פועלת.⁴⁴ אפשר לחשוב על דברים גדולים וקטנים שעדיין חסרים או רעים או חלקיים בעולם, להפנים שבתפילה ה' נתן לנו כוח לשנותם, לתקנם ולהיטיבם, ובתפילה עצמה לדמיין בעיני רוחנו שהדברים החסרים האלה משתנים. לדמות כיצד חולים מתרפאים ואנשים רחוקים או קרובים אלינו נהיים טובים, טהורים ומאושרים יותר.

42 "על האמור 'מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו' (משלי כז, כא) כותב בעל ספר חרדים שכשם שהכסף נבחן במצרף והזהב בכור, כך גם לאדם יש כור מבחן לדעת מה מעמדו, והוא 'מהללו', הינו לפי ערך הרגשתו בהלולו ובתפלתו, כך הוא ערך מעמדו צביונו ומהותו" (הרב חרל"פ, מי מרום על סידור התפילה, עמ' כו-כז), וראו להלן גם את המובאה מ'מוסר אביך'.

43 "אל תעש תפילתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום' עיקר ענין התפלה, שהיא רחמים ותחנונים, הוא שפיכת הנפש לפני השי"ת. וכל מה שתהי' הבקשה, שמבקש בתפלתו, יותר מוכרחת לו, כה תגדל שפיכת הנפש [...] וראוי שישפוך נפשו בתפלתו לפי האמונה שהוא מאמין בהכרחיותם, ולא רק כפי הכרתו המוגבלת" (הרא"ה קוק, עולת ראייה ב, עמ' קסו).

44 "כל זמן שלא ילמד לעצמו שתתברר לו מעלת נשמת האדם ומעלת ישראל ומעלת הארץ הקדושה וההשתוקקות הראויה לכל איש ישראל לבנין המקדש וגדולת ישראל והתרוממותם בעולם, כמעט שאי-אפשר לטעום טעם עבודה. שהרי, כיון שחז"ל אמרו על פסוק 'ולעבדו בכל לבבכם': 'עבודה בלב זו תפלה', אם כן התפלה היא בחינת העבודה, ואינו ראוי לעבודה כי אם כשיהיה במצב דעת יראת ד' כל כך, עד שיהיו עניני התפלה קרובים אל לבבו. ואם לא ידע מעלת נפשו איך יתפלל ברצון שלם והרגשת חסרון שיחנהו השם יתברך דעה בינה והשכל, כיון שאינו מכיר, אחרי שיש לו עושר וכבוד וכל טוב, מה חסר לו אם ח"ו לא ישכיל ויבין, אם כן צריך ללמוד ולהעמיק עד שיצויר לו בבירור וידיעה שלמה גודל חסרונו לדעה בינה והשכל יצמא לזה ויתפלל באהבה מקירות לב שיחנהו השם יתברך בזה, וד' הטוב לא ימנע טובו להולכים בתמים. ואם לא ידע מעלת ישראל איך יתפלל בלב שלם על גאולתם. שודאי אין הכונה הרצויה בתפלת ברכת גואל ישראל רק על מכאובי נפשו שמרגיש מצד עצמו מעול הגלות, כי ענין הברכה מעיד שהרצון בה מצד מעלת ישראל וקדושתם. ואם לא ישכיל מעלת הארץ הקדושה וסגולתה וקדושתה איך יתפלל על בנין ירושלים, והתפלה היא דוקא מקירות הלב כשמרגיש שהוא חסר בדבר. והנה התפלה היא בדיקה גדולה לאדם אם הוא מטהר נפשו באמת כרצון יוצרו ית' ואם הוא קרוב רצונו כרצון קונו" (הרא"ה קוק, מוסר אביך, מעין הקדמה ג).

אפשר לראות שאחרי תפילה זכה בכוונה, בסופו של יום הכיפורים לדוגמה, האדם מקבל עין טובה, וכל האנשים שהוא פוגש נראים לו זכים וטהורים. לאחר התפילה הזכה הזאת גם האדם שהתפלל בכוונה מאיר פנים לאחרים שהוא פוגש, ואותם אנשים מושפעים ממנו לטובה (טהרת כוח המדמה, הדמיון והשפעתו על התפילה בכוונה ועל פעולתה של התפילה הם נושא רחב. ראו בהרחבה בנספח 2, בסוף החוברת).

בשלב זה חשוב לשים לב כי **האויב של הטוב הוא המושלם**. מדובר בדרך ארוכה ובתהליך שיש לעבור. אי אפשר ללמוד את כל הכוונות של כל התפילות בבת אחת, אך ודאי וודאי שאפשר להתקדם אט-אט. ללמוד עוד ועוד. לצבור תנופה לעלייה במדרגות. להכיר את הפירוש של 'מגן אברהם' או של 'ברוך אתה ה'". להתלהב ולהתרכז, ולפחות בזמן אמירת מה שאנחנו מבינים להרגיש ולהתחבר לזה. לצורך הדוגמה, בזמן אמירת "מגן אברהם" אנחנו יכולים באמת לנסות לחוש ולדמיין כיצד ה' מגן עוד ועוד על כל עם ישראל, על אותו כוח חיים שהתחיל מאברהם אבינו ומופיע היום בנו. להרגיש איך אני מגן ומציל חייל צה"ל ממש עכשיו. איך אני מבטא ומוציא מן הכוח אל הפועל את החיבור, השמירה וההגנה של ה' על עם ישראל ברצון ה', בכוח התפילה.

ואיך אפשר לדעת שמתקדמים בחיבור אמיתי לתפילה?
נביא עוד דוגמה כדי להמחיש זאת טוב יותר:
אבא מבטיח למוישל'ה בן השש שמחר בבוקר נוסעים לחרמון. מוישל'ה מעולם לא היה בחרמון, וכולו נרגש.
הוא רוצה מאוד להגיע כבר לחרמון.
למחרת בשעה **ארבע בבוקר** מוישל'ה כבר מתעורר, מעיר את כל בני המשפחה ומשגע אותם. "מתי נוסעים לחרמון? מתי כבר יוצאים?"
וכל זאת אף על פי שנוסעים רק בשעה **9:30**.
עכשיו נבדוק את עצמנו.
איך אנחנו קמים לתפילה? כמו מוישל'ה?
נניח שהתפילה מתחילה בשעה **7:30** בבוקר. האם בשעה **6:00** אנחנו קופצים מהמיטה בהתלהבות תוך כדי אמירת "מודה אני" ורצים להניח תפילין?
ואולי ב-**7:35** אנחנו פוקחים עין אחת, בודקים מה מזג האוויר ואחר כך נגררים אט-אט לעבר בית הכנסת?

ככל שנתחבר יותר לתפילה ונאמין יותר בתפילה, כך נתנהג בהדרגה יותר ויותר כמו מוישל'ה. כשמתחילים להפנים את התפילה ולהאמין בה, כבר אי אפשר לישון מרוב התרגשות. עוד מעט מתפללים! במצב כזה אדם חש 'על קוצים' מרוב ציפייה, רצון והתרגשות להתפלל. המדרגה הזאת אפשרית אף על פי שהיא נשמעת קשה להשגה. אין שום סיבה שיהודי טוב שהשקיע בלימוד כוונות התפילה ובהעמקה בביטחון בתפילה, שמנסה ומתאמץ, לא יגיע למדרגה זו לפחות בחלקים מסוימים של התפילה. הכול תלוי בנו. בכל אחד ואחד מאיתנו.

התלהבות אמיתית והתלהבות ריקה

במדרגה זו אנחנו סוף-סוף מתלהבים.

הרגש מתגבר, ההתלהבות מגיעה.

אך רגע!

אומנם אנו מתלהבים, אך כיצד נדע איזו התלהבות זו: התלהבות ברוכה מה' או שמא התפעלות חיצונית בלבד?

איך אפשר להבדיל בין המדרגה האמיתית הזאת לבין מדרגה אפס, התלהבות מעצם ההתלהבות ולא יותר?

לכאורה בשתי המדרגות הסימנים דומים: האדם קופץ מהתרגשות, מתלהב ומתפעל.

אנחנו כבר יודעים מה ההבדל מצד העיקרון. במדרגה אפס האדם אינו מתרגש מהדרך

של התפילה אלא מעצמו. אך כיצד אפשר לדעת בפועל איזו התלהבות אנו חשים?

איך האדם ידע אם הוא קופץ ונע כי הוא מתרגש באמת מן המשמעות ומפעולת התפילה, או סתם כדי להלהיב את עצמו?

יש הבדל ברור.

במדרגה אפס האדם קופץ מבחירה. הוא מודע לכך שהוא קופץ ומחליט לקפוץ כדי לעורר התלהבות.

במדרגה שלנו לעומת זאת האדם יכול לקלוט לפעמים שקפץ רק לאחר מעשה. הקפיצה

קרתה מעצמה. כמו אדם שזוכה בלוטו ומרוב התרגשות קופץ, שר, רוקד ומוחא כפיים.

הוא כמעט לא שם לב שהוא מוחא כפיים. ברור לחלוטין שהוא לא מוחא כפיים מתוך

החלטה להלהיב את עצמו או כדי להתרגש מכל הכסף שהרוויח.

זה הכלל: אם האדם מודע לתנועה של הגוף ויוזם אותה, היא עלולה להיות שייכת למדרגה

החסרה של התפעלות מעצמו.

אך אם התנועה נולדת מתוך ההתרגשות של התפילה, כמו בזכייה בלוטו, התנועה היא

תוצאה של התלהבות אמיתית, של תנועה והתפעלות פנימית מה' מתוך תפילה.

ובלשונו של האדמו"ר בקונטרס:⁴⁵

ותחלה יש להבין מהות התפעלות הניגון, שהוא בבחינת התפעלות פתאומית **דווקא בלתי בחירה ורצון שכלי כלל** [...] שאינה באה מצד עצמו לכיין לעשות התפעלות כי אם ממילא ומאליו בלתי נודע לו.

כפי שכתבנו לעיל, האדם אינו בוחר לקפוץ אלא קופץ ממילא, בלי בחירה ורצון לקפוץ: ויובן זה ע"ד דוגמא ממה שאנו רואים בהתפעלות פתאומית שאדם מתפעל בשמחה רבה בהגיע לו איזה בשורה טובה [...] **שבודאי מורגשת התפעלות זאת בלבו עד שיעשה תנועות חזקות מאליו וממילא והוא הסיפוק בידיו כידוע, והוא בלתי בחירה ורצון כלל וכלל רק ממילא ומאליו מספק.**

במילים "הסיפוק בידיו" הכוונה למחיאית כפיים. לפעמים בזמן שמחה גדולה האדם קופץ ומוחא כפיים מרוב שמחה. הוא אינו מוחא כפיים כדי לשמוח שזכה בלוטו, אלא מכיוון שזכה בלוטו הוא מלא שמחה עד כדי כך שהוא קופץ באוויר שר ומוחא כפיים.

והוא **האות** על היות שאיננו מרגיש בעצמו כלל אם מתפעל הגם שמורגש בלבו אבל כאלו אינו יודע מזה כלל, והוא להיות שההתפעלות הוא אמיתי רק מצד עצם הדבר הטוב שנפשו קשור בו.

זה האות, זהו הקריטריון להבחין אם האדם באמת מתפעל ממשוהו, וההתלהבות באה מגודל הדבר שקשור בו, או שהאדם רק עושה את הפעולות הנלוות להתלהבות מבחירה, והתלהבותו אינה אמיתית ובעלת תוכן פנימי כי אם ריקה וחיצונית.

בגמרא מסופר על רבי עקיבא שכאשר היה מתפלל תפילת עמידה ביחידות היה מתחיל בקצה אחד של החדר, ולבסוף היו רואים שעבר לקצה השני של החדר מרוב קידות והשתחויות.⁴⁶

רבי עקיבא כמובן לא שם לב שעבר לצד השני. מרוב התרגשות היה גופו זז, והוא היה עובר לצד השני בלי להרגיש.

46 "תניא, אמר רבי יהודה: כך היה מנהגו של רבי עקיבא, כשהיה מתפלל עם הצבור - היה מקצר ועולה, מפני טורח צבור, וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו - אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת, וכל כך למה - מפני כריעות והשתחויות" (בבלי, ברכות לא ע"א).

יש תיאור דומה של רבי חנינא בן דוסא:

אמרין עליו על רבי חנינא בן דוסא שהיה עומד ומתפלל **ובא חברבר והכישו ולא הפסיק את תפילתו** והלכו ומצאו אותו חברבר מת מוטל על פי חורו אמרו אי לו לאדם שנשכו חברבר ואי לו לחברבר שנשך את ר' חנינא בן דוסא [...] אמרו לו תלמידיו רבי לא הרגשת אמר להן יבא עלי **ממה שהיה לבי מתכוין בתפילה אם הרגשתי**.⁴⁷

נשיכת החברבר ממיתה את האדם, אך רבי חנינא, מרוב כוונה בתפילה, לא הרגיש שנשך כלל!

במדרגה הראשונה, השכלית, האדם צובר תנופה. הוא מברר לעצמו שהתפילה פועלת ואת המשמעות של התפילה. הוא יכול גם להתכוון לתפילה, לשבת כמה דקות לפני תחילת התפילה ולחשוב על משמעותה ועל הפעולות שהיא פועלת. כך הרגש נמשך בעקבות השכל, והאדם מתרגש עוד ועוד.⁴⁸

ואז מגיע הרגע, והאדם עולה למדרגה השנייה. הוא באמת מרגיש את העשייה ואת השינוי. השמחה וההתרגשות נובעות מליבו בעצמן כמו במאורע משמח שקרה לו. האדם אינו צריך שיר או ריקוד כדי להתרגש; הם נובעים ממנו ומתחושותיו העמוקות ביותר. הוא השיר, הוא הריקוד.

בהתחלה קל הרבה יותר להתלהב מכסף או מדברים נמוכים. כדי להתרגש מדברים רוחניים, כמו בניין בית המקדש, צריך להבין את משמעותם ולדמיין את האושר, הטוב והיופי שביבאו, ואז אפשר להתלהב גם מהם, ובסופו של דבר אפשר להתלהב מהם הרבה יותר.

כשמפנימים באמת מהו בית מקדש, כשמכילים את האושר ואת הרוממות של בניין ירושלים, הכסף מחוויר, והדברים הנמוכים נראים אחרת.

47 ירושלמי, ברכות ה, א.

48 "וחנה היא מדברת על לבה, מכאן למתפלל צריך שיכוין את לבו". הדיבור מיוחס לשכל, ובתפילה צריך שלבד [עצם] הכונה השכלית יתעורר בו ההרגש שבלב. אמנם זה ההרגש צריך שיהי' ע"פ פעולת השכל, כי ע"י השכל יתעורר הלב בהבינו שכאן ראוי להתעורר בהרגש. ע"כ אמר שהיא מדברת, בשכלה, שהוא עיקר כח הדיבור, על לבה, להפעיל ע"י דיבורה השכלי [את] רגשותיה שבלב. מכאן למתפלל שצריך שיכוין את לבו. הכיוון ביחוד נאה אל השכל, שע"י באה כונה ודיוק לתכלית מכוונת, ובהיותו פועל על ההרגש הוא מדויק מלשון 'מכוין את לבו' ולא סתם 'מכאן למתפלל שצריך כוונה', או 'שיתכוין', שבזה עוד לא למדנו חיבור השכל עם ההרגש ופעולתו עליו, עד שלמדנו הלכתא גברותא דא מקרא ד'חנה מדברת על לבה'" (הרא"ה קוק, עין איה ברכות ה, יט).

”חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם התפילה”, ועל ידי ההכנה היו מגיעים למדרגות האלה.

במדרגה הראשונה האדם רוצה שירושלים תיבנה.

במדרגה השנייה הוא כבר חש התרגשות מכך שירושלים נבנית כרגע בתפילתו.

המדרגות הבאות עליונות יותר, וקשה יותר להגיע אליהן. בשלב הראשון האדם יכול לומר לעצמו שאין לו סיכוי ושזה לא שייך אליו, אך זה לא נכון. אם יתאמץ, ילמד ויתרכז בתפילה, בסייעתא דשמיא, המדרגה השנייה היא רק תחילת הדרך.

המדרגה השלישית: ריכוז מוחלט

כך מתאר האדמו"ר את המדרגה השלישית:

והמדרגה ה' שלמעלה מזו, הוא אשר מחמת ההתבוננות אלהות שנתפעל במחשבה בכי טוב כ"ל. מיד מתפעל בלבו בבחינת התפעלות מורגשת באור וחיות גדול ופנימי יותר מהתפעלות המחשבה הנ"ל [...] ועל זה נאמר ואהבת בכל לבבך דווקא, והוא עיקר המצוה בעבודה שבלב לייגע את עצמו במחשבה כ"כ עד שיתפעל הלב דווקא ונקרא **פולחנא דרחימותא**, פולחנא ממש **ביגיעה רבה**, כי במילי דעלמא מיד כשעולה במחשבה דבר טוב ומתפעל במוח מיד נוגע התפעלות זו בלב שמתפעל הלב מיד ברשפי אש התשוקה או ההיפוך במרירות מדבר רע השנאוי במחשבה כו'. אבל בעבודת ה' לא בקל יומשך התפעלות בלב מהתפעלות המחשבה.

עוד לפני שהגענו למדרגה השלישית עצמה האדמו"ר מסביר לנו דבר חשוב. כדי להתפלל בכוונה אמיתית צריך **להתאמץ**.

קשה להתרגש בתפילה. בהתחלה זה ממש כמו לנסות לדחוף קיר. לצערנו, אנחנו לא במדרגה של משה רבנו, שמתחיל להתרגש באמת רק מעצם כוונתו להתפלל. אנחנו צריכים להתאמץ הרבה בשביל לזכות לאהבה ולדבקות הזאת, כפי שכתב האדמו"ר:

ועל זה נאמר ואהבת בכל לבבך דווקא, והוא עיקר המצווה בעבודה שבלב **לייגע את עצמו במחשבה כ"כ עד שיתפעל הלב דווקא**.

המטרה בתפילה היא לרומם את הלב להתפעלות והתרגשות אמיתית. האדמו"ר מדייק שכתוב בשמע ישראל "ואהבת את ה' אלוהיך **בכל לבבך**": "ואהבת, בכל לבבך דווקא".

האהבה את ה' צריכה להיות מכל הלב. לא רק מחלק, לא בחצי התרגשות, מכל הלב! כמו כן הכוונה היא **שאהבה** וחיבור אמיתי לה' הן דרך התפעלות הלב. השכל רק מראה לו את הדרך. הלב הוא שמתרגש ומתפעל בכוונה אמיתית גם בתפילה. דרך אחת לעשות את זה, כפי שכבר כתבנו, היא על ידי הכנה והקדמה למצוות, על ידי הרבה מחשבה והעמקה שגורמים גם ללב להרגיש. האדם צריך לייגע את עצמו, להשתדל

ולעבוד הרבה על נושא התפילה, ללמוד על כוונות התפילה ועל פעולתה של התפילה, לעבוד עבודה עמוקה ורצינית.

גם בזמן התפילה אדם שרוצה להעלות את הכוונה צריך לנסות ולהתרכז מאוד במילים, לראות אותן מול העיניים,⁴⁹ לתת לכוונות ולדברים שלמד להציף אותו, אבל לא כחשיבה מוחשית ומושגית אלא כמחשבה שמגיעה לריכוז גדול כל כך עד שנפתח הפתח להתפעלות הלב לאהבת ה' ולחיבור ולדבקות.

ונקרא פולחנא דרחימותא, פולחנא ממש ביגיעה רבה.

לא סתם התפילה נקראת בארמית 'פולחנא דרחימותא', עבודת האהבה.

האהבה הזאת אינה באה מעצמה. כדי להתלהב מהתפילה ולאהוב את ה' ולהתחבר אליו אנחנו צריכים לעבוד, להתאמץ ולהשקיע מעצמנו הרבה.

49 "העצה היעוצה על זה. הוא כמו שאמר המגיד להב"י באזהרה ב' שבריש הספ' מגיד מישרים ז"ל. ליזהר מלחשוב בשעת תפלה בשום מחשבה אפילו של תורה ומצות כי אם בתיבות התפלה עצמם. דוק בדבריו שלא אמר לכוון בכוונת התיבות. כי באמת בעומק פנימיות כוונת התפלה. אין אתנו יודע עד מה. [...] אלא העיקר בעבודת התפלה. שבעת שהאדם מוציא מפיו כל תיבה מהתפלה. יצייר לו אז במחשבתו אותה התיבה באותיותיה כצורתה ולכוין להוסיף על ידה כח הקדושה שיעשה פרי למעלה להרבות קדושתם ואורם. כמש"ל בפ"י שלכן נקראת התפלה דברים העומדים ברומו של עולם שכל תיבה בצורתה ממש היא העול' למעלה מעלה כל אחת למקור' ושרשה לפעול פעולות ותקוני' נפלאים. והיא סגולה נפלאה בדוק ומנוסה למרגילים עצמם בזה. לבטל ולהסיר מעליו בזה כל מחשבות ההבלים הטורדות ומניעות טהרת המחשבה והכוונה. וכל אשר יוסיף הרגלו בזה. יתוסף לו טהרה במחשבתו בתפלה. והיא כוונה פשטית" (ר' חיים מוולוז'ין, נפש החיים, שער ב' פרק יג)

"ומבואר בספרו של הגאון הקדוש הרב ר' בער ז"ל מ"מ דק"ק מעזריטש והוא מחכמה של הרב הקדוש והטהור הבעש"ט ז"ל שעיקר הוא לדבר דבורים של תורה ותפלה בכל כחו, ואז מדבק א"ע לאור א"ס ב"ה השורה בתוך האותיות וזה מכניע כל כחות הגופניות, ובא ממש להתפשטות הגשמיות ואז בא לעולמות עליונים ולשכליות ולבהירות חדשות בכל פעם, וזהו שיכול להעלות המחשבה של חבירו" (רבי אהרן מז'טומיר, ספר תולדות אהרן, פרשת שלח לך); "ועיקר הוא שצריך ליזהר בכל השנה ובפרט בר"ה ויוה"כ להתפלל סתם בפירוש המלות ולא כאותם המתפללים מתוך סידור האר"י ז"ל ואינם יודעים בין ימינם ושמאלם בשום כוונה, והם מכוונים כוונות זרות, רק העיקר שיהיה האדם שפל ברך ולהתפלל פשוט בפירוש המלות ולדבק עצמו על האותיות התפלה, והאותיות עצמם הם באים למעלה ונעשים הכוונת והיחודים מעצמם, כי מי שאין לו גילוי אליהו ורוח הקודש האיך יכול לכווין בצרופים ויחודים, נמצא הכלל הוא רק לדבק עצמו אל אותיות. וזהו שאמר הנביא (ישעיה מה, יא) האותיות שאלוני על בני כו', כי לא כל אדם זוכה לבוא למדרגה גדולה שהוא יביא קדושה אל האותיות רק משה רבינו ע"ה זכה לזה שהוא היה למעלה מהאותיות, והוא היה מוליך האותיות כרצונו, אבל אנחנו צריכים לדבק אל האותיות, ואח"כ מהאותיות בא הארות הקדושה אל האדם ואח"כ יכול להתפלל בדבקות" (שם, לימים נוראים).

כי במילי דעלמא מיד כשעולה במחשבה דבר טוב ומתפעל במוח מיד נוגע התפעלות זו בלב שמתפעל הלב מיד ברשפי אש התשוקה או ההיפוך במרירות מדבר רע השנאוי במחשבה כו'. **אבל בעבודת ה' לא בקל יומשך התפעלות בלב מהתפעלות המחשבה.**

בדברים שקשורים לעולם היום-יומי של האדם אין צורך בהכנה. אם חס וחלילה נהרס למישהו האוטו בתאונה, הוא עצוב מייד. אלו דברים שברורים לאדם, דברים הנוגעים אליו ישירות.

אך בתפילה, במצוות ובעבודת ה', שהם דברים רוחניים, הלב אינו מתרגש בקלות. זהו הקיר שהזכרנו שכביכול צריך לדחוף. שלא בזמן התפילה האדם צריך לעבוד ולהבין את המשמעות ואת הקשר שבין התפילה ורצון ה' לאדם ולעולם כדי להתרגש ולהתפעל. בזמן התפילה האדם צריך לסלק מעצמו את שאריות ההשפעה שדבקו בו בעולם החומר כדי להתעלות. בעזרת ריכוז מחשבותיו בשאיפות קודש ועזרת ריכוז במילות התפילה הקדושות הוא יכול למקד את עצמו בדברים רוחניים, באהבה ובחיבור לה', וכך לאפשר ללב להתפעל, להתרגש ולהתכוון באמת ובתמים.

כך האדם יכול, בעזרת ה', לזכות להתעלות גם למדרגה השלישית: ריכוז מוחלט. האדמו"ר מביא דוגמה:

כמו שאדם עוסק במשא ומתן בהתפעלות לבו ממש שכל דבר המועיל לעסק זה יעשה אותו בחשק ובזריזות מצד האהבה להרוויח ממון ויתרחק וישמור את עצמו מדבר המזיק לעסק זה גם כן, בבחינת התפעלות הלב.

במדרגה הזאת האדם לגמרי בתוך התפילה. מרוב שהאדם שייך לתפילה, כל שאר הדברים אינם קיימים מבחינתו. תחושת התפילה נעשית החלון שדרכו הוא מסתכל באותם רגעים. אנחנו מכירים את המדרגה הזאת גם בעולם שלנו, ואפשר לחוות אותה. למשל, בזמן משחק שחמט באליפות ישראל האדם שרוי כולו בתוך המשחק. המשחק הוא המציאות שלו. יכול להיות שיעבור בחוץ עדר פילים ואפילו שאנשים יצעקו עליו או ידברו אליו, אך הוא לא ישמע כלל. אפשר לומר שהוא אינו נמצא שם כלל אלא בלוח השחמט.

סביר שלכל אחד מאיתנו היה לפחות רגע אחד כזה, פעם בחיים. כאשר מרוכזים במשהו באמת לא שמים לב לשום דבר אחר. נמצאים אך ורק בתוך הדבר.

במדרגה הקודמת האדם התלהב והתרגש קצת. התפילה הזיזה והפעילה בו משהו. במדרגה הזאת האדם לגמרי בפנים, הוא זע ונע וחי עם התפילה.

ניקח את הדוגמה של ברכת 'בונה ירושלים': במדרגה הקודמת, השנייה, האדם שמח ומתרגש מבניין ירושלים. במדרגה שאנחנו עוסקים בה עכשיו האדם פשוט בונה את ירושלים. בניין ירושלים הוא הדבר היחיד שקיים מבחינתו. הוא עכשיו הולך וחי את בניין ירושלים הבנויה והשלמה, הגשמית והרוחנית.

אחר כך, כשהוא עובר לברכת 'צמח דוד עבדך מהרה תצמיח', הוא משתתף בצמיחת הגאולה ובביאת המשיח. הוא לגמרי שם. לא שם פיזית, אבל רוחנית, בראש, בריכוז ובתודעה הוא רק שם. באותו רגע אין שום דבר חוץ מזה.

עכשיו אפשר להבין טוב יותר את הדוגמה שהבאנו למעלה על רבי חנינא בן דוסא. רבי חנינא בן דוסא לא שם לב כלל שהחברבר נשך אותו. למה? כי הוא לא היה שם! באותו הזמן הוא היה שקוע לגמרי בבניין ירושלים. הוא לא הרגיש בכלל שהוא ננשך.

אך כאן מתעוררת שאלה מרכזית. למה בתפילה קשה כל כך להתרכז? למה במשחק שחמט או בספר טוב בקלות יכולנו לשקוע פנימה ולהתנתק עד כדי כך שכאשר קראו לנו בקושי שמנו לב, אך בתפילה לעומת זאת אנו מתקשים להגיע אפילו לרבע מרמת ריכוז זו?

התשובה היא שריכוז בשחמט או במשא ומתן הוא עדיין ריכוז במשהו ששייך לעולם הזה. לדברים מוחשיים יש יכולת רבה יותר לגרום להתפעלות ולהתרגשות: האדם קולט את ערכם ואת משמעותם בקלות ובאינטואיטיביות. לפיכך הריכוז בא מתוך אותה תשוקה המתעוררת מעצמה, ללא מאמץ והבנה. תינוק ואדם מבוגר יתלהבו התלהבות שווה מאוכל, אך לעומת אדם מבוגר, ילד יתייחס בשוויון נפש לכלי רכב זול או לכלי הרכב היקר בעולם. הבנת המשמעות והערך גוררים התלהבות וריכוז! אם נשקיע די מחוץ לתפילה ובתוכה, נגיע לרמת ריכוז זו גם בתפילה.

אם נבין את חשיבות התפילה ואת ערכה, אם נתאמץ להתרכז במילותיה ובשאיפת הקודש של התפילה, נגיע לשם. הריכוז בתפילה מחובר למשהו גדול בהרבה. בבנייה, בעבודה, בלימוד ובריכוז אנחנו פותחים את הפתח, אך הרצון והנשמה הם שעולים. בריכוז המוחלט שבתפילה נרגיש משהו אחר, דומה לתחושה שאנחנו מכירים, אבל גדול, מכיל ומפעים יותר, באופן שאינו ניתן להשוואה. כשנסיים תפילה כזו, בעזרת ה', נהיה אנשים אחרים. גדולים יותר, שלמים יותר, טובים יותר.

ניצחון בתפילה חשוב הרבה יותר מריכוז במשחק שחמט או במשא ומתן. זוהי מדרגה שלא נועדה רק ליחיד סגולה. את תחושת הריכוז שאנחנו מכירים מתחומים אחרים בחיים ראוי שננסה להשיג גם בתפילה ובמצוות. נעבוד, נשקיע, נדחף את הקיר של החומר,⁵⁰ את המידות הרעות ואת שאר המעכבים, נתרכז ונתכוון, ובעזרת ה' נעשה ונצליח.

50 המידות הרעות חוצצות בין האדם לה' ומונעות ממנו להעריך מעלות רוחניות וערכיות ולשאוף אליהן. אדם תאוותן, לדוגמה, יעריך הרבה יותר סטייק עסיסי משיעריך אושר רוחני ושלווה. לאדם כעסן יהיה קשה לטהר את מחשבותיו מכעסיו ולהתרכז בתפילה.

המדרגה הרביעית: תאונת דרכים

והמדרגה ה' שלמעלה גם מזו הוא ענין ובחינת הכוונה שבלב שלמעלה גם מהתפעלות הלב. וביאור הדבר להיות ידוע כי גם שמתפעל בלב התפעלות גמורה בתשוקה וחדוה או מרירות כו' מחמת התבוננות, הנה בזו הרגע שמתפעל בלב מתקצר כל המשך אריכות הענין האלהי שמחמתו נתפעל ולא נשאר ממנו רק מה שנוגע אל ההתפעלות בלב בלבד, דהיינו העולה מתמצית המכוון הקיצור מכל ענין התבוננותו בממלא וסובב.

כדי להבין את המדרגה החדשה צריך להבין לעומק את המדרגה הקודמת, השלישית. האדמו"ר מתחיל בתיאור הזמן שבו האדם מתפעל במדרגה הקודמת. באותו הרגע כל העניין האלוהי מתקצר, ואז נשארת רק תמצית המכוון, אבל זה גורם להתחברות רק לנקודה חלקית מתוך משהו גדול יותר.

כדי להבין למה התכוון האדמו"ר הגיע הזמן לשאול: מה זה בכלל 'להתכוון'? במילים אחרות, איך מרגיש מי שמתכוון? כדי להסביר ולהבהיר את התחושה הזאת נתחיל במשל.

ריכוז הוא כמו חשיבה בצבעים, ותפילה בכוונה היא כמו מעבר בין הצבעים. כל מילה שאדם אומר גוררת תמיד איזו משמעות ותחושה שהיא מעבר לתוכן השכלי של אותה מילה.

לצורך הדוגמה נאמר שבגן הילדים שלכם היה ילד מעצבן ששמו זלמן זליג. זלמן זליג היה מנוזל תמיד, נודניק באופן כללי, מכה את כולם ומלשין.

בעקבות החוויה הלא נעימה מזלמן זליג בכל פעם שתפגוש מישהו ששמו זלמן זליג או שתשמע את השם זלמן זליג הדבר הראשון שתרגיש מייד הוא מעין תחושה לא טובה. יכול להיות שבעתיד תפגוש זלמן זליג אחר.

הוא יהיה דווקא בחור צדיק באמת, אדם חיובי וטוב מכל הבחינות. אך ברגע ששאלת איך קוראים לו, וענו לך "זלמן זליג", אוטומטית תרגיש שמהו לא בסדר.

זה כמו טעם רע. כאילו למילים זלמן זליג מחובר אצלך צבע עכור. ה'צבע' הזה הוא כמו תחושה לא נעימה בגוון מסוים שמלווה את המילה.

ה'צבע' גם משתנה ומתרחב עם הזמן, ככל שאתה מכיר יותר משמעויות והקשרים של המילה. ככל שתכיר יותר את זלמן זליג החדש והצדיק, ישתנה בהדרגה הצבע העכור לצבע ניטרלי, ולבסוף לצבע חיובי.

מה שנכון לזלמן זליג נכון לכל מילה שהיא. לכל מילה שאנחנו אומרים או שומעים יש משמעות כזאת בעינינו.

אם יאמרו לך "שקיעה", מייד תרגיש משהו. המשהו הזה אחר ממה שתרגיש אם יגידו לך "מוזיקה קלסית" או "בייגלה".

כל מילה גוררת משמעות שאפשר להרגיש.

אם נשים לב, נראה שאנחנו בעצם מדברים, קוראים וחושבים בעיקר לפי המשמעויות או ה'צבעים' האלה. אנחנו לא חושבים בראש על כל הפרטים של הדבר שנאמר אלא יותר מרגישים את הדברים.

אם אומרים לאדם למשל: "בשעה 8:30 בבוקר תתקיים ארוחת בוקר. תוגש ארוחה חלבית של חביתות ונקניקיות סויה", האדם לא מתחיל לחשוב: "חביתה היא בעצם ביצים של תרנגולת שטוגנו ארבע דקות במחבת. נקניקיות סויה הן פולי סויה שעובדו במפעל לצורת נקניקיה, ואז נארוזו והוקפאו עד שנקנו בסופר, הגיעו הביתה והוכנסו למיקרוגל, שהוא בעצם מכשיר שמחמם אוכל על ידי..." וכך הלאה.

האדם אינו חושב מהן נקניקיות, הוא פשוט יודע מהן. כשהוא שומע "נקניקיות" הוא כבר מרגיש את הטעם בפה, וזהו.

זו התחושה של כוונה בתפילה.

לפעמים אנשים חושבים בטעות שלהתכוון פירושו לחזור בראש על שיעור כוונות התפילה. למעשה הם מבלבלים בטעות בין הלימוד מחוץ לתפילה והרחבת המושגים לבין התפילה עצמה. טעות זו נובעת לרוב דווקא מרצון אמיתי וחשוב להתחיל להתכוון בתפילה.

האדם למד שפירוש המילה 'ברוך' הוא תוספת שפע, שהמילה 'אתה' היא פנייה לה' כמו שהוא מופיע אליי, ובשמו של ה' הכוונה לה' במידת הרחמים.

האדם הזה רוצה להתכוון בתפילה, אך בטעות הוא עושה משהו אחר. הוא פשוט חוזר בראש על כל השיעור שלמד.

אומר "ברוך", וחושב כמה דקות בראש על כל מה שלמד על תוספת שפע. אומר את המילה "אתה", וחושב בראש "ה' כמו שהוא נגלה אליי", וכן הלאה לאורך התפילה.

אך באמת אין זו הדרך להתכוון בתפילה. חזרה על המשמעויות היא שיעור תורה! צריך לזכור שזמן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד. את ההכנה הזאת צריך לעשות לפני התפילה. בתפילה עצמה צריך להרגיש את זה, לשחות בזה. לתת למחשבות לצוף ולמלא את ההכרה, אך לא לחשוב אותן מילולית. לחוש את ה'צבע' שלהן.

את ה'צבע' של המילה "ברוך", ואחריו את ה'צבע' של המילה "אתה", וכך הלאה. לא להיבהל אם ה'צבע' עדיין חלש וקטן, אם הוא חולף לפני שמספיקים לאחוז במשהו. זה עוד ישתנה. מחוץ לתפילה לומדים, מרחיבים ומעמיקים את ה'צבע' בהדרגה. לכן השיעור חשוב מאוד, אך לא בזמן התפילה.⁵¹ השיעור משפיע על ההבנה ועל החיבור למילה, ולכן הוא משפיע על ה'צבע'.

לפני שיעור כוונות התפילה היה למילה 'ברוך' צבע מסוים בעיני האדם, 'ברוך' היה סתם משהו כמו 'כל הכבוד לה'. אחרי השיעור הוא כבר מבין שהמילה 'ברוך' היא תוספת שפע וברכה בעולם הזה, והוא מרגיש אותה קצת אחרת.

עכשיו יש למילה 'ברוך' צבע יותר עמוק ואמיתי.

בתפילה צריך לא לחשוב על זה בצורה מילולית אלא לחוש את זה. להתחבר במילה 'ברוך' ל'צבע' שעכשיו מכיל גם את המובן 'תוספת שפע'.

המחשבה המילולית היא כלי כדי לפתח רגש נכון, אבל בזמן התפילה צריך להרגיש ולא לחשוב. יתרה מכך, השכל הקר עלול אף לעמעם את התפילה ולכבותה!⁵²

51 "התפילה היא תולדת ההרגשה הנפשית שבעומק טבע הנפש, והשכל ראוי לשמש לה רק כהקדמה ויסוד, שכל [מה] שיהי' שכלו זך ביותר ומעשיו יותר מכוונים לתכלית השלימות, [כן] יתרומם טבע נפשו יותר ויגדל כחה עת אשר תשפך שיחה לפני קונוה. אבל לערב פעולות שכליות של עומק חשבון בתפילה אין זה מגדר התפילה, כי סגולתה ותכליתה אינן כ"א מהתגלות עצם טבע עומק הנפש הזכה בגעגועיה לאלהי ישעה. ע"כ כל מה שלא יערב כח אחר בחלק התרגשות הנפש, ויניחה בטבעה הטהור לשאוף [אל] מטרת פעולתה, יותר יגדל כח התפילה. כי באמת חק התפילה בעקרו איננו כ"א מפני שכך נוסד טבע הנפש ולא מצד קישור-שכלי הגיוני שבא בחשבון כ"א באמת למעלה ממנו. ע"כ המאריך בתפילתו ומעייין בה ומכניס בה שימושים שכליים הוא בא לידי כאב לב, כי דרכי הרגשות הנפש בפנימיות טבעה לא יושגו לעולם בדרכי השכל, ע"כ יהיו מנועים ממנו לעולם כשירצה לתן לרגשות הנפש דרכים שכליים ולא יבא לתכליתו" (הראי"ה קוק, עין איה ברכות ה, עח).

52 "בתוך עצמיות הנפש טמון וספון כל הנטיות היותר טובות. אמנם צריך להוציאן אל הפועל, והפועל היותר טוב הוא הדיבור, הפועל על הרעיון והציור. ע"כ נכבדה היא מאד התפילה במה שעל ידה יוצאים אל הפועל רגשי לב היותר נעלים, והתפילה היא עשויה בצורה המתאמת לרגשי הלב, שדרך הקשבתם

אדם שרוצה חביתה אינו מדקלם בראש את כל מה ששמע או למד אי פעם על חביתה. הוא יודע מהי חביתה. הוא פשוט מרגיש אם הוא רוצה עכשיו חביתה או לא. כך גם בתפילה.

להתפלל לבניין ירושלים אין פירושו לשחזר במחשבה את כל מה שאנחנו יודעים על ירושלים. אין צורך לחזור בראש על כל מה שלמדתי ומחובר אצלי למילים 'בונה ירושלים'. בתפילה צריך לרצות מאוד את בניין ירושלים, לחבר את הרצון לתחושה ול'צבע' האלה בעוצמה הגדולה ביותר.

תפילה בכוונה אינה מוכרחה להיות ארוכה מאוד. כדי להתכוון בתפילה אפשר לעשות כמה דברים חשובים: לא לחשוב מחשבות חול, לומר את המילים בפירוט ובמתן תשומת לב למילה ולאותיות (לא להבליע ולרוץ הלאה), וברגע האמירה להתחבר לנקודה ולתחושה של כוונות התפילה והתורה שקשורות למילה הזאת, אלו שהאדם למד ואסף בזמן הלימוד העיוני.

ב'ברוך' האדם מרגיש איך השפע יורד לעולם מה' ומחיה אותו. ב'אתה' הוא מרגיש איך ה' ממשי ניצב כרגע מולו. ב'ה' הוא חש איך ה' משפיע על העולם ומנהיג אותו במידת הרחמים, היה הווה ויהיה. וכן הלאה.

התחושה של ה'צבע' היא מצב נפלא ומדרגה חשובה בכוונה. אלו בדיוק ההתרכזות והקיצור שעליהם דיבר האדמו"ר האמצעי. בתחושה הזאת, בטעם הזה, הוא אומר שהכול התרכז לנקודה. זהו המצב של המדרגה הקודמת, הריכוז המוחלט. לזה קורא האדמו"ר "קיצור": דהיינו העולה מתמצית המכוון הקיצור מכל ענין התבוננותו.

היא אחרת, לא כאותה הדרך של ההקשבה ההגיונית. אמנם כשהנפש הפרטית והלאומית בריאה, יודעת היא יפה את חילה ואינה מתפחדת כלל מפני הסתירות ההגיוניות, כי היא יודעת ששונות הן דרכי ההרצאה של ההגיון ושל ההרגשה הנשמית. וכשהמצב הוא כן, התפילה הולכת ופורחת, עולה היא כשלהבת העולה מאליה, בלא שום מחשבות זרות ובלא שום עצבון רוח. אבל ע"י דלדול האומה נתמעט כח הרגש הלאומי, ותחתיו נשאר רק ההגיון, שעם כל לקותו הוא מסעד את הרגש. אבל בכל זאת, כיון שהרגש הנשמתי במצב החולשה שלו, צריך הוא להיות סמוך על שולחן אחר ואיננו מתפרנס מתוכו, הסתירות מתגלות, והמלחמה מתעוררת בכל עת תפילה, המחשבות הולכות ומטרפות, והתפילה אובדת את ערכה הגדול, להחיות את הנשמה בעצם, וממילא הכונה מתחלשת ונשארת היא מצות אנשים מלומדה. ומתוך שאינה מפרנסת יפה את הרגש, כשם שאינה מתפרנסת יפה ממנו, הולכת היא לנוע על אהלי השכל והחשבון. וכשהשכל מטפל הוא בידי הקרות בתפילה החמה, בת האש השמימית, הוא מאבד את חילה וממעט ג"כ את אורו הבהיר והקר, ונעשו שניהם יחד לקויים" (הראי"ה קוק, שמונה קבצים א, לג; וראו גם שם, רפה).

השיעור שהאדם למד, כל מה שהוא יודע כרגע על ירושלים, הוא ההתבוננות של האדם בה'. זה מה שהופך לתמצית כוונתו. כך אנחנו מתכוונים, ובתוך זה אנחנו חשים התרגשות והתפעלות.

כך הבנו טוב יותר המדרגה הקודמת, השלישית, מדרגה של ריכוז מוחלט והתלהבות גדולה. מתוך ההבנה הזאת עולים בסייעתא דשמיא למדרגה הרביעית. במדרגה הזאת הכול לא יתקצר לתוך אותו 'צבע' אלא יעמוד באריכות.

ומה שמחמת זה הקיצור מתפעל הלב ביותר הנה בחינת קטנות יחשב לגבי עצם הכוונה שבלב באריכות הענין האלהי שמכוון במוחו ולבו.

במדרגה הזאת, המדרגה הרביעית, האדם נמצא בשני מקומות בו בזמן. האדם גם מתכוון, כמו במדרגה הקודמת, אבל גם חי את כל התוכן שיוצר את ה'צבע' בבת אחת, לא רק את הקיצור שלו המתבטא בתחושה.

באריכות האדם אינו רק מתחבר לתחושה של הדבר; הוא גם חש בו אבל גם מחזיק במוח ובלב את כל הצדדים של אותו הדבר.

נביא דוגמה מן החיים למצב המיוחד הזה. לעיתים כאשר אדם חווה חס וחלילה תאונת דרכים, הוא עובר פתאום לריכוז גבוה במיוחד, המוח מתפקד מהר מהרגיל, הזמן נדחס. האדם מתאר איך כל החיים עברו לו מול העיניים בשנייה אחת. הוא יכול גם לומר איך בשנייה וחצי של התאונה הוא שם לב בדיוק איפה הוא נמצא, מי נהג ברכב מולו, איפה בדיוק הייתה כל מכונית על הכביש, איפה היה הקו הלבן ועוד איך-ספור פרטים שסתם כך אדם לא יצליח לראות ולזכור בפרק זמן קצר כל כך.

עוד דוגמה: חיילים שנתקלו במחבלים יכולים לספר איך פתאום המוח שלהם עבד מהר הרבה יותר. הם זיהו איפה האויב, מה המצב של החברים, ראו חבר נפגע. ממש כאילו כל העולם הוא סרט בהילוך איטי.

זו בדיוק הכוונה שאין 'תמצית' אלא יש 'אריכות'. במדרגה גבוהה זו, באותה השנייה שהאדם אומר "בונה ירושלים", עובר לו כל השיעור כולו מול העיניים, התחושות שלו מביקור בכותל, הציפייה לבניין בית המקדש וכן הלאה.

כל המידע והתחושות מופיעים במלואם, בבירור. שיעורי תורה של שעות רבות נדחסים בשלוש שניות.

נכון, קשה להגיע למדרגה זו. אך מי מאיתנו לא רוצה להיות שם, באותה זרימת כוונה ורצון ואמת ותחושות של חיים כפולים ומכופלים של כל דבר גדול וטוב ושאיפות קודש ומשמעויות ותורה וציפייה לישועה שנדחסים ברגע אחד? זה אפשרי, ולא רק ליחידים בדורם. ויש גם יותר מכך.

המדרגה החמישית: הרצון הפשוט

לפני המעבר למדרגה החמישית כדאי לחזור על כל המדרגות שעברנו בדרך. נתאר כל מדרגה ואף נדגים בעזרת התפילה לבניין ירושלים.

מדרגה מינוס אחת - מדרגה שבה לא מתכוונים בכלל בזמן התפילה אלא חושבים על כדורגל, למשל.

אך גם במדרגה זאת יש ניצוץ של טוב, כי בסופו של דבר האדם אינו במגרש אלא בבית הכנסת, וניצוץ אחד של כוונה יכול לשרוף את כל התבן והמחשבות הזרות, ובאמת זה תלוי רק בנו (במדרגה זו האדם אינו מתרכז כלל בבניין ירושלים ואינו מתרגש מבניין ירושלים).

מדרגה אפס - מדרגה שבה מתכוונים להתלהב ולהתרגש, אך ההתרגשות חיצונית. זו התלהבות מעצם ההתלהבות. אומנם גם בה יש היבט חיובי, בחינת אהבה המסותרת. יש בה רצון להתלהב מן התפילה ולהתפעל ממנה, רק שהרצון הזה אינו מכוון נכון ופועל כמכונית בהילוך סרק, בעוצמה גבוהה שאיננה מזיזה את כלי הרכב (במדרגה זו האדם מתרגש מהשיר שהוא שר, לדוגמה, או מהריקוד שהוא רוקד).

מדרגה ראשונה - מדרגה שבה מבינים בשכל את חשיבות התפילה ומשוכנעים שהתפילה פועלת. זו המדרגה הבסיסית כדי להתחיל להתכוון באמת. גם אם עדיין אין התפעלות, בונים אותה אט-אט בלימוד ובהעמקה מחוץ לתפילה ובריכוז במילים ודמיון בזמן התפילה (במדרגה זו האדם מבין את עומק בניין ירושלים ואת הערך, ומאמין שבזכות תפילתו ירושלים נבנית).

מדרגה שנייה - מדרגה שבה מתרגשים קצת, התפילה מניעה ומפעימה את הרגש. זו כבר איננה 'מחשבה קרה' אלא תחושה אמיתית שנוולדת ותחילת התפעלות והתרגשות מן התפילה עצמה וממשמעותה. אין זו התלהבות חיצונית אלא התלהבות אמיתית שנובעת מבפנים (במדרגה זו האדם כבר מרגיש ממש כיצד ירושלים נבנית על ידי תפילתו, ומתרגש מכך. הלב שלו קצת קופץ מרוב אושר, בדומה לזכייה בלוטו).

מדרגה שלישית - מדרגה שבה חשים ב'צבע' של המילה ומתחברים אליו. חיים את הרגש של המשמעויות והעומק.

בונים בפועל את ירושלים, מתרגשים מאוד וחיים את המשמעות עצמה. נמצאים לגמרי בפנים (במדרגה זו האדם נמצא לגמרי בתוך בניין ירושלים, שום דבר אחר אינו קיים מבחינתו, בדומה לריכוז גדול במשחק שחמט).

מדרגה רביעית - חשים את המילה באריכות, לא רק בהתחברות ובחיים של ה'צבע' של המילה אלא בחיבור ל'צבע' ובתחושה בו זמנית של כל המשמעויות והרוחב והכוונות והחיים שיוצרים את אותו 'צבע' (במדרגה זו האדם נמצא לגמרי בתוך בניין ירושלים, אך הזמן עוצר מלכת, והאדם חש ונזכר בכל המשמעויות השונות של בניין ירושלים, בדומה לחוויית תאונת דרכים, או כפי שאומרים שאדם שהולך למות כל חייו עוברים לנגד עיניו בשנייה).

נעבור למדרגה החמישית בדברי האדמו"ר:

ולמעלה מזה גם כן הוא בחינת רצון הפשוט שלמעלה מעלה מבחינת ההתבוננות לגמרי רק רצון עצמי ופשוט שמחמתו נולד ונסתעף השכל כו' כידוע וד"ל.

המדרגה האחרונה במדרגות שהאדמו"ר מכנה "מדרגות נפש הטבעית" מיוחדת וגדולה מאוד. במדרגה זו האדם כבר איננו צריך כלל את כל הכוונות שהזכרנו במדרגות הקודמות. רבי יעקב יוסף מפולנאה, מבחירי תלמידיו של הבעל שם טוב, כותב כך:

שמעתי ממורי כי ר' נחוניא בן הקנה אחר שידע כל הכוונות היה מתפלל כתינוק בן יומו.⁵³

53 מצוטט מספר בעל שם טוב על התורה, פרשת נח (במקור בספר כתונת פסים על ויקרא-במדבר, שכתב רבי יעקב יוסף מפולנאה). ככל הנראה הכוונה לר"ש מקינון, ולא לרבי נחוניא בן הקנה. אומנם בספר בעל שם טוב על התורה כתוב רבי נחוניא בן הקנה, אך בספר מקור מים חיים מעירים: "ענין ר' נחוניא בן הקנה לע"ע איני יודע היכן רמיזא, ראה זה מובא בתשובות מוהרש"ל סי' צ"ח וז"ל 'מה יפה כחו של רבינו שמשון מקינון אחר שלמד סתרי קבלה אמר שהוא מתפלל כתינוק בן יומו' ע"ש, אולי נתכוון כאן גם כן לזה רק שנזדמן טעות סופר המעתיק או המדפיס וכתב ר"נ בן הקנה במקום הר"ש מקינון כנ"ל כעת". מדברי המקור מים חיים נראה שזו טעות, והכוונה היא לרבי שמשון בן יצחק מקינון שבצרפת, שחי במאה ה-13. בתשובות המהרש"ל, תשובה צח, באמת נכתב כפי שכותב המקור מים חיים: "והלואי שידעו הגלויים מה יפה בח (לעניות דעתנו הכוונה לכוחו) של רבי שמשון מקינון אחר שלמד סתרי קבלה אמ' שהוא מתפלל כתינוק בין יומו וד"ל". על הר"ש מקינון נכתב בשו"ת הריב"ש שרבו של הריב"ש, רבי פרץ הכהן, אמר על רבי שמשון מקינון שהוא הגדול מכל דורו. ולהעמקה בסוגיה ראו עוד שו"ת הריב"ש, סימן קנז, "בענין עשר ספירות", ותשובות המהרש"ל, סימן צח וכן דינו של ר' מתתיה דאלקרט על כוונה בספירות בפירושו לספר שערי אורה, הוצאת ווארשא, עמ' 2, הערה ב.

רבי יעקב שמע מהבעל שם טוב שכל החיים רבי נחוניא (או הר"ש) למד כוונות, אך בסוף חזר להתפלל כמו ילד.

מה הכוונה בזה? האם הוא הפסיק להתכוון? לא השתמש עוד בכל מה שלמד וצבר? ככל הנראה הכוונה היא שהוא הגיע למדרגה החמישית: כוונה של רצון פשוט. במדרגה זו לא צריך כלל לדמיין את ירושלים לחוש אותה או לראותה; האדם פשוט מתפלל, והמבוקש קורה.

אין צורך להתקרב לה' או להעלות את הרצון, פשוט מחוברים לרצון של ה' לגמרי. החיים עצמם הם התפילה. לכן כשמתפללים המילה אינה רק סך כל המשמעויות שלה, אלא היא המשך ישיר של חיים שכוללים את המשמעות. כמו חוויית החיים של ילדים, שהיא חזקה מאוד; חוויית חיים שאינה עוברת סינונים ואינה מעוצבת על ידי שכל ותפיסות.

האבות, לדוגמה, נמצאים במדרגה זו.⁵⁴

אצל אברהם אבינו כתוב: "קום התהלך בארץ".

אור החיים הקדוש מביא בפרושו לפסוק זה את דברי חז"ל: "כדי שיהיה נוח ליכבש לפני בניו".⁵⁵ כשאברהם אבינו מתהלך בארץ זה כבר שינוי מציאות, הוא אינו צריך להתכוון, לדמיין או להתרגש.

אלו הם החיים שלו. אצל האבות החיים עצמם הם כבר תורה ותפילה לה'.

אפשר להגיד שכשאברהם אבינו אומר "בונה ירושלים" מייד נוצרת בעולם נקודה ששייכת לבית המקדש. הוא לא צריך את כל הכוונות האלה, הוא אולי מבין את הכוונות, אך הוא אינו זקוק להן.

54 "יסוד השיח, מדתו של יצחק, העומדת למעלה גם ממדרגת שיר, שהוא יסוד התגלות קדושת ישראל, שיר אל, שכל, יכולת, רצון, שהוא למעלה מזמר, החובק רק את ההמשכות של השיר, ולא את עוצם מקוריותו, במקום שכל בא זכרון, במקום יכולת באה מחשבה, במקום רצון אדיר, הממולא אור השכל והיכולת המוחלטה, בא רצון קלוש, שהוא מתחיה רק מהשפעת הזכרון, של העבר, והציור לחשוב על דבר אידיאלי היכולת, בתשות כח, באפס כל גבורה להגשימם, להוציאם אל הפועל. אבל גם הרצון הוא רק סעיף קטן מעז החיים כולו, והעתיד הולך לקראת התהוות החיים בשלימותם, בהתעלות כל החול אל הקודש, כל הבטל אל הנשגב והמרומם מאד. עכשיו תורה נתתי לכם, לעתיד לבא חיים אני נותן לכם. זהו יסוד שיח, שכל, יכולת, חיים, מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי" (הראי"ה קוק, אורות הקודש ג, עג).

55 בבלי, בבא בתרא ק ע"א.

הוא נמצא בתפילה עצמה: "האבות מרכבה לשכינה".
זו הכוונה במילים 'הרצון הפשוט', אברהם אבינו כאילו מטייל ליד ה' בכל רגע, הוא לא צריך להתעלות או להתחבר לה' - הוא מחובר אליו חיבור תמידי.
משה רבנו מתפלל "אל נא רפא נא לה" - ומרים פשוט מתרפאת.

לכאורה חזרנו כאן לנקודת ההתחלה. האדם שוב מתפלל רק את המילים עצמן.

דבר זה יכול לתסכל ואף להיות בלתי מובן. לשם מה עברנו את כל הדרך הארוכה במעלה מדרגות התפעלות הלב אם ממילא המדרגה הגבוהה ביותר היא התפעלות ילדותית פשוטה?

אלא שצריך להבין שזה עיקרון קבוע ואמיתי שמתקיים בהרבה מערכות בחיים.
לאחר כל מהלך חוזרים לכאורה לנקודת ההתחלה.
לדוגמה, לפני שהאדם נולד נשמתו נמצאת מתחת לכיסא הכבוד.
האדם נולד, הנשמה יורדת וממלאת את תפקידה בעולם, ולהיכן היא חוזרת אם הצליח האדם למלא את תפקידו בעולם?
אל גן עדן שמתחת לכיסא הכבוד!
גם בתקיעות השופר המבנה דומה. התקיעות מתחילות בתקיעה ונגמרות בתקיעה.⁵⁶

אבל בכל המקרים האלה אין זו באמת חזרה לנקודת ההתחלה.
החזרה לנקודת ההתחלה מלווה בכל העוצמה הרוחנית וההתעלות שעוברים בדרך.
התפילה של הר"ש מקינון, שחזר להתפלל כמו ילד, איננה בדיוק כפי שהייתה כשהיה ילד. היא כוללת גם את כל העוצמה הרוחנית של התהליך שעבר ושל הכוונות שלמד.
כל פרטי הפרטים והעבודה הקשה מתכנסים לדבר אחד גדול ושלם יותר.
דוגמה טכנית שמתארת היטב נושא זה:
בלימוד נהיגה בשלב הראשון לומדים הרבה חוקים. הנהג באופן מלאכותי לוחץ על המצמד, לאחר מכן משלב הילוך, מסובב ימינה את ההגה ומאותת.
האדם לומד הרבה פרטים, אך דווקא ברגע שהוא מפסיק לחשוב במלאכותיות ומתחיל לנהוג בטבעיות הוא נוהג הרבה יותר טוב.
הנהיגה הטבעית בסוף הרבה יותר חזקה וגדולה מכל עקרונות הנהיגה והפרטים שהנהג למד בדרך.

56 עיקרון זה נקרא 'הדק היטב, היטב הדק' (מסדר פיתום הקטורת), והוא מבואר באריכות בשיעור התשובה על סדר התקיעות.

במדרגה החמישית האדם מתעלה עד כדי כך שהכוונה היא רצון פשוט -
יש אחידות גמורה בין הכוונה לאדם; הם בלתי נפרדים.⁵⁷
יהי רצון שנזכה, בעזרת ה'.

57 בהמשך הקונטרס, במדרגות הנפש האלוקית, מוסבר שחמש המדרגות בנפש הטבעית ובנפש האלוקית הן כנגד חלקי האדם, נרנח"י (נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה), והמדרגה החמישית כמובן כנגד יחידה.

סיכום

יש גם משהו מעציב במפגש עם קונטרס ההתפעלות. את הקונטרס הזה כתב האדמו"ר האמצעי לחסידים הרציניים פחות שלו, אלו שבשל טרדות הפרנסה לא יכלו להגיע אליו פיזית.⁵⁸ מבחינת האדמו"ר הקונטרס הזה הוא ידע ברור ופשוט; מדרגות ההתפעלות קלות להבנה וללימוד כמו דבר תורה קליל בעלון שבת.

יתרה מכך, במהלך שלמדנו כאן עברנו אך ורק על חמש מדרגות נפש הטבעית. בחציו השני של הקונטרס האדמו"ר מסביר את חמש מדרגות נפש האלוקית,⁵⁹ וחלק זה נסתר וגדול אף יותר מן המדרגות שלמדנו.

דבר זה עלול לעורר מעט עצב וחלישות הדעת. הקונטרס יועד לתלמידים הרחוקים והקטנים יותר של האדמו"ר, ואילו אנו היינו מאושרים לעלות אפילו למדרגה השלישית של נפש הטבעית. אך באמת, אם נתבונן לעומק, נבין שגם אנחנו יכולים. זו בעצם תביעה גדולה והזדמנות עצומה להתאמץ ולהתקדם ולעלות כפי שכלנו ודעתנו במדרגות התפעלות הלב. מדרגות אלו לא נועדו אך ורק ליחידי סגולה אלא לכל המון עם ישראל! ומעבר לידיעה שיש לאן לשאוף, יש עצה מעשית חשובה לכל אדם. לנסות ולעבור, לפחות בהתחלה, את מדרגה מינוס אחת. להשקיע במצוות ובתפילה ברצינות.

58 "ונפלאתי עליהם ואמרו שעניים אי אפשר שיעזבו חיות פרנסתם הדחוקה בנסיעה כזאת להוציא הוצאה. והבינונים ג"כ יחוסו על ההוצאה. והעיקר על ביטול הזמן חודש ימים לבטל מעמדם ומצב פרנסתם ובוזה נכללו גם הגבוהים והעשירים הגם שלא יחוסו על ההוצאה כזאת אבל לא ימצאו מנוח במו"מ ליבטל מהם ג' שבועות מרוב הטרדה גם אם לבבו שלם באמת ותכסוף באמת מאד לדברי אלקים חיים ובקי ומבין בהם כאשר ראיתי רבים מאד בעוסקים לומדים ויראים וחרידים וצמאים מאד לדברי אלקים חיים רק ההתרשלות [ו] מצד גודל הריחוק גורם להם מניעת הנסיעה כמה שנים עד שיוכל להיות שלא יסע עשר שנים וישכח לגמרי מלבו" - הקדמה מקונטרס ההתפעלות עמוד מ"ח והלאה (אגרת השלוחה לכללות אנשי שלומינו שנת תקע"ד לפ"ק).

59 האדמו"ר מסביר בקונטרס את חמש מדרגות הנפש הטבעית (הנמוכה יותר), ומציב לעומתן את חמש מדרגות התפעלות הנפש האלוקית. רק אחרי הרבה שנים ומאמץ הבנתי את חמש מדרגות נפש הטבעית, ובנוגע למדרגות נפש האלוקית, היום אחרי הרבה שנים אני מתחיל להבין על מה מדובר.

למשל, בברכת 'בורא פרי העץ' לעצור, לשים לב למילים, לומר את הברכה ברצינות ולא רק למלמל במהירות בין בים לביס.

אחרי שמתרגלים להתייחס למילים ברצינות, כדאי להמשיך וללמוד לכוון בתפילה. להכיר את עומק המילים שאומרים ואת פירושן וללמוד עוד כוונות ומשמעויות. יותר מכך, להבין ולהפנים לעומק שהתפילה באמת עובדת.

לא צריך ללמוד את כל התפילה בבת אחת. אפשר בכל פעם ללמוד חלק אחר בתפילה, ובאותו החלק שכבר למדנו לכוון ולהתפלל בכוונה. אפשר ללמוד עולת ראה, להבין את כוונת המילה 'ברוך', ואז לנסות להגיד כל "ברוך" בכוונה רבה ככל האפשר.

לדמיין ולחוש כיצד הברכה מופיעה בעולם, כיצד אנשים חשים שלמים ומאושרים יותר. אפשר ללמוד גם את הפירוש של 'אבינו מלכנו', ואז באמירת "אבינו מלכנו" להפנים באמת שעכשיו ה', אבינו מלכנו, מוחל לנו על כל חטאותינו. ממש להרגיש את זה! במילים 'צור חיינו' להרגיש ולדמיין כיצד ה' תומך בנו, כיצד ה' נקודת משען לנו - חזק ותמידי כסלע. כיצד הוא מנהיג ומלווה אותנו בכל צעד ושעל בחיינו - 'המכין מצעדי גבר'. ועדיף לומר אפילו כמה ברכות בכוונה ממש גדולה, ולא לומר את כל התפילה כמו תוכי.

טוב להגיע מעט לפני תחילת התפילה, לשבת ולעורר את האהבה אל ה' כחסידי הראשונים, שהיו שוהים שעה אחת ומתפללים כדי שיכוונו את ליבם למקום, ובכך מעוררים גם את הרגש אל ה'.

כמו כן דברים נוספים שמפנים את הלב להתפעלות בתפילה הם ההקפדה שלא לדבר בזמן התפילה ושלא להסיח את הדעת בקריאת עלונים או אפילו בלימוד תורה בזמן התפילה. כל הסחת דעת יכולה לשבור את הכוונה ולהוציא את האדם ממצב של התפעלות.

וגם אם מתחילים תפילה ללא הרבה כוונה, אפשר לאזור עוז ולהעלות את מחשבות החול, ⁶⁰ להתרכז במילים הבאות בברכה הבאה, ולהתכוון. לא לוותר. לא להישבר.

60 בספרו 'קדושת לוי' מסביר רבי לוי יצחק מברדיצ'ב שהמחשבות הזרות שבאות לתפילה אינן באות סתם, אלא כדי שהצדיק יעלה גם אותן אל ה': 'והנה הצדיק צריך להעלות כל המחשבות זרות ולכך לפעמים נופל להצדיק פתאום איזה מחשבה זרה והוא כדי שיעלה הצדיק המחשבה זרה בתפלתו ובדיבורו' (קדושת לוי, פרשת תצוה, ד"ה 'ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור'); "כי מה שנראה נפלא ותמיה למה באים מחשבות זרות בעת התפלה בהכנת הלב לתפלה. הענין הוא, כי מה שירד על ידי חטא ופשע אדם

ככה אפשר בעזרת ה', אט-אט, להתחיל ולהתקדם עוד ועוד בתפילות. וגם אם לא מספיקים ללמוד, אפשר להתחיל להתכוון ולהתרגש מן הכוונה הפשוטה:⁶¹ להרגיש 'ותן ברכה על פני האדמה' - שירד שפע וטוב ושמחה ועושר לעולם ויהיה יותר טוב לכל עם ישראל. לשמוח ולהרגיש שותף בזה ומוסיף לזה.

חשוב גם לזכור שהתפעלות הלב קיימת גם בשאר המצוות. גם בזמן נטילת ידיים, למשל, האדם יכול לחוש כיצד הוא מטהר את ידיו, ובעצם בכך מטהר את הפעולות שלו ואת ליבו ונפשו, אלו הפרטיים שלו ואלו של כלל עם ישראל.⁶² אף מעבר לכך, המצוות פועלות ככל עומק כוונתו של ה' במצוות, שבאמת מעבר לכל מה שאנו יכולים להבין.⁶³

משתוקק להעלות בעת עבודת התפלה. וזהו היו צריה לראש, המחשבות זרות שבמוח" (שם, מגילת איכה, ד"ה 'היו צריה לראש'). ומסופר על הבעל שם טוב ששאלו אותו תלמידיו כיצד יוכלו לעמוד על טיבו של חכם שהם הולכים אליו. ענה להם הבעל שם טוב שישאלו את אותו חכם אם יש לו סגולה נגד מחשבות זרות בתפילה, ואם יענה להם בחיוב, ידעו שאין באותו חכם ממש.

61 "לא יתפלל עם כְּנוֹת, רק יִכְוֶן פְּרוּשׁ הַמְּלוֹת כְּפִשׁוּטוֹ" (ליקוטי מוהר"ן תנינא, קכ).

62 "בנטילת ידיים, ניכרת יפה הפעולה של הקדושה הצריכה להיות נמשכת בהליכותיהם של ישראל. הקדושה המעשית הזאת של טהרת הידים מעירה על טהרת הפעולות בכלל, ומביאה בזה לטהרת הלב והנפש" (הראי"ה קוק, עין איה שבת א, עג); "נטילת ידיים מורה על התקדשות האדם והתרחקו משפלת תאוות החושים המוציאה אותו משורת היושר, ועל ידה יקבל את התועלת של הברכה" (הראי"ה קוק, עולת ראייה א, עמ' שנו ד"ה 'תיכף לנטילת ידיים ברכה').

63 מבואר בספרים רבים שהמילה 'מצוה' היא כמו שמו של ה', שם הויה - י-ה-וה - אלא שהאותיות מ"ם וצד"י בסידור האותיות אתב"ש הן אותיות יו"ד וה"א. ואין זה במקרה, כי אומנם במצווה יש צד גלוי - הפעולה של המצווה שאנו מבינים, הדומה לאותיות וי"ו וה"א - הופעת ה' והנהגתו הנגלית. אך בכל מצווה יש גם חלק ופעולה שאיננו יכולים להבין - המקביל להנהגת ה' העליונה יותר, סוד שם יו"ד ה"א שם י-ה, ולכן 'מצוה' נכתבת אחרת משם הויה על ידי האותיות מ"ם וצד"י (וראו הרחבה במאמרי האדמו"ר האמצעי, קונטרס 'דמלכא משיחא אתא לאתבא צדיקיא בתיובתא', עמ' שכב למטה והלאה). ובספר אש קודש, פרשת החודש נכתב על גדול המצווה ועושה משאינו מצווה ועושה: "ואפשר עוד, כיון שמי שאינו מצווה, בעשייתו המצוות ממשיך קדושה רק לפי ערך שאיש יכול להמשיך, משא"כ המצווה ממשיך גם יותר מיכולת האיש, מפני שהוא יתברך שלמעלה מכל העולמות הוא המצווה והוא נותן קדושה ואור שלעילא מכל, בעשית האיש המצוות, ואז לא דוקא בזה שנצטווה ממשיך אור רב שלמעלה מכל, רק גם במה שמוסיף האיש במצוה ממשיך אור רב: כיון שישודוה מצוה שצוה ד' היא, לכן כל מצוה יש בה שם הויה ב"ה, חצי הא' של השם בנסתר וחצי הב' הוא בנגלה, כנודע מ"צ בא"ת ב"ש י"ה וו"ה בנגלה כנ"ל (עי' שער הכוונות דרושי קבלת שבת דרוש א ענין קבלת שבת) מפני שנמשך אור מלעילא, גם מהנסתר, לכן בהמצוה ראשונה שעושה האיש, יש ראשית המשכת האור מהנסתר, מהמצווה יתברך שאין ביכולת האיש במעשיו להמשיך".

וכשאדם עושה מה שהוא יכול ומתקדם ברצינות ובמאמץ, גם אם אט-אט, ההתלהבות בוא תבוא, בעזרת ה'.

האדם יזכה לעלות במעלות התפילה והכוונה עוד ועוד, לנגן ולחוש בשורש נשמתו בתפילה, להידבק בה' ולהתחבר לרצון ה' ולהוסיף ולחיות ולמשוך בפועל עוד ועוד מן החיים, מן הקודש, מבניין ירושלים, מצמח דוד, מבית המקדש ומן הגאולה השלמה במהרה בימינו אמן סלה.

נספחים להתפעלות הלב

1. מדוע מתפללים בדיבור⁶⁴

כפי שכבר נאמר בחוברת, התפילה עצמה היא פעולה. פעולה זו מתקנת את האדם ואת העולם ומקרבת אותם אל ה'. למעשה, כל מצווה נעשית על ידי הכלי המתאים לה, באכילה ובשתייה, במעשה ואפילו בשינה בסוכה.

אך התפילה נעשית בדיבור.

בשל חשיבות התפילה היא איננה נעשית על ידי מעשה או מחשבה אלא בעזרת כוח הדיבור. הכוח העיקרי באדם הוא הדיבור שלו, ולכן דווקא דרכו התפילה מתבצעת.

אנו למדים כך מן הפסוק המתאר את יצירת האדם:

"וַיִּצֶר ה' אֱלֹקִים אֶת הָאָדָם עֹפֶר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נְשֵׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה"⁶⁵, ואונקלוס מתרגם את המילים 'ויהי האדם לנפש חיה': "והות באדם לרוח ממללא", והיה האדם לרוח מדברת.

היכולת לדבר היא שמבדילה את האדם משאר בעלי החיים.

לכן הפעולות הכי חשובות שאנו עושים - כגון לימוד תורה ותפילה ונשיאת אישה - ראויות שיתבצעו על ידי הכלים הכי חשובים וחזקים של האדם, כוונה ודיבור.

במאמר אחר של האדמו"ר האמצעי, 'ויספו ענווים'⁶⁶, כתב האדמו"ר:

אך הענין הוא, משום דבסתם אמרו 'קול מעורר הכוונה' [...] רק שהקול מעורר לכוונה שבלב [...] אמנם, הנה זה מובן מקול אדם עצמו, כמו מגביה קולו בקול רם - אז יעורר לבו בכונה, כידוע בניסיון [...] עד שיתפעל רוח החיים שבלבו לפי אופן קול הניגון דווקא, אם בקול חדוה או בקול מריחות, כנראה בחוש שמקול בכיה, גם שאינה יוצאה מהבל הלב, מתפעל האדם

64 נושא זה יבואר בעתיד בהרחבה גם בספרים הבאים בסדרה בשיעור מהי תפילה, אך בשל חשיבותו הוא מובא גם כאן בתור נספח.

65 בראשית ב, ז.

66 מאמרי האדמו"ר האמצעי, נביאים-כתובים, עמ' כז ואילך (בהוצאת סדרת המעינות עמ' 322).

בבכיה, בין בקול עצמו בין בקול זולתו, **שניהם שוין לענין התפעלות הלב**, וכן בקול חדה מתפעל בחדה גדולה כו'; רק שבקול של עצמו - עולה הבל הפה להבל הלב.

יש כוח בדיבור לעורר ולהעצים את כוונת הלב, ולעיתים אף לעזור לכוונה שכבר נמצאת בלב לצאת ולהופיע בעולם.

לפי אופן קול הניגון דווקא. כמו כן לגוון הקול יש השפעה מתאימה על האדם. אנו רואים למשל בזמן לוויה, חס וחלילה, שכאשר אחד הנוכחים מתחיל לבכות הבכי גורם לשרשרת של התפרצויות בכי ועצב גם אצל שאר הנוכחים, וכולם מתפעלים. ולהבדיל בחתונה, צלילי התזמורת והשירה מלבים את השמחה ואת ההתרגשות.

בספרו קדושת לוי⁶⁷ מסביר רבי לוי יצחק מברדיצ'ב שהדיבור בתפילה הוא הדרך שה' נתן לאדם להוריד את השפע מה' לעולם:

עוד יבואר בראשית ב' ראשית השם יתברך משפיע שפע ואנו בתפלתנו עושים צימצום בהשפע כל אחד לפי הרצון שלו זה עושה צימצום עם אותיות חיים לחיים. וזה עם אותיות חכמה לחכמה. וזה עם אותיות עושר לעושר וכן לכל הטובות כל אחד כרצונו. והנה כל מה שיש ברוחניות יש כמוהו בגשמיות. והנה בגשמיות יש קול ודיבור הקול הוא כלול והדיבור הוא הצימצום להקול באותיות הדיבור. והנה כן בראש השנה הקול שופר הוא השפע מהבורא ברוך הוא הוא הכלול. ומה שאנו אומרים מלכות זכרונות ושופרות הוא הצימצום שאנו מצמצמים בהאותיות את השפע מהבורא ברוך הוא כל אחד כפי הרצון שלו.

כמו שהדיבור מצמצם - ובמילה מצמצם הכוונה היא שנהיית תבנית מסוימת לקול - כך גם הדיבור בתפילה הוא הדרך להכניס את כל השפע מה' לעולם הזה, לפעולות ממשיות ולתיקון העולם.⁶⁸

67 קדושת לוי, פרשת בראשית, ד"ה 'עוד יבואר בראשית ב' ראשית'.

68 וכך נכתב בספר הזוהר (ג, רצד ב): "אלא ודאי כל מה דחשיב בר נש, וכל מה דיסתכל בלבו, לא עביד מלה, עד דאפיק ליה בשפוותיה [...] ובגין כך, כל צלותא ובעותא דבעי בר נש מקמי קודשא בריך הוא, בעי לאפקא מלין בשפוותיה, דאי לא אפיק לון, לאו צלותיה צלותא, ולאו בעותיה בעותא. וכיון דמלין נפקין, מתבקעין באוריא, סלקין וטסין ואתעבידו קלא, ונטיל לון מאן דנטיל, ואחיד לון לאתרא

כידוע, אין יוצאים ידי חובה בהרהור בלבד בתפילה, אלא חובה לחתוך את המילים בשפתיים, ובנוגע לאמירת הפסוק "א-דני שפתי תפתח ופי יגיד תהילתך" שבתחילת תפילת עמידה כתב רבי מתתיה דאלקרט בפרושו לספר שערי אורה:⁶⁹

לכך אנו אומרים שתפתח שפתינו להגיד תהלה ואחר כך להתפלל, כי לא די במחשבה לבד כי עוד אנו צריכין להוציא במעשה מן הכח אל הפועל כדי שבאותו פועל נעורר גם בעליונים להוציא בקשתינו מן הכח אל הפועל וירד השפע הטוב לטוב לנו ומפני זה אין אדם יוצא ידי חובתו בתפלה עד שיחתוך הדברים בשפתיו וישמיע לאזנו כי עקימת שפתיו הוא מעשה. וכבר האריך בזה בעל הספר הרקאנטי בפרשת וירא ועוד מצאתי אומרים בפסוק ואד יעלה מן הארץ כי באותו הבל היוצא מפי הצדיק בין בתורה בין בתפלה שהוא כולל מג' דברים מאש היוצא מן הלב ואויר היוצא מן הריאה ומים מן המוח, נתדבק בהבל העליון שהוא המלכות [...] ועולה למעלה ראש לקבל מלמעלה ולהוריד למטה כעניין האידיים העולים מן הארץ המתהפכים לענן ומטר באויר ועל הארץ יריקו.

התפילה היא פעולה ככל שאר המצוות, וכשהאדם מוציא את דיבורו מפיו אותו הדיבור פועל ומוריד שפע מה' אל העולם. אין אנו רוצים שהשפע יישאר במחשבה בעולמות העליונים, אלא שיצא ויפעל וישמע בעולם. ה' היה יכול לתקן את העולם בעצמו, אך רצונו של ה' הוא שהאדם יפעל בעצמו.

בספר טללי חיים, 'אנא בכוח'⁷⁰ מבואר בצורה עמוקה כיצד הדיבור מלבה את ניצוץ ה' שבקרבו, מעורר את הכוונה, מלבה את אש התורה והתפילה ומאדירה, וחשוב להביא את הדברים כלשונם:

הדיבור בקדושה הוא כוח עצום וגדול המסוגל לעורר את שפע הקודש. במהות הדיבור מבאר הרמח"ל (הקדמה לדרך עץ חיים) שהוא דומה

(נ"א לכתרא) קדישא, ברישא דמלכא". ובתרגום חופשי: "אלא ודאי, כל מה שחושב אדם, וכל מה שמתבונן בליבו, לא עושה דבר, עד שמוציא בשפתיו [...] ולכן כל תפילה ובקשה שמבקש אדם מלפני הקב"ה, צריך להוציא את הדברים בשפתיו, שכן אם לא יוציא בשפתיו, תפילתו אינה תפילה ובקשתו אינה בקשה. וכאשר המילים יוצאות מפיו, הרי שהן בוקעות את האוויר, הולכות ועולות ונעשות קול, ולוקחים אותן במרומים, ומתאחדות להיות כתר קדוש בראש המלך".

69 שערי אורה, הוצאת ווארשא, עמ' 9, הערה ב.

70 הרב ראובן ששון, טללי חיים, אנא בכוח, עמ' רלה.

לרוח הנושפת על גחלים עוממות, שהרוח מלבה אותן ומציתה את האש החבויה בהן. האש אמנם אצורה בתוך הגחלים, אלא שהיא צריכה כוח שיגדל ויעצים אותה, וזה הרוח שמלבה ומעוררת את האש.

זהו סוד הדיבור הקדוש, שהוא בבחינת כוח הנשיפה הנושף בניצוצות של קודש, בנקודות של אור, ומעורר ומלבה ומחזק אותם ומעלה אותם למעלה למעלה. אם יש בתוך לבו של האדם איזה רצון קדוש, כדוגמת הרצון להתמיד בתורה, הנה רצון זה הוא בחינת גחלת של אש המצויה בתוך לבבו של האדם. כטבען של גחלים, התפרצות האש בהן תלויה ברוח. אם הרוח חלשה, אזי האש תלך ותתכנס פנימה בעומק הגחלת ומסביב הכל שחור קר ומפויח. אך אם הרוח תנשוף בהן, אזי תהיה הגחלת מתגברת ומתלהבת בלהב האש, ותהפוך למדורה מאירה ומחממת. כפי מידת חולשתה של הגחלת והצטמצמות האש להידחק ולהתכנס בקרבה, כך צריך להגדיל את כוח הנשיפה כדי ללבותה ולהדליקה.

כך, הרצון הקדוש ללמוד תורה, כמוהו כגחלת, כמו ניצוץ אש קודש. הוא יכול להתלבות ולהתחזק מאוד עד שיפיק חום ואור, שהוא כוח הדחיפה שמניע את האדם לממש רצון זה בחילא יתיר, כטבעה של האש שיש בה כוח דוחף, כמו קיטור המניע רכבת במהירות רבה, כן הוא הרצון הקדוש - כשהוא מתלבה הוא יכול להניע מאוד את האדם לממש את הרצון ולעלות בקדושה. ואם האדם מזניח את ליבוי הרצון הזה אזי יהיה חלש ונמוג, ולא יעצור כוח לעמוד נגד רוחות זרות ותנועות הפוכות שישתלטו עליו ללכת אחריהן ולממש אותן, ויזניח את הרצון הקדוש שיישאר רק גחלת עמומה מאוד, בתוכיות נקודת הלב, ומסביב יהיה הכל קר ושחור.

ומעט בהמשך כתב:⁷¹

הדיבור בתפילה מיסוד הרוח

וכיצד האדם נושף בניצוץ קודש שבקרבו? זה נעשה בתורה ובתפילה. התורה והתפילה הם היסודות העיקריים בעבודת ה', ושניהם מושרשים בסוד הדיבור. התפילה היא יסוד הרוח הנופח בכוח רצונו של האדם ללבותו ולהגדילו, והתורה היא יסוד הרוח הנופח בשכלו של האדם ללבותו ולהעצימו. על כן אמרו חכמים שחובה להוציא את דיבורי התורה בפיו ולא

רק להרהר במחשבה, ודרשו זאת את הפסוק "כי חיים הם למצאיהם" (משלי ד כב), אל תקרי למוצאיהם אלא למוציאיהם בפה" (עירובין נד א). כלומר שחיות התורה בא דווקא דרך הדיבור בפיו ממש, להוציא בשפתיו ולא להרהר בלבבו בלבד [...] ובאמת עיקר סוד הליבוי הוא בבחינת התפילה בכל צורותיה. שהנה בשעה שיש לאדם רצון קדוש בלבו, כדוגמת הרצון ללמוד תורה, אזי יהיו דיבורים אלו פועלים את פעולת הנשיפה בגחלת הרצון הקדוש של ההתמדה בתורה, וממילא תהיה מתלבה ומתגברת. והרצון הקדוש הזה ילך ויגדל ויתחזק מאוד מאוד, עד שיתגבר בכוח מעשי, כמו קיטור שהוא תולדת אש חזקה, ויצליח למשוך את האדם ולהובילו לממש רצון זה בפועל ובמעשה, להכריע את כלי המעשה, אברי הגוף כולם, ללכת אחרי רצון זה, ולהתגבר על כל המעכבים את הוצאתו אל הפועל.

והנה יסוד גדול הוא בפעולת הליבוי, שלא מספיק לדבר באופן טכני בלבד, אלא הדיבור צריך לנבוע מעומק הלב. ודבר זה רמוז בגוף הגשמי, שנודע שמוצא הדיבור הוא ברוח שיוצאת מהריאות, שהן סובבות סביב משכן הלב, ובא להורות לנו שהדיבורים צריכים לנגוע בעומקא דליבא ולכוון ולעורר אותו. כי אם ידבר דיבורים ולבו בל עמו, הרי הוא כמי שנושף רוח סתמית לחלל האוויר, ואינו מכון את הרוח להכות בגחלת ולעוררה. כך, דיבורים בלי כוונת הלב והתעוררותו כמעט ואינם פועלים בגחלת, וממילא אינם מעוררים ומלבים את הרצונות. ועיקר הכוונת הרוח אל הגחלת היא על ידיד הכוונה, שיהיה מכון את מוחו ומקשר את דעתו אל הרצון החבוי בלב, ואזי יתעורר לדבר אותו היטב, עד שיחוש שהדיבור יוצא ממש מתוך פנימיות נקודת לבבו, ואז תבוא עיקר עצמת הליבוי ותהיה האש הולכת ומחממת את האדם בחום הקודש, "חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש דברתי בלשוני" (תהילים לט ד), והאור יפעל בפעולה עצומה על האדם.

לסיכום הדברים, ראינו בנספח זה שהתפילה בשל חשיבותה מבוצעת בדבור, על ידי רוחו של האדם. והתפילה היא פעולה ממש, שיוצאת לעולם ופועלת בדיוק כפי הדיבור שיוצא מן האדם ממש.

כמו כן כפי גדולת כוח כוונתו של האדם בתפילה כך גדול כוחה של התפילה ללבות את נשמתו ולפעול עליו ועל העולם כולו לטובה.

2. טהרת כוח המדמה

כוח המדמה הוא הכוח שבעזרתו מעוררים את הכוונה בתפילה. בשעה שהאדם מדמיין כיצד מה שהוא מבקש מתרחש, מתעוררת אצלו התפעלות. בשעה שהוא רוצה בהתגשמות דברים נעלים, כמו בניין בית המקדש, שלום, רפואה וגאולה, כל רגשות האדם ומידותיו מתעלים.

ככל שהאדם מטהר את כוח המדמה שלו, כך הוא יכול להתרגש יותר בתפילה. יש היום בעיה כללית חמורה שפוגעת בין השאר גם בתפילה.

מרב גירויים מהמדיה, כמו טלוויזיה וטלפונים 'חכמים', נוצרו כמה בעיות:

1. האדם כבר אינו חש רגשות עדינים. הוא רואה אלימות קשה וחוסר צניעות בסרטים, ולכן בכל חוויה שהיא פחות מהקצב ומהסירוף שהוא רגיל אליהם, הוא אינו חש דבר.
2. האדם מתרגל לקבל הכול בקלות ובפסיביות. הוא יושב מול הטלוויזיה, ומגישים לו רגשות עוצמתיים. האדם כבר אינו רגיל להתאמץ ולדמיין דברים כמו בשעת קריאת ספר, למשל.

3. עצם מראות האלימות וחוסר הצניעות פוגמים בנפש האדם ומקלקלים את כוח הדמיון שלו. הם כובלים את האדם לדברים פיזיים ולריגוש זול, ואינם מניחים לו להתרומם ולהאזין גם לתדרים גבוהים, עדינים ונעלים יותר.

כל דבר שאנו רואים או עושים משפיע עלינו, וחשוב להפנים זאת.

לצורך הבנת חשיבות כוח המדמה חשוב ללמוד את הקטע הזה מספרו של הראי"ה קוק, עין איה⁷²:

א"ל רב פפא לאב"י מאי שנא ראשונים דמתרחיש להו ניסא, ומאי שנא אנן דלא מתרחיש לן ניסא. אי משום תנו"י בשני דרב יהודה [...] ואילו רב יהודה כי שליף חד מסאנה אתא מיטרא, ואנן קא מצערין נפשין ומצווח קא צווחין ולית דמשגח בן. אמר ליה קמאי הוו מסרי נפשייהן אקדושת השם אנן לא מסרינן נפשין אקדושת השם.⁷³

לשלמות האמיתית של האדם צריך שישתלם בשני חלקיו, שלמות השכל ושלימות הכח המדמה, שממנו נובעות כל המדות והמעשים. ובהיות כח המדמה שלם וציורי הלב עולים בדרך התורה והיראה, תהיינה התוצאות

72 עין איה ברכות ג, לה (עמ' 100).

73 בבלי, ברכות כ"א.

מעשים טובים והנהגות קדושות. והנה לעומת אלה שני חלקי השלימות מיוסדים התורה והתפילה, התורה משלמת את הנפש **והתפילה יסודה בלב**. הלב הוא הכלל אל המדות הטובות והציורים הטובים בטובו, **ע"כ היא משלמת את המדמה לצייר את הקדוש והטוב**.

והנה קבלת התפילה בפרט ושינויי הטבע בכלל, שהם כלל הניסים, לפי כח השכל לא יושג אפשרותם, ואם יושג יהי מוגבל מאד. כי השכל משיג לפעמים נמנעות חיוביות, שמסלק אותם מגדר היכולת, אמנם לפי הציור והמדמה הכל אפשר.

והנה אף שהפילוסופים נטו לומר שיש במציאות נמנע חיובי, מ"מ אין לזה גדר מוגבל, ולפעמים **יטעה השכל להרחיב גבול הנמנע במה שאינו כלל**, כמש"כ הרמב"ם במו"נ (פ"ו משלישי) שכתב, ואני תמה אם זה השער פתוח ומותר לכל אדם כו'. ע"כ באמת שלימות המוסר מורה הדרך הישר למעט את גבול הנמנעות ככל האפשר.

ובאשר לפי המדמה אין הנמנעות כ"א המוכרחות בחיוב גמור ולא יתפשטו הרבה, ולשלימות התפילה ומציאות הניסים בכלל, ראוי למעט בתוך הנמנעות, וכאשר באמת היותר מבורר הוא שאין שם נמנע כלל, וגם הדברים שנדמה נמנעים, הוא רק לפי ערכינו והשגתינו, ע"כ יותר קרוב שיעשו ניסים לאדם **ושתתקבל תפילתו** אם יפלט נתיבו בהליכותיו **בהרחבת שלימות כח המדמה**, אחרי שישלם שכלו. כי בהשתלם השכל ילך הכח המדמה בדרכו בטח, ואז ירויח כי יעלה במעלה מוסרית גדולה מאד. כי עד שכ"ז שהוא משתלם רק ע"פ השכל, תהי' עבודתו ויראת ד' שבלבבו מיוסדת ע"פ שכל האנושי משוערת במדה וחשבון. ובאמת שכל האדם קצר מהטביע כל ערך היראה וחובת העבודה התמימה על מכונה, ובודאי ימשך מהשכל האנושי הקיצור.

אבל בהיותו מרחיב את שלימות כח המדמה, תהי' עבודתו ושלימות מוסרי שלימות טבעית מטבע הנפש הזכה, **ואז ימשך אל העבודה והקדושה באורח נעלה משכלו, ובלא שאלת פי החשבון יעשה כל דבר הנוגע לעבודת ד' בזיחז מופלא ורגש נשגב**. ואף אם לפעמים אפשר לבא מזה איזה שגיאה קלה בסדרי העולם, אבל ע"ז נאמר "באהבתה תשגה תמיד", והוא עצמו שלימות מופלא.

והמעלות הרמות הנמשכות מרוממות נפש במוסרה באופן זה, שלא רק ע"פ השכל תתנהג בעבודת ד' כ"א ע"פ הכח המדמה שנשתלם ע"פ השכל, וע"פ ציורי הלב שנתקדשו ברב יתרון, המה מכריעות בשפע רב את קומץ הקט של החסרון, **שתוכל לסבב רגשות הלב אפילו לטובה, בהיותה בלא שאלת החשבון הקר. ולעומת זה החסרון של מיעוט שלימות הכח המדמה, הוא גדול כ"כ עד שטוהר החשבון לא יתקנו בשום פנים, כי חשבון האדם ושכלו ליאה הוא מהשיג אמתת ערך העבודה האלהית וחובת ההרגשה הלבית אלי' ברב עז ותעצומות.**

ע"כ אותן שנגשו אל ד' לטהר לבבם **בעבודה תמה, בהשלמת המדמה והציור, המה הם הקרובים אל ד', ותפילותיהם ראויות להתקבל ביותר.** כי טבע הנפש ינהלם שלא להרחיב גבול הנמנע, ובהשקפה פנימית ידעו כי אדון כל המעשים ב"ה הוא כל יכול ולא יפלא ממנו כל דבר, **ע"כ יתרחיש להו ניסא ותפילותיהם מתקבלות.** כי כפי ערך מרבית האמונה וקדושת הציור של טהרת הלב, שרק הטבע הקדוש של הנפש קולע אל האמת בהשקפתו הטבעית הפנימית, ולא החשבון ההגיוני.⁷⁴

שאם הוא משובח בעיניו מוגבלים, קצר הוא מראות גאות ד' ודרכי טובו ויכולתו הבלתי בע"ת. ע"כ **תניי**, שהיא הרחבת השכל לבדו, עם כל שלימותו לא יועיל לקבלת התפילה והעשות ניסים. מפני שעם השכל תבא ג"כ הערבובייה של מושגי הגבלת היכולת וציורי הנמנעות, שעם המדמה אינם כלל. ואמנם באלו הנשגבות, דוקא המדמה שהוא נובע מטבע הנפש השלימה ינהל אל האמת במציאות האמיתית.

ע"כ רק **קמאי**, שהגבירו שלמותם הציורי מאד, והעבירו שלימות המדמה על שלטון השכל הקר, רק המה הכירו את האמת, ונעשו קרובים לשם ד'. אותן **דמסרי נפשייהו אקדושת ד'**, מסירת הנפש לא בחשבון קר ודרכי הגיון מוגבלים באו לעבודה, כ"א אחרי טהרת המדמה מכל שיבוש כוזב, ואחיו השלמת השכל כפי היכולת, הגבירו את שלימות הציורים הקדושים, וטהרו וקדשו את לבבם, עד שרוב עסקם הי' רק מושגי המשרים והצדק האלהי, והניחו לקדושת הנפש לפעול כטבעה.

ובלא שאלת פי החשבון קנאו לד', כהא דר"א בר אהבה שלא הי' יכול

להתאפק ולהמתין עד מוצא השכל ההגיוני, במקום שבא למראה עיניו פריעת הסדר המוסרי, שהוא יסוד קדושתן של ישראל, וזהו אות על שלימותן הציורי. אצלו אין דבר נמנע מיכולת השם ית' ותפילתו מוכנת להעשות כפי אמתת אמונת לבבו.

וניסים יוכלו להעשות על ידו מפני שאין לו מונע של טבע הנמנעות, שהשכל האנושי מפקפק בהם את לבב האדם. ובהעשות התפילה ומשאלות החסידים תתמלאנה, כאשר נראו עין בעין, אז התבררה לנו כי לא השכל הסכים בזה לאמת, כ"א הטבע הנפשי בההכרה הפנימית, שבא מעומק קדושת הנפש, שנשגב גם מהכח השכלי.

ואמר, בקרעו בקנאתו לד' **הכרבלתא**, שחשב שאשה ישראל[ית] פרצה גדרות המוסר, **מתון מתון ד' מאה זוזי שויא**. כאומר הנה הזדמן איזה מכשול מהשלטת כח המדמה אפילו בהשלמתו וטהרתו על הכח השכלי המלא חשבונות קרות. אבל היתרון שהי' במתינות, הוא מוגבל, ונערך רק ד' מאה זוזי שויין.

אבל המגרעות הבאות לרגלי קרירות הלב, וחיפוש חשבון בשכל אנושי לכל דבר שהוא טוב נשגב, אינו נערך כלל באומד, כי גדול הוא מאד. ולעומת זה המעלות והיתרונות הבאות מהעבודה התמה, והמוסריות הנעלה מהשלטת הציורים הקדושים בלב בכל עוזם, לא נתנה להספר במספר, "ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים".

ויהי רצון שנזכה לטהר ליבנו ומתוך כך לעבוד את ה' באמת,
אמן סלה.

נספח לפורים -
מצוות זכירת עמלק
ומחייתו

על פי ספר 'דרך מצוותיך'
של האדמו"ר השלישי
של חב"ד, הצמח צדק

שיעור שנתן
הרב גיורא רדלר
בפורים תשע"ה

"וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כֶּסֶף יְהוָה מְלַחֶמָה לִי-הוּא בְעַמְלֶק מִדֹּד דָּר"
(שמות יז, טז)

|

"זְכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עַמְלֶק בְּדַרְךָ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם
אֲשֶׁר קָרָךְ בְּדַרְךָ וַיִּזְנֹב בְּךָ כָּל הַנְּחָשִׁים אַחֲרֶיךָ
וְאֵתָה עִיף וַיִּגַע וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים. וְהָיָה
בְּהִנֵּיחַ יְהוָה-וְהוּא אֶלְהֶיךָ לְךָ מִכָּל אִיבֶיךָ
מִסְבִּיב בְּאַרְץ אֲשֶׁר יְהוָה-וְהוּא אֶלְהֶיךָ
נָתַן לְךָ נַחְלָה לְרִשְׁתָּהּ.
תִּמְחָה אֶת זְכֹר עַמְלֶק
מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם
לֹא תִשְׁכַּח"
(דברים כה,
יז-יט)

הקדמה

הספר 'דרך מצוותיך' של הרב מנחם מענדל שניאורסון,⁷⁵ האדמו"ר השלישי של חב"ד, הידוע יותר בשם 'הצמח צדק', עוסק רובו ככולו בביאור טעמי המצוות. זהו ספר עמוק ונסתר עד מאוד, אך כפעם בפעם אפשר "להציץ מבין החרכים" ולהבין מעט מזעיר מספר זה. בזכות ספר זה ומתוכו ננסה להבין מהי הנקודה העומדת בבסיס מצוות זכירת עמלק.⁷⁶

על פי הרמב"ם, יש שלוש מצוות הנוגעות לעמלק:

1. לזכור את מה שעשה לנו עמלק;⁷⁷
 2. למחות מהעולם את זרעו של עמלק;⁷⁸
 3. לא לשכוח את מה שעשה לנו עמלק.⁷⁹
- לכאורה היחס לעמלק נראה מעט קיצוני. גם אם המצווה לנקום בעם מרושע שהרע לנו אי אז בעבר נראית מובנת, מדוע עלינו לזכור את מעשי עמלק בכל יום? יתרה מכך, יש לא מעט עמים שהרעו לעם ישראל לאורך ההיסטוריה. במה עמלק שונה מכולם?

כדי לענות על שאלה זו יש להבין כי במצוות זכירת עמלק יש עניין יום-יומי לכל אחד ואחד מאיתנו, ואפילו לקב"ה בעצמו, כפי שהוא מתגלה ומנהיג את העולם. העניין עד כדי כך חשוב ששמו של ה' אינו שלם וכיסאו אינו שלם עד שעמלק יימחה מתחת השמיים. פרשת זכירת עמלק, כמו שאר התורה, איננה רק שיעור היסטוריה כי אם הנחיה למעשה הנוגעת לנו. במצווה של זכירת עמלק ומחייתו יש משמעות רוחנית שתקפה לחיינו היום לא פחות מפעם.

עמלק איננו רק עם מרושע שהופיע על במת ההיסטוריה לפני יותר משלושת אלפים

75 נולד בכ"ט באלול ה'תקמ"ט (1789), נפטר ב"ג בניסן ה'תרכ"ו (1866). מכונה 'הצמח צדק' על שם ספרו, שו"ת צמח צדק.

76 מתוך ספר 'דרך מצוותיך' של האדמו"ר השלישי של חב"ד, הצמח צדק, מצוות זכירת ומחיית עמלק, דף צד ע"א.

77 ספר המצוות, עשה קפט.

78 שם, עשה קפח.

79 שם, לא תעשה נט.

שנה ותקף בלב המדבר את החלשים והזקנים בעם ישראל שזה עתה הצליח להשתחרר משעבוד איום ונורא.
עמלק הוא אב טיפוס לרשע המוחלט שעדיין קיים, פועל ומזיק גם כיום. עמלק הוא הרוע המוחלט, והדרך לנצח אותו היא דרך הזכירה.

בהמשך נסביר מיהו עמלק, מדוע הוא תוקף דווקא בדרך, בין מצרים לארץ ישראל, מדוע חשוב כל כך לזכור את מעשיו ובעיקר מהי הדרך הנכונה לנצח אותו.

“זכור את אשר עשה לך עמלק... לא תשכח”.

חלק א - עמלק (דע את האויב)

בסיום המפגש הראשון של ישראל ועמלק ציווה הקדוש ברוך הוא את משה:
"וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כַּס יְהִי מִלְחָמָה לְהָאֱמֹלֵק מִדֶּר"ךְ.⁸⁰

רש"י מסביר:

כי יד על כס יה- ידו של הקדוש ברוך הוא הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית. ומהו כס ולא נאמר כסא? ואף השם נחלק לחציו? נשבע הקב"ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כולו, וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם.

התורה משתמשת רק בחלקן הראשון של שתי מילים: 'כס' במקום כסא, ובשם 'ה' במקום שם הוי"ה. כידוע,⁸¹ שמו של ה' פירושו אופן הופעת ה' במציאות, וכיסאו של ה' מבטא את דרך הנהגת המציאות על ידי ה', כמו כס מלכות שעליו יושב המלך ומנהיג את ממלכתו. זאת אומרת, הביטוי 'כסא ה'" נוגע להנהגת ה' את העולם. במקרה הזה גם שמו של ה' וגם כיסאו של ה' חסרים, זאת אומרת שגם אופן הופעת ה' במציאות וגם הנהגתו את המציאות שניהם חסרים עד שנמחה את עמלק.

מסביר הצמח צדק:

והנה להבין הטעם למה הכניס הקב"ה עצמו לתגר זה כל כך מה שלא עשה כן לשום אומה מצרינו לחזור ולהזהיר על המעשה בקיום המצוה וגם להבין מאמר רבותינו ז"ל שאין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה זרעו של עמלק?

מדוע דווקא עמלק נחשב לתמצית הרוע עלי אדמות? האם חסרות, מימי קדם ועד ימינו אנו, אומות אכזריות ומרושעות? הצמח צדק מצטט את תשובת הזוהר על שאלה זו:

80 שמות יז, טז.

81 זהו עיקרון חשוב המבואר במקומות אין-ספור, ובין השאר הוא מובא בהרחבה בחוברת 'היחס למושג האלוהי שיצאה בהוצאה זו.

"אלא ודאי קרבא דעמלק הוה בכל סטרין לעילא ותתא" (תרגום: אלא ודאי הקרב של עמלק היה בכל הצדדים למעלה ולמטה).⁸²

הצמח צדק מסביר שההבדל העיקרי בין עמלק לשאר העמים מתבטא דווקא במלחמת עמלק. בניגוד לגויים אחרים, שתוקפים את עם ישראל כל אחד מסיבותיו הוא, עמלק בא לקלקל את הנקודה היסודית, שכוללת הכול. לכל אומה משבעים האומות יש קלקולה הפרטי, ואילו לעמלק יש קלקול כללי.⁸³

82 עמלק לא ביקשו רק להילחם פיזית עם ישראל אלא אף לטמא אותם ולפגוע בהם רוחנית. ובכך הקרב של עמלק היה גם למעלה- רוחנית לטמא את ישראל וגם למטה- להשמיד את ישראל פיזית. וכך נכתב בספר הזוהר בקטע שממנו צוטט הצמח צדק: "ויקהל משה את כל עדת בני ישראל וגו'. רבי חייא פתח, ויאמר שאול אל הקניי לכו סורו רדו וגו'. תא חזי, מה כתיב בעמלק, פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל וגו'. וקודש בריך הוא בכלהו קרבין דעבדו שאר עממין לגבייהו דישראל, מאי טעמא לא אקשי קמיה, כהאי קרבא דעבד עמלק לגבייהו. אלא ודאי, קרבא דעמלק הוה בכל סטרין, לעילא ותתא, דהא בהווא זמנא אתתקף חוץא בישא לעילא, ואתתקף לתתא חוץא בישא כמין על פרשת ארחין, אוף הכא נמי עמלק, חוץא בישא הוה לגבייהו דישראל, דכמין לון על פרשת ארחין, דכתיב, אשר שם לו בדרך בעלותו ממצרים. כמין הוה לעילא, לסאבא מקדשא. וכמין הוה לתתא, לסאבא לישראל. מנלן, דכתיב אשר קרך בדרך. כתיב הכא אשר קרך, וכתיב התם כי יהיה בך איש אשר לא טהור מקרה לילה" (תרגום: ויקהל משה את כל עדת בני ישראל וגו'. רבי חייא פתח, ויאמר שאול אל הקניי לכו סורו רדו וגו'. בא וראה מה כתוב בעמלק, פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל וגו'. והקדוש ברוך הוא, בכל הקרבות שעשו שאר העמים לגבי ישראל, מה הטעם לא היה קשה לפניו כמו הקרב שעשה עמלק אתם? אלא ודאי הקרב של עמלק היה בכל הצדדים, למעלה ולמטה, שהרי באותו זמן התחזק הנחש הרע למעלה, והתחזק למטה. מה הנחש הרע אורב על פרשת דרכים, אף כאן גם עמלק נחש רע היה לישראל, שארבו להם על פרשת דרכים, שכתוב אשר שם לו בדרך בעלותו ממצרים. אורב היה לו למעלה לטמא את המקדש, ואורב היה למטה לטמא את ישראל. מנין לנו? שכתוב אשר קרך בדרך. כתוב כאן אשר קרך, וכתוב שם כי יהיה בך איש אשר לא טהור מקרה לילה) (זוהר חלק ב, קצד ע"ב-קצה, פרשת ויקהל).

83 עד כמה גדול כוח רשעותו של עמלק מבואר גם בספר שערי אורה, השער התשיעי ספירת החכמה: "וצריכין אנו לעוררך על מקומות הרבה בתורה שנאמר בהן שם י"ה, כגון: כי יד על כס י"ה מלחמה לה' בעמלק מדר דר (שמות יז, טז). מהו 'מדור דור'? וזהו פירוש הפסוק: עמלק הרשע בא מכוח נחש הקדמוני, ושם הוא דיבוקו וכוחו ומעת הטיל נחש הקדמוני זוהמה בחוה קיצץ אדם בנטיעות למעלה והפריד אלוף, וזהו סוד סילוק שכינה שעיקרה בתחתונים היתה". וקצת בהמשך: "וכשבא עמלק הוסיף פשע על פגם הלבנה ונגע בכף ירך יעקב, ולפיכך נפרצה מלכות בית דוד. והנה כשנקצו הנטיעות בזמן אדם הראשון ונגע עמלק בכף ירך יעקב, נקבעה פרשת זכור. והרי שתי אותיות אחרונות של שם כביכול פגומות על ידי עמלק, והטעם כי יד ה' נגעה במ, כאמר: והיתה יד ה' בכס (שמואל, יב, טו) ואומר: דרך נחש עלי צור (משלי ל, יט), וסימן: ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים (שמות יז, ח) ברפיון ידים. ולפיכך הוצרך לומר כי נחש הקדמוני ועמלק שניהם נגעו בשתי אותיות אחרונות שהם ו"ה, ולא נשאר מן השם שלא פשטו יד בו כי אם אותיות י"ה לפי שאין בהם מקום אחיזה לשרים העליונים, לפי שהן למעלה, כמו שביארנו. ולפיכך אמר 'כי יד על כס י"ה', נגעו בכסא ונתנו בו פגם ונשאר כ"ס, נגעו בשתי אותיות אחרונות

שעיקר הקפידא על עמלק הוא לפי שארב לישראל על פרשת אורחין [...] והענין דכתיב אל דעות ה'.

כדי להבין את עניינו של עמלק הצמח צדק מקדים ומסביר שיש הבדל בין תפיסת כלל הגויים את הקב"ה ובין התפיסה הישראלית. אל דעות ה' - יש שתי דעות להכיר את ה', שתי דרכים לדעת אותו. הדעה והדרך הראשונה היא להכיר את ה' דרך המציאות הטבעית. לדעת ולהבין שיש סדר קבוע בכל המציאות, שהעולם הזה ממשי וקיים, שהעולם נברא על ידי ה', שהוא מעבר לעולם ובלתי נתפס.

ובלשונו של הצמח צדק:

הב', היא כמו שנראה לגבי הנבראים שנדמה להם שהם בחינת 'יש ודבר', ואומרים שהבריאה 'יש מאין'.

בדעה זו האדם מסתכל מנקודת המבט האנושית הפשוטה. החושים קולטים את העולם במבט אנושי רגיל את החומר וסדריו, את הטבע וחוקיו. זה נראה במבט האנושי הרגיל 'יש'. הבריאה כולה היא 'יש'.

ריבוי החומר גורם לתחושה של עוצמה וחוזק, של קיימות. יש הרבה מאוד 'יש', וכל ה'יש' הזה הגיע מנקודה עליונה רוחנית לא מושגת, ובעצם מבחינת האדם לא קיימת. היא 'אין'. ולכן בני האדם אומרים שהעולם שלנו נוצר יש מאין, כי המציאות הקיימת נראית 'יש', והמציאות הפנימית העליונה נראית 'אין'.

רוצה לומר שהאלהות הוא בחינת 'אין' על שם שאינו מושג, והנבראים הם בחינת 'יש' ודבר נראה לעין. וזהו פירוש שהבריאה היא 'יש מאין', רוצה לומר שהנבראים שהם 'יש' נבראו מ'אין' בחינת אלהות שאינו מושג.

האלוקות אינה מושגת על ידי החושים, ואילו הנבראים דווקא נראים בחושים. לכן האדם הרגיל אומר על עצמו שהוא 'יש', ועל האלוקות שהיא 'אין'. הנבראים הם מי שקוראים לעולם 'יש מאין' מצד המבט שלהם מלמטה למעלה. זוהי הדעה של אומות העולם,⁸⁴ שחיות על פי ההבנה שהעולם הזה והטבע קיימים וקבועים לגמרי. זה נקרא לדעת ולהתחבר לה' מלמטה למעלה.

ונשאר י"ה, ולפיכך, על כ"ס י"ה".

84 ובלשון ה"צמח צדק" בהמשך: "מה שאין כן אומות העולם אינן מצויות במצות היחוד לפי

הדעה השנייה,⁸⁵ דעתם של ישראל, עליונה ורוחנית יותר. דעה זו מתבססת על ההבנה שבאמת אין שום מציאות קבועה. המציאות הקבועה היא רק אשליה, ובאמת רצון ה' מחדש את העולם בכל רגע ורגע. המציאות הקבועה שבני האדם תופסים היא רק חלק מדבר גדול הרבה יותר - המציאות כפי שהיא אצל ה'. זו הדעה של עם ישראל: העולם איננו קבוע כלל, אלא חלק קטן מהמציאות שמעבר לעולם, והקב"ה מופיע מחדש את המציאות המצומצמת בכל רגע ורגע.⁸⁶ לדוגמה, כוח המשיכה, שנתפס בעינינו כחוק קבוע במציאות, מתחדש באמת בכל רגע ורגע על פי רצונו של הקב"ה. זה נקרא לדעת ולהתחבר לה' מלמעלה למטה.

בקריאת שמע יש שתי כוונות המקבילות לשתי הדרכים האלה לדעת את ה'. כוונת "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד" מקבילה לדעת ה' העליונה, וכוונת "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" מקבילה לדעת ה' הנמוכה. במילים 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' אנו מתייחסים אל ה' דרך המציאות והסדר הקיימים בעולם הזה, ודרכם אנחנו מתחברים אל ה' מלמטה למעלה.

שהתהוותן בשרשן אחר הצמצומים". בכך מסביר ה"צמח צדק" ששורשם של הגויים מתחיל רק לאחר הצמצום, ואילו ישראל קדמו לעולם. וכפי שמסביר ר' נחמן בליקוטי מוהר"ן: "אף מאין נמשך הטעות, שיכולין לטעות, חס ושלום, שהעולם הוא מחיב המציאות, חס ושלום. דע שזה נמשך מחמת שבאמת עתה שכבר נאצלו ונמשכו נשמות ישראל, עתה בודאי העולם הוא בבחינת מחיב המציאות. כי כל העולם ומלואו הכל לא נברא אלא בשביל ישראל כידוע. וישאל מושלין בעולם. ועל כן בודאי עתה אחר שנאצלו ונבראו נשמות ישראל, כביכול הוא יתברך מרחק לברא ולקיים העולם. כי על מנת כן האציל נשמות ישראל, כדי לברא בשבילם כל העולמות. אך נשמות ישראל בעצמן כשנאצלו, היו הם בעצמן עם כל העולמות התלויים בהם, הכל היה אפשרי המציאות, כי היה באפשרותו להאצילם ולבראם או שלא לבראם. אך תכף כשנתרצה הקדוש ברוך הוא להאציל נשמות ישראל, אזי היה כל העולם בבחינת מחיב המציאות. כי מאחר שנאצלו נשמות ישראל, אזי כביכול הוא מחיב להמציא העולם, כי על מנת כן נאצלו נשמתן, שכל העולמות יבראו בשבילן, והם ימשלו בכל. והבן היטב. ומזה נשתלשל ונמשך הטעות של האפיקורסים שאומרים שהעולם הוא, חס ושלום, מחיב המציאות. אבל באמת רק השם יתברך לבד הוא מחיב המציאות, אבל כל הדברים הם אפשרי המציאות כנ"ל" (ליקוטי מוהר"ן קמא, סימן נג).

85 ובלשון ה"צמח צדק": "הא' הדיעה שלמעלה הוא היש האמיתי וכל מה שלמטה כלא חשיב כי הוא רק הארה בעלמא ונק' אין".

86 "מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית" - מברכת יוצר אור בתפילת שחרית. "אמר הכוזרי: ומה צרך יש באותיות הו" במלאך ובגלגל וכדומה לאחר ההודאה ברצון האלוה ובבריאת העולם לפי המספר בסדר בראשית ברא האלוה כל הדברים המרבים לכל מיניהם בבת אחת ואחרי בראו אותם שם בהם את כח הקיום וההולדה הפועל בהם לרגעים בכח אלוהי כמו שאנו אומרים בתפלתנו מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית" (ריה"ל, כוזרי, מאמר ד, כו).

כדי להבין זאת לעומק נביא מקצת מדבריו של הרב קוק ב'עולת ראייה' על המילים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"⁸⁷:

המלכות העליונה, ההנהגה של כל עולמים, על פי חק חפץ ד' עליון, כפי מה שהיא מתגלה במציאות בכל עולם ובכל פרט שלו לפי מדתו.

אנו משתמשים בהיגיון ובשכל האנושיים, אנו רואים בעינינו כיצד הנהגתו של ה' מתגלה בכל העולם כולו ובכל פרט שלו. זוהי מלכותו של ה'.
דרך המלכות אנו עולים לכבודו של ה':

למעלה ממנה עומד ערך הכבוד של מלכות זו, כלומר התכלית הרוחנית הנרצית מכל החקים כולם, ומכל המצואים והנהגתם החקית.

משמעותו של הכבוד של המלכות היא נקודת הערך שבחוקים האלה, הסיבה והעיקרון שלמענם ה' מנהיג את העולם כפי שבחר להנהיג והתכלית שלמענה נוצרו כל הנבראים וכל החוקים שביקום.

ומן הכבוד והתכלית של החוקים אנו ממשיכים ועולים עד לשמו:

והשם של הכבוד הוא כבר נושא, שאנו חושבים על אודותיו **לא ביחש להמציאות**, כי אם ביחש להתכן העליון של שרש המציאות, בסוד המחשבה האלהית העליונה.

במלכות הבטנו בעולם, ב'יש', ובכבוד עלינו וחשבנו על הערך של ה'יש'. שמו של הכבוד מכוון אל המקור הנסתר של העולם, אל ה'אין'. אל מה שמעבר למציאות, אל הרצון הכמוס של ה', שממנו יוצאים לעולם כל השפע והברכות.

אנו רואים שהפסוק "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" מקביל לדעה הנמוכה בה' שרואה את העולם כ'יש' וממנו מסיקה על מקורו של העולם - ה'. יש מאין.

לעומת "ברוך שם כבוד מלכותו", כוונת "שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד" מקבילה לדעת ה' העליונה.

87 זהו הקטע במלואו: "המלכות העליונה, ההנהגה של כל עולמים, ע"פ חק חפץ ד' עליון, כפי מה שהיא מתגלה במציאות בכל עולם ובכל פרט שלו לפי מדתו. למעלה ממנה עומד ערך הכבוד של מלכות זו, כלומר התכלית הרוחנית הנרצית מכל החקים כולם, ומכל המצואים והנהגתם החקית. והשם של הכבוד הוא העומד למעלה מן הכבוד בעצמו, מפני שהכבוד מצין את התכליתיות ביחש להויה, כפי מה שהיא במציאות ובפעל, והשם של הכבוד הוא כבר נושא, שאנו חושבים על אודותיו לא ביחש להמציאות, כ"א ביחש להתכן העליון של שרש המציאות, בסוד המחשבה האלהית העליונה. וממקור מעין העליון של החפץ הכמוס, שהוא שמו של כבוד המלכות, כל שפעת הברכות נובעת היא" (עולת ראייה א, עמ' קס, ד"ה 'ברוך שם כבוד מלכותו').

באמירת שמע ישראל אנו מקשיבים לשורש נשמתנו פנימה, ואנו מתייחסים אל ה' דרך הקשר הפנימי שיש לנו אל ה', מלמעלה למטה. מן הצד העליון ביותר שבאדם, מהנשמה האלוקית, ועד לעולמנו הפיזי.

וכך כותב הרב קוק על הפסוק "שמע ישראל" במקום אחר בעולת ראי"ה:⁸⁸

ד' אלהינו, שהננו מכירים יחוד אלהותו עלינו, מתוך ההופעה של התגלות ד' המיוחדת על נשמותינו, מתוך אורה וזוהרה של תורת אמת. ד' אחד, האחדות הברורה בעוצם טהרתה לא תופיע בשום הגיון, בשום השכלה אנושית, בשום הכרה, שאיזה דבר מן הגופניות והחושיות עוזר להם, על רק בכנסת ישראל [...] ד' אחד מתגלה בהוד קדשו.

בפסוק "שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד" איננו מכירים את ה' דרך העולם הזה, לא דרך ההבנה הנמוכה כשל אומות העולם, אלא למעלה מכך: מתוך דעת ה' הגבוהה יותר. ומתוך ודאות והכרה זו, שהיא חלק מנשמתנו ממש, אנו אומרים גם "ברוך שם כבוד מלכותו" ומחברים גם את הנקלט בחושינו ובשכלנו לידיעת ה' זו. כפי שכותב הרב קוק בהמשך אותו הקטע:

ומתוך ההתעלות, שע"י האורה הפנימית הזאת, אנו מעלים ג"כ את כל התכן המדעי, את כל היסוד של ההכרה האלהית הבאה מצד כל מעשי בראשית, המוכרים בחושים ומתודעים בבינת הלב ושכלו הבהיר של האדם, הנברא בצלם אלהים. אנו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו.

אין - ומתוכו נוצר יש.

88 זהו הקטע במלואו: "והננו אומרים שמע ישראל, ההקשבה הישראלית המיוחדת, הזרועה מלא מזרע אור חיי קודש קדשים בתהום נשמת ישראל הקדומה, העולה במחשבה העליונה, שרשה ועקרה של תורת אל חי וקים לעדי עד. ד' אלהינו, שהננו מכירים יחוד אלהותו עלינו, מתוך ההופעה של התגלות ד' המיוחדת על נשמותינו, מתוך אורה וזוהרה של תורת אמת. ד' אחד, האחדות הברורה בעוצם טהרתה לא תופיע בשום הגיון, בשום השכלה אנושית, בשום הכרה, שאיזה דבר מן הגופניות והחושיות עוזר להם, ע"כ רק בכנסת ישראל, רווית טל אורות של גילוי שכינה בכל הויתה, ד' אחד מתגלה בהוד קדשו. זאת היא אמרת הנצח וההוד, שכל הכרזת קדושת שם ד' אלהי אמת, המיוחדת לגוי הקדוש, גוי אחד בארץ. ומתוך ההתעלות, שע"י האורה הפנימית הזאת, אנו מעלים ג"כ את כל התכן המדעי, את כל היסוד של ההכרה האלהית הבאה מצד כל מעשי בראשית, המוכרים בחושים ומתודעים בבינת הלב ושכלו הבהיר של האדם, הנברא בצלם אלהים. אנו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו" (עולת ראייה א, עמ' קי, ד"ה 'אשרינו, שאנחנו משכימים ומעריבים ערב ובקר, ואומרים פעמים בכל יום, שמע ישראל ד' אלהינו ד' אחד, ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד').

לסיכום החילוק בין הדעות בה':

אומות העולם מסתכלות על המציאות כעל סדר קבוע ומחויב, ואילו עם ישראל מבין שהמציאות היא רק חלק קטן ומתחדש ברצון ה' "בכל יום תמיד", מתוך מה שמעבר למציאות.

עם ישראל מכוון לדעה העליונה בה' ומבין שמה שיש מעבר לעולם הוא העיקר, וחוקי המציאות טפלים לו, וכל קיומו ומציאותו של העולם הם בכך שהוא מתחדש מאותו עיקר.

ומהן ההשלכות של שתי דעות אלו בה'?

כל אחת מאומות העולם שנלחמת בישראל ומתנגדת לו, פרט לעמלק, מייצגת קלקול פרטי בעולם הנובע מהסתר דעת ה' העליונה של ישראל. המאבק בכל אחת מהאומות האלה נועד בראש ובראשונה לגרום לישראל לברר את דרכם ולתקן את הפגם הרוחני אצלם. שבעת עממי כנען, לדוגמה, הם כנגד שבע המידות הרעות,⁸⁹ ובכלל אומות העולם והקלקולים הרוחניים שבבסיסן מתנגדות לישראל ומנסות לקלקל על ידי רוח שטות שמשכיחה את ה' בנקודת זמן או מקום מסוימים.

וענין הרוח שטות הוא שעושה העולם ותאוותיו ליש ודבר ומרחיק גילוי האלהות עד שיתאוה לתאוות העוה"ז.

רוח שטות היא מושג כללי שמתפרט לפי האופי הפנימי של כל אומה. לכל אומה יש סוג של תאוה או קלקול מיוחד שגורם לרוח שטות בנושא מסוים, כמו כעס או תאוה פרטית. כפי שאמרו חז"ל, "אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות".⁹⁰ האדם אינו חוטא בדרך כלל כשהוא נמצא בהתעלות הרוחנית, כמו לדוגמה באמצע שיעור תורה או בתפילת נעילה של יום כיפור.

האדם חוטא בדרך כלל מתוך בטלה, כשהוא לבד, בלילה או בחושך,⁹¹ כאשר הוא שוכח מה' מרוב תאוות או מידות רעות. ובלשונו של הצמח צדק:

89 "ובכלל ז' אומות הכנעני והחתי כו' הם ז' מדות רעות ותאוות שונות הנולדי' מן הרוח שטות המכסה על דעת האלהות" (מצווה זאת בספר דרך מצוותיך סוף דף צד עמ' ב) "ונקרא ראשית גוים כי כל שבעה עממין הם שבע מידות רעות שבהתגלות לבו" (ספר רסיסי לילה אות ל לר' צדוק הכהן מלובלין) בבלי, סוטה ג ע"א.

91 "רבי חנינא בן חכינאי אומר, הנעור בלילה והמהלך בדרך יחידי והמפנה לבו לבטלה, הרי זה מתחייב בנפשו. (משנה, אבות ג, ד). ומבאר המהר"ל: "הנעור וכו'. אחר ששנה התנא מעלת העוסק בתורה וגנאי אשר מסלק עצמו מדברי תורה, שנה הדבר הזה הנעור בלילה וכו'. ופירוש זה כי הוא השם יתברך סדר העולם כפי הראוי וסדר שמירתו גם כן שיהיה העולם עומד בשמירתו יתברך, ויש דברים שהם יוצאים

ולפי ערך הרוח שטות איך וכמה שיעלים ויכסה על האלהות כך יהיו התאוות, אם בהיתר אם באיסור.

כשאדם שוכח את ה' הוא חוטא, כי אז יש כוח ומקום לתרבות והערכים הגויים המקולקלים לפתות אותו. אך על ידי דעת ה' המידות הרעות הפשוטות מתפוגגות: ובגילוי דעת אלהות הם נופלים.

רוח שטות זו היא נקודת הקלקול שיש בשאר אומות העולם, אך לעמלק יש נקודת קלקול מיוחדת, חמורה יותר. האומות האחרות מביאות עימן קלקולים פרטיים, ועמלק לעומתן הוא קלקול כללי. עמלק הוא היצר הרע.⁹²

אבל עמלק רוח אחרת היתה בו [...] יודע רבוננו ומכוין למרוד בו ופירוש המרידה הוא ענין חוצפה שענינה לא מחסרון הדעת באלהות אלא אדרבא יודע ומכיר היטב גדולת הבורא ואף על פי כן לא ימאס בהבלי עולם הזה מצד אבירות לב שלא יפול לבבו משום דבר גדול והוא החוצפה והתנשאות שבלא טעם וטענה כלל והוא כענין החצוף בגשמיות שיודע ומכיר פחיתותו וחסרונו היטב ואף על פי כן יכול הוא להעיז את שר גדול או צדיק עתק.

עמלק חוצפן; הוא מכיר בגדולת ה', ובלא סיבה או טענה הגיונית הוא מעדיף לבחור ברע. גם עמלק מכיר את ה' בדעה העליונה, בדיוק כפי שעם ישראל מכיר את ה', אך בכל זאת פונה נגד ה'! כמו אדם חצוף היודע שהוא טועה ואף על פי כן מעז להתחצף לראש הממשלה ולהתווכח איתו.

מן השמירה הזאת כמו שיתבאר, ועל זה אמר כי האדם היוצא ממה שסדר השם יתברך שמירת העולם הוא מתחייב בנפשו כאשר יוצא מן השמירה. וזה כאשר נעור בלילה, כי הלילה לא נברא אלא לשינתא או לגירסא כדאמרינן בעירובין (סה ע"א) [...] ואמר והמהלך בדרך יחידי, ודבר זה גם כן כי הש"י נתן האדם שיהיה בישוב עם שאר בני אדם ואשר אינו בישוב יוצא מסדר העולם, וכך אמרו בפרק אין עומדין (ברכות לא ע"א) ארץ אשר לא עבר בה איש ולא ישב שם אדם אמר רבי יוסי בר חנינא ומאחר שלא עבר האיך ישב אלא לומר לך כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישב נתישבה וכל ארץ שלא גזר עליה ישוב לא נתישבה עד כאן" (דרך חיים ג, ד).

92 "עמלק יושב בארץ הנגב. הא יצרא בישא קטיגורא מקטרגא דבר נש דישתכח תדיר בגופא" ובתרגום חופשי: "עמלק יושב בארץ הנגב, הרי יצר הרע, הקטגור, מקטרג על האדם, שנמצא תמיד בגוף" (זוהר חלק ג, קס א).

שלא כשאר האומות, שפשוט נשלטות על ידי התאוות והטבע, עמלק אינו נשלט אלא מורד. הוא יודע ריבונו, כלומר יודע את האמת, הוא מכיר שהעולם הזה הוא 'אין', ועדיין נלחם. זו מרידה וחוצפה גדולה!

עמלק הולך אחר הרע לא כי הוא כפוף לטבע ולמציאות אלא מבחירה גמורה. מאבירות לב. שום דבר גדול לא ירומם אותו. אין כאן היגיון, טעם או טענה, אין ויכוח מה אמת או מה שקר. עמלק הולך דווקא עם התאוות והרוע, הוא הולך אחר הטבע הנמוך, נגד ריבונו של עולם. זה העיקרון של עמלק.

וכך כותב הצמח צדק:

ועם היותו יודע רבונו הנה הוא מכין למרוד בו **בחוצפה בלא טעם** וכן היה עמלק הגשמי שראה גילוי אלקות באותות ומופתים שנעשו בפרעה ועמו ואעפ"כ מלאו לבו ללחום בישראל אין זאת כי אם **מצד החוצפה וההתנשאות בלבד** כי החוצפה תקיפה משאר כל המדות רעות שכולם נופלים מצד הדעת באלקות מה שאין כן החוצפה שענינה להתעקש כנגד הדעת וזהו ראשית גוים עמלק (במדבר כ"ד כ') שהוא הקליפה שכנגד הדעת שהוא ראש לכל המדות [...] וכל האומות הם הקליפות שכנגד המדות אבל בגילוי הדעת הם נופלים כנ"ל.

כך גם קרה מן הבחינה ההיסטורית ביציאת מצרים, במפגש של עם ישראל עם העם העמלקי הממשי. כלל העמים ראו איך ה' מתגלה במציאות: ראו את המכות, את הניסים ואת הנפלאות שעשה ה' במצרים ועל הים. כל העמים רעדו מגודל המאורע,⁹³ ורק עמלק, אף ששמע על הניסים, לא חשש. להיפך. הוא בא במיוחד להילחם בעם ישראל. עמלק יצא מארצו, הרחיק במדבר ותקף את עם ישראל ברפידים ממש לאחר קריעת ים סוף. עמלק הוא ראש ומנהיג לכל המידות הרעות ולכל הגויים, "ראשית גויים עמלק",⁹⁴ והוא קליפה (דבר החוצף בינינו לבין ה') שכנגד הראש, כנגד עם ישראל. כמו עמלק גם ישראל נקראו ראשית.⁹⁵

93 "שָׁמְעוּ עַמִּים יְרֵחוֹן, חֵיל אַחַז יִשְׁבִּי פְּלִשְׁתִּי. אִזְ נִבְהָלוּ אֲלוּפֵי אֲדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֶאֱחָזְמוּ רֶעֶד נִמְגוּ כָּל יִשְׁבֵּי כְּנָעַן. תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אִמְתָּהּ וּפְחַד בְּגִדְלָהּ זְרוּעֶיהָ יִדְמֹו כְּאֶבֶן עַד יַעֲבֹר עִמָּהּ יִהְיֶה עַד יַעֲבֹר עִם זֶה קִנְיַת" (שמות טו, יד-טז).

94 " וירא את עמלק וישא משלו ויאמר ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אבד" (במדבר כ, כ, בברכותיו של בלעם).

95 "אמר רבי יהודה בר שלום בזכות ישראל נברא העולם, מקדם ברא אלהים אין כתיב כאן, ומתחילה

"קדש ישראל לה' ראשית תבואתה כל אכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם ה'".⁹⁶
 עמלק מקביל לעם ישראל מעברו השני של המתרס, מצד הרוע.

הקלקול של עמלק ממשיך להתקיים אף על פי שהאדם מכיר בה' ורואה אותו. הצמח צדק מסביר שלכן עמלק מקביל לחוצפה:

כי החוצפה תקיפה משאר כל המדות רעות שכולם נופלים מצד הדעת באלקות.

מידות רעות אחרות, כמו כעס, תאוה או כבוד, ייפלו וייעלמו ברגע שמכירים בה', אך החוצפה ממשיכה להתעקש כנגד דעת ה'. למעשה עמלק איננו רק חוצפה. עמלק הוא גם היצר הרע, ההתנשאות, הליצנות והספק.

כפי שנראה בהמשך, עמלק גורם לאנשים לחטא, לתחושת חוסר משמעות, לייאוש ולעצב גם כאשר אין בכך שום היגיון, רווח או הנאה. עמלק מוציא את הטעם מכל דבר טוב בעולם. יתרה מכך, בכל פעם שאדם מנסה להכיר את ה' היכרות גבוהה ואמיתית יותר ולעלות במעלות התורה, המצוות והמוסר, עמלק נכנס מייד בינו לבין ה', מסתיר את הופעת ה' ומפריע לעליית המדרגה. גם היום עמלק, אותו כוח רוחני של ספק וחוצפה, תוקף את רוחו של עם ישראל בדרך ובזמן ההתעלות מוסרית של יהודים ממדרגה למדרגה, בדיוק כפי שקרה היסטורית בזמן יציאת מצרים, כאשר תקף את עם ישראל בדרך בין מצרים לארץ ישראל.

אין כתיב כאן, אלא בראשית, מהו בראשית, אלו ישראל שנקראו ראשית, שנאמר (ירמיה ב, ג) קדש ישׂרָאֵל לה' ראשית תבואתה וגו' (מדרש תנחומא הקדום בראשית אות ג).

חלק ב - המלחמה בדרך ממצרים לארץ ישראל

לאחר שביירנו מה עניינו המיוחד של עמלק, נמשיך ונברר מדוע עמלק מתקיף את עם ישראל דווקא בדרך ממצרים לארץ ישראל.

בקצרה אפשר לומר שהמשמעות של הדרך היא המעבר בין דעה נמוכה בה' (מצרים) לבין דעה עליונה בה' (ארץ ישראל). אך כדי להבין זאת נצטרך להבין בצורה עמוקה יותר מה המשמעות של מצרים, מה המשמעות של הכניסה לארץ ישראל ומה עניין הדרך.

נוסף על זכירת עמלק ומחיתו יש עוד מצוות זכירה. כל אדם מישאל צריך לזכור בכל יום: "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך".⁹⁷

מצרים הייתה מעוז החומר,⁹⁸ "ערות הארץ".⁹⁹ בעברית פירושה של המילה אופניים היא שני אופנים: אופן פירושו גלגל, ולאופניים שני גלגלים, וכן במילים הזוגיות האחרות, כגון רגליים ומשקפיים. עיקרון זה נכון גם למושגים רוחניים. פירושה של המילה שמיים - שם שם - שני שם (ולמעשה מאחר שהמילה 'שם' מציינת מרחק לא מוגדר, אין משמעות לפעמיים שם. אלא הכוונה שם של שם, שם עד לאין-סוף).¹⁰⁰ אם נמשיך לפי כלל זה, פירושה של המילה מצרים היא צר צר - צר עד לאין-סוף - העיקרון של הצרות.¹⁰¹

97 דברים טז, ג.

98 מבואר בפירוט בשיעור שמעביר הרב גיורא על פסח.

99 בראשית מב, ט.

100 "וגם צדק בן עזרא באמרו כי שמים מגזרת שם, בלשון כפול, עינים אזנים ידים, וטוב פירש. והענין כי שמים מורה מציאות נמשכת שם מגזרת ההויה אשר היא הגורמת לשון שם שאם אין הויה אין שם שם ולא שם [...] ולשון שם מורה על כל דבר שיש בו מציאות" (ספר גנת אגוז לר' יוסף ג'קטליא, חלק ראשון, סוף שער השם).

101 "ועתה אעורר שכלך הזך והנקי אל כלל העניין ההוא כולו זה שהעניין בכללו שם הוא שיש שם גואל עם אהוב מעם שונאו והגואל הוא מלך נלחם עם מלך העם שכנגדו אשר מיצר לשלוח עמו של הגואל לעבוד את מלך מלכי המלכים כלומר עבודת אמת והשונא מעבידו עבודת שוא שהוא עניין קיום הגופים בחמר ובלבנים ובכל עבודה בשדה. וזהו בניין ערי מסכנות ומזון. אין בכל שום דבר רוחני כלל אבל הכל גופני גמור ומי שהוא עוד היום משתכל בזה לבד עודנו במצרים ומלכו הוא פרעה מלך מצרים שסודו מלך

כאשר אסתר המלכה אומרת על המן האגגי במגילת אסתר "איש צר ואויב -המן הרע הזה"¹⁰² היא איננה מתכוונת שהמן רזה, אלא שהמן רע מאוד. בדומה לכך צר עין הוא אדם קמצן. צר פירושו רע ומוגבל. חומרי ומוגבל. לעומת זאת העולם הבא נקרא גם "עולם שכולו ארוך" - פירושו עולם אין-סופי ומאושר.

בהתאם לעיקרון זה אפשר לראות שהמהות של מצרים היא הצרות. המצרים היו נקברים כשלצידם רכוש, אוכל ושתייה, מכיוון שלתפיסתם העולם החומרי הוא החשוב גם אחרי המוות. המצרים היו חונטים את פרעה כדי שגופו ישתמר תמיד במצבו החומרי, וכל הפמליה שלו הייתה נקברת סביבו כדי להמשיך ולשרת אותו גם אחרי מותו.¹⁰³ הבהמות והיאור, שמאפשרים יבול, הם גם האלילים.¹⁰⁴

שר הרוחות שכל רוח ורוח יקרא מצר ואם כן מצר הם כמו כפלים כגון פעמים וזה מפורש בלשון הקדש" (ר' אברהם אבולעפיה, מפתח השמות, פרשת שמות). "ולי נראה מצרים מלשון מצר והדבר המושג יש לו מצרים שהוא גדר הגבול" (ר' משה קורדובירו, פרדס רמונים, שער כג, פרק יד).

102 אסתר ז, ו.

103 Each Pharaoh of the Third and Fourth Dynasties spent a large share of his available resources in erecting this vast tomb, which was to receive his body and insure its preservation after death (**Development of religion and thought in ancient egypt** - James Henry Breasted p.75). These tombs are the result of a natural evolution from the pits in which the predynastic people buried their dead. The pit has now been elaborated and enlarged and has become rectangular. It is brick-lined [...] while the surrounding jars of food and drink have developed into a series of small chambers surrounding the central [...] king's toilet furniture, a rich equipment of bowls, jars and vessels, metal vases and ewers, his personal ornaments, and all that was necessary for the maintenance of royal state in the hereafter were deposited with his body in this tomb; while the smaller surrounding chambers were filled with a liberal supply of food and wine in enormous pottery jars, sealed with huge cones of Nile mud mixed with straw, and impressed while soft with the name of the king, or of the estate or vineyard from which they came. The revenue in food and wine from certain of the king's estates was diverted and established as permanent income of the tomb to maintain for all time the table supply of the deceased king and of his household and adherents, whose tombs, to the number of one or two hundred, were grouped about his own. Thus he was surrounded in death by those who had been his companions in life; his women, his body-guard, and even the dwarf, whose dances had diverted his idle hours, all sleep beside their lord that he may continue in the hereafter the state with which he had been environed on earth. Thus early began the elaborate arrangements of the Egyptian upper classes for the proper maintenance of the deceased in the life hereafter. (James Henry Breasted, **A History of Egypt**, P. 40-41).

104 "וזהו בפלגות ליליא דחמיסר ומימרא דיי קטל כל בוכרא בארעא דמצרים מביר בוכרא דפרעה"

במצרים אין רוח ומוסר, אין משהו שהוא מעבר לעולם הפיזי. רק החומר קיים. "לי יאורי ואני עשיתיני",¹⁰⁵ האדם איננו מוסרי, הגוף והחומר קיימים רק בצורתם השפלה והבהמית.

ואולם ה' גאל אותנו ממצרים: "מן המצר קראתי י-ה - ענני במרחב י-ה".¹⁰⁶ יציאת מצרים איננה רק מאורע היסטורי, אלא פעולה שממשיכה ומתרחשת בכל רגע ורגע.¹⁰⁷ גם עכשיו. לצאת ממצרים פירושו להכיר שיש מוסר ורוח, והחומר והעולם הפיזי אינם תכלית הכול.¹⁰⁸ יש מצוות ועקרונות נעלים בעולם, יש אין-סוף. זו הסיבה שאנו

דעתיד למיתב על כורסי מלכותיה עד בוכרייא בני מלכיא דאשתבין ואינון בי גובא מתמשכנין ביד פרעה ועל דהוו חדן בשעבודהון דישראל לקו אוף הינון וכל בוכרי בעירא מתו **דמצראי פלחין להון**" (תרגום יונתן בן עוזיאל לשמות יב, כט. ובתרגום חופשי: "ויהי בחצי הלילה של חמישה עשר ומאמרו של ה' קטל כל בכור בארץ מצרים מבנו הבכור של פרעה שעתידי לשבת על כס מלכותו ועד בני המלכים השבויים והם בכלא ממשוכנים בידי פרעה ועל שהיו שמחים בשעבודן של ישראל לקו גם הם וכל בכורי הצאן מתו, שמצרים עובדין אותן"). "רשימת בעלי החיים שזכו לפולחן בצורה זו או אחרת היא גדולה מאד וכוללת חיות טרף, בהמות, עופות, דגים ושרצים שונים. חשוב במיוחד, בשים לב למקורות המקראיים, לתאר את בעלי החיים הביתיים ששימשו כאלוהות, או מקודשים למצרים בצורות שונות. פרים הם הראשונים במעלה. מפורסמים ביותר היו הפרים החיים שהעריצו אותם בתור אלים: הפר מנבים בהליופוליס, הפר אפס בממפיס, הפר בוכוס בהרמונוטיס ועוד שורה של פרים לבנים ושחורים. פולחן הפרות הוקדש בעיקר לאלה חתחור המופיעה כאשה בעלת ראש פרה. מבהמה דקה היה מפורסם הפולחן לתיש החי בעיר מנדס בדלתה של מצרים התחתונה, וכן היה כבש, או תיש, בעל החי המקודש של האל חנוב באלפנטינה, בייב. ומכאן אולי מקור הסכסוך עם המצרים שהתנגדו לפולחן הקרבנות של היהודים. איל ואווז היו גם בעלי החי של האל אמון בתיבי. ראשים של בעלי חיים שונים מכתירים את תבניתיהם של אלילי מצרים, כך שכל דת מצרים מקבלת מבחינה חיצונית דמות זואולוגית מובהקת" (ד"ר חיים מ' גבריהו, "תועבות מצרים", מחניים כח [1956]).

105 יחזקאל כט, ג.

106 תהלים קיח, ה.

107 וכך מבאר הרב קוק: "יציאת מצרים היתה מאורע כזה, שרק לפי מראית העין הגסה נחשבת היא לדבר שהיה איזה פעם ועבר, ונשאר בתור זכרון אדיר בתולדות ישראל, ובתולדה הכללית של האנושיות כולה. אבל באמת ע"י הכרה תוכית אנו באים לידי ידיעה, כי **עצם פעולת יציאת מצרים היא פעולה שאינה נפסקת כלל**" (עולת ראייה, עמ' כו, 'וצונו להניח על היד לזכרון זרוע הנטויה') וע"ע אורות ישראל ותחיתו, כח. וכן היה אומר הרצ"ה: "ובני ישראל יוצאים ביד רמה", בלשון הווה מתמשך ולא בלשון עבר, 'יוצאים ויוצאים ויוצאים' (שיחות הרצ"ה, שמות, עמ' 146-145).

108 "והנה בחינה זו היא בחינת יציאת מצרים שנאמר בה כי ברח העם דלכאורה הוא תמוה למה היתה כזאת וכי אילו אמרו לפרעה לשלחם חפשי לעולם לא היה מוכרח לשלחם אלא מפני שהרע שבנפשות ישראל עדיין היה בתקפו בחלל השמאלי כי לא פסקה זוהמתם עד מתן תורה רק מגמתם וחפצם היתה לצאת נפשם האלהית מגלות הסיטרא אחרא היא טומאת מצרים ולדבקה בו יתברך וכדכתיב ה' עוזי ומעוזי ומנוסי ביום צרה וגו' משגבי ומנוסי וגו' והוא מנוס לי וגו' ולכן לעתיד כשיעביר ה' רוח הטומאה מן הארץ כתיב ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה'" (ר' שניאור זלמן מלאדי, ספר התניא, חלק ראשון, פרק לא).

אומרים בקידוש ובהרבה מצוות אחרות "זכר ליציאת מצרים", כי ברגע של קיום וכוונת המצוות האלה אנו מתחברים לנקודה הזו בדיוק. לנקודה של יציאה מעול החומריות והתגברות על העיקרון השפל של החומר. על ידי התורה והמצוות אנו יוצקים בגוף תוכן, מוסר ואלוקיות, מזככים ומקדשים את החומר.

ה"צמח צדק" מסביר שכנסת ישראל היא ליבו של העולם, ועל ידי העבודה שבלב של עם ישראל כל העולם מקבל חיים. אך יש שתי מדרגות בעבודת הלב - קטנות וגדלות. קטנות הלב פירושה שמאמינים מתוך קטנות. לדוגמה, מתוך ראייה חיצונית שה' עושה ניסים במצרים והוא חזק ושולט במציאות. אך במדרגת קטנות הלב אין שום הזדהות רוחנית עם ה' או חיבור שכלי אליו. זו מדרגת עם ישראל במצרים. גדלות לעומת זאת היא אמונה מתוך הזדהות מוחלטת וחיבור שכלי עם ה'. חיבור מוחלט עד כדי כך שגם מידותיו של האדם מיתקנות ורוצות לעבוד את ה'. זו מדרגת עם ישראל בארץ ישראל.

לעומת מצרים, הצרה והחומרית, ארץ ישראל נקראת "ארץ טובה ורחבה"¹⁰⁹.

כאשר עם ישראל היה במצרים, שקוע במ"ט שערי טומאה, הקשר שלו לה' הופיע בצורה קטנה מאוד.

ובלשונו של הצמח צדק:

שנקודת הלב היא באה רק מבחינת אמונה לבד, ולא מדעת ושכל והרחבה, אז נקודה של הלב בבחינת 'קטנות'. וזה היה בגלות מצרים, דכתיב 'ויאמן העם'. כי ישראל מאמינים ועל כן 'אעלה אתכם מעני מצרים', מבחינת העוני שבחסרון הדעת באלהות, רק בחינת אמונה, קטנות המוחין.¹¹⁰

המדרגה של עם ישראל במצרים הייתה רק של 'אמונה', כלומר יש קשר לה', אך בלי שכל ובלי דעת ובלי מידות. זו מדרגה של קטנות. עוני. לעומת קטנות מצרים יש גדלות, מדרגה ששייכת לארץ ישראל.

109 "וְאָרֶד לְהִצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם וְלְהַעֲלֵתוֹ מִן הָאָרֶץ הַהוּא אֶל אֶרֶץ טוֹבָה וְרַחְבָּה אֶל אֶרֶץ זָבֵת חֶלֶב וְדָבַשׁ אֶל מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי: וְעַתָּה הִנֵּה צִעַקְתָּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלַי וְגַם רְאִיתִי אֶת הַלַּחֲץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אֹתָם" (שמות ג, ח-ט).

110 דרך מצוותיך דף צה ע"ב.

אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה ורחבה' היינו לבחינת הרחבת הדעת וההתבוננות בגדולת אור אין סוף ב"ה, כמו שכתוב 'וידעתם כי אני ה'". ואז נקראת כנסת ישראל 'ארץ טובה ורחבה' על שם **התרחבות הלב לקבל ההתבוננות** שבהרחבת הדעת בגדולת הבורא וזהו בחינת 'גדלות', שנקודת הלב שבכנסת ישראל מתפשטת לאורך ורחב גדול, ואז נקראת גם כן 'ארץ זבת חלב ודבש' שהעניין הוא קבלת תענוג וטוב טעם באלקות, כמו שכתוב 'טעמו וראו כי טוב ה' בבחינת מתיקות ועריבות, וזהו 'אהבה בתענוגים', והיינו דווקא מחמת הרחבת הדעת וההתבוננות בה' אחד **איך דכולא קמיה כלא חשיב** ואני ה' לא שניתי וכיוצא בזה [...]. **וזהו ענין היציאה ממצרים אל ארץ טובה ורחבה.**

מדרגת ארץ ישראל, מדרגת הגדלות, היא אמונה מתוך הזדהות מוחלטת וחיבור שכלי מוחלט עם ה' עד כדי כך שגם המידות של האדם מיתקנות ונמשכות לעבודת ה'.

אך כיצד אפשר לעבור ממצב של מצרים למצב של ארץ ישראל? שתי המדרגות האלה רחוקות כל כך זו מזו. התהליך שצריך להתחולל ארוך ומורכב מאוד, והשינוי אדיר: מן ההיפוך להיפוך, מן הקצה אל הקצה ממש. והאיך אפשרי כל כך להיות הדילוג כל כך ממדרגה למדרגה הרחוקה בערך כזו?

חשוב להבין את ההפרש בין המדרגות. ההיחשפות של עם ישראל לאותות ומופתים במצרים פתחה בפניו פתח לעולם אחר. הוא גילה פתאום שיש דברים מעבר לחומר, יש אלוקים מוסרי שהוא גם טוב וגם חזק מכל מה שהכיר. פתאום יש תביעה גדולה מעם ישראל לחיים רוחניים ומוסריים, אך כל ההכרה הזאת הופיעה אצלו בפתאומיות.

כאשר האדם נמצא בעולם החומר מבחינה מוסרית, מבחינת המידות שלו ורוחו, היציאה משם דורשת ממנו מהפך אמיתי, מהפך באישיות עצמה. לא רק שינוי התנהגותי או שינוי חיצוני. כמו לקחת גנב מועד ולדרוש ממנו אצילות נפש של אחות רחמנייה. המהפך הזה לא קרה בבת אחת, כי שינוי שכזה דורש **תהליך**.¹¹¹

111 "וכמו זאת ההנהגה בעצמה מן המנהיג ההוא יתברך באו דברים רבים בתורתנו, והוא שאי אפשר לצאת מן ההפך אל ההפך פתאום, ולזה אי אפשר לפי טבע האדם שיניח כל מה שהרגיל בו פתאום. וכאשר שלח השם משה רבנו עליו השלום לתתנו 'ממלכת כהנים וגוי קדוש' (שמות יט, ו) בידיעתו יתברך, כמ"ש וברא אתה ה' אתה ה' אתה ה' (דברים ד, לה) 'וידעת היום והשבות' וגו' (דברים ד, לט), ולהנתן לעבודתו כמו

לכן צריך להיות ממוצע בינתיים עד שיגיע לבחינת ארץ טובה ורחבה.
והוא מה שנסעו במדבר.

בשביל לעבור ממצרים לארץ ישראל צריך דרך.

הדרך היא מצב ביניים בין הכרה נמוכה בה' ובין חיבור עליון ושלם יותר אל ה'. בדרך בני ישראל כבר מכירים בשכלם בה', אך ליבם עוד לא רוצה בכך, ליבם מתעכב מאחור. בדרך עדיין יש מאבק תמידי בין השכל, שמכיר בגדולת ה' ובמצוות, לבין המידות, שעדיין מקולקלות ולא שלמות.

מצב ביניים זה נקרא "כובש את יצרו" או "מושל בנפשו"¹¹².

לעומת מצב הביניים, למדרגה השלמה קוראים "מוסר ישר".

במצב הביניים יש מלחמה. ברמה מוסרית זו האדם בעזרת שכלו שולט בגופו ובמידותיו, אך הוא עדיין מתאווה לעשות רע.

לדוגמה, אף על פי שירצה לכעוס, ישלוט בעצמו ולא יכעס; אף שישתוקק לאכול את האסור לו, יתגבר על תאוותו ולא יאכל.

לעומת זאת כאשר האדם כבר נמצא במדרגת מוסר ישר, גם מידותיו כבר התיישרו עם רצון ה'; גם המידות עצמן רק רוצות לעשות טוב ומכוונות לעשות טוב.

ברמה זו האדם כבר אינו כועס לחינם והוא משתוקק לאכול רק את המאכלים המותרים והמועילים לו.

מידותיו מכוונות בעצמן לרצון ה'. במוסר ישר כבר אין מאבק או מלחמה, אלא האדם על כלל חלקיו מלא אושר ממילוי רצון ה' מתוך אהבה והזדהות.

זו המדרגה של דעת ה', של ארץ ישראל.

שאמר 'ולעבדו בכל לבבכם' (דברים יא, יג), ואמר 'ועבדתם את ה' אלהיכם' (שמות כג, כה), ואמר 'ואתו תעבדו' (דברים יג, ה). והיה המנהג המפורסם בעולם כולו שהיו אז רגילין בו והעבודה הכוללת אשר גדלו עליה, להקריב מיני בעלי חיים בהיכלות ההם אשר היו מעמידים בהם הצלמים, ולהשתחות להם ולקטר לפניהם" (רמב"ם, מורה נבוכים, חלק שלישי, פרק לב).

112 "אמרו הפילוסופים שהמושל בנפשו, אף על פי שיעשה המעשים המעולים הרי הוא עושה הטובות והוא מתאוה למעשי הרעות ומשתוקק להם, והוא נפתל עם יצרו, ומתנגד במעשהו למה שיעירוהו אליו כחו ותאותו ותכונת נפשו, והוא עושה הטובות והוא מצטער בעשיתן" (רמב"ם, הקדמה למסכת אבות, פרק ו). "כשם שהיחיד בשעה שהוא עדיין לא עלה עד מרום פסגת המוסר הגמור, בשעה שבטבעו עוד לא נחקק יפה החותם של הצדק והטוב, אז דרכו הישרה קשה עליו, הוא צריך למלחמות על כל צעד והוא מוכרח להדוף את כחותיו הרעים, לכבשם ולבטלם לפעמים. אבל זה איננו דרך האורה עדיין" (הרא"ה קוק, עקבי הצאן, מאמר הדור, עמ' קיב-קיד).

אך כפי שכתבנו, כדי לנוע בין המדרגה התחתונה לעליונה יש הכרח לעבור בדרך. בדיוק בנקודה זו, באמצע התהליך הקשה, בדרך ממצרים לארץ ישראל, **עמלק מתקיף**.

הנה בעוד שהיו ישראל בבחינה זו בא עמלק להלחם בהם וזהו אשר שם לו בדרך בעלותו ממצרים.

עמלק תוקף דווקא במצב שבו עם ישראל, או כל אדם פרטי, נמצאים במדרגה זאת ששכלם כבר מכיר בה, אך ליבם ומידותיהם עדיין אינם דבוקים בה' בשלמות. דווקא בנקודה זו עמלק מתקיף ומנסה למנוע מן האדם להגיע לדעת ה', לארץ ישראל.

כי הנה נתבאר לעיל פרק א' ענין עמלק שהוא בחינת החוצפה שהיא הקליפה שכנגד הדעת למרוד ברבנו עם שיודע שהוא רבנו ושאין עוד זולתו כ"ל, וכאן מצא מקום להלחם לפי שישראל לא היו עדיין בבחינת אתהפכא להיות מהות מדות שבהם מצד עצמן נכספים ומשתוקקים למעשה הטוב שאם כן לא היה יכול לפעול בהם מאומה להמשיכם לצד הרע מאחר שהטוב כמו טבע בנפשו ובמדותיו ואין מסכימים כלל לנטות אחר חוצפה שלו, אבל הן הנה היו בבחינת אחוריים שטבעיות מדותם נוטים אחר הגופות זולתי שרוצים באלקות מצד **הכרח** שהדעת מכריחם **כי מוח שליט על הלב**.

מכיוון שבמדרגת ביניים זו האדם שולט על יצרו בעזרת שכלו, וניצחונו תלוי בכוחו של **השכל** כדי להצליח, זו הנקודה שעמלק מנצל. הוא מגיע ובעזרת **חוצפה** מבטל את השפעת **השכל** ומקלקל את היכולת לשלוט על המידות.

ולזו נלחם כי הרי כל מגמתו להעיז את הדעת בחוצפה בעלמא **עד** **שיסיר ההכרח שהדעת מכריח למדות ושהם מוכרחים לשמוע בקולו** והוא מסיר הכרח זה כי זהו ענינו כענין פעולת החצוף להעיז את אדם גדול עד שלא יוכרחו לשמוע למצותו.

הנקודה המסוכנת בעמלק היא שהוא מביא את האדם למצב שבו הוא לא מרגיש חובה לפעול על פי הדעת! עמלק בחוצפתו אומר: "תעשה מה שבא לך, אתה לא חייב לנהוג בהיגיון".

השד¹¹³ העמלקי לוחש ספקות: ¹¹⁴ "אולי שום דבר לא אמיתי? מה אכפת לך בכלל? מה זה משנה? הכול שטויות!"

עמלק משיב לכל טיעון שכלי שלא אכפת לו; עמלק אומר "אני מרגיש אחרת". כמו הילד החוצפן של הכיתה שעושה צחוק מכל דבר. אם נשאל אותו כמה זה שתיים ועוד שתיים, עמלק יענה שהוא מרגיש שבע. כמו אדם שמלגלג ומגחך ערכים אמיתיים, מידות טובות ומוסר, ומחליף את האמת והטוב בבדיחות ובלעג. (ואולי אפשר לומר שזהו חלק מנקודת הכפירה של היום: לפעמים אנשים בכלל לא מתמודדים עם טיעונים שכליים ותובנות נכונות אלא פשוט מתעלמים מהם)

כפי שראינו, לא משנה עד כמה השכל או הדעת גדולים; החוצפן מתנגד להם. עמלק קרך בדרך, בין מצרים לישראל, בין אמונה קטנה לגבוהה בה'. כלומר, אילו היו בני ישראל כבר נכנסים לארץ, אילו היו עומדים במדרגה שבה גם מידותיהם שואפות אל ה' ואל הטוב, לא היה ממש בהתקפותיו של עמלק. מכיוון שבשלב שבו המידות נמשכות בעצמן לעשות טוב, אין לספק ולחוצפה דרך להטות אותן לרעה. זה כמו לשכנע אדם מאושר שרע לו... אך כל עוד האדם עדיין לא התעלה, בדרך, החוצפה פשוט מנתקת את הקשר בין המידות לבין השכל, ולא נותנת לשכל לשלוט על המידות.

לסיכום, נחזור על השלבים השונים:

במצרים האמונה בה' היא מצד קטנות, אמונה חיצונית שנובעת מחוסר ברירה ומניסים גלויים, שמתבטאת בעבודת ה' נמוכה מתוך אינטרס או פחד, ובעצם מתוך הנהגת שכר ועונש.

בדרך האדם כבר מכיר את ה' בשכלו אך עדיין איננו מחובר לה' מצד מידותיו. בשכל

113 אף את המושג שד יש לתפוס בצורה רוחנית עמוקה יותר. המילה "שד" מורכבת מראשי תיבות ש"ד - שכל ודמיון. "שד" הוא מצב שלילי שבו השכל הולך אחר הדמיון. מושג זה מבואר בהרחבה בחוברת 'דאות וספקנות' שיצאה בהוצאה זו בתחילת פרק ראשון.

114 כידוע, עמלק בגימטרייה שווה "ספק" = 240. "פירוש שעל ידי שהיה ספק להם אם יש ה' בקרבם, בא עמלק שגימטריה ספק" (צמח צדיק, פרשת בשלח). "שקליפת עמלק הייתה מטילה ספק ופגם אף במקום שנראית התגלות אלוקית" (ר' שמואל בורנשטיין מסוכוטשוב, שם משמואל, פרשת זכור, שנת תרע"ט). "ועמלק בגימ' רם, בחי' ורם לבבך ושכחת ח"ו, יען גאוותו גדולה עד לשמים בשלילת האמונה הדורשת התבטלות והכנעה אל למעלה מהשגת שכל אנושי. ומהאי טעמא עמלק בגימ' ספק בבטול הוודאות והחזק של אמונה הטהורה. לכן מדה כנגד מדה, בתקון הסופי יתן יופי של יון ליעקב" (רבי שמואל טולדנו, מבוא לחכמת הקבלה, חלק ב, מאמר א, 'על דבר חנוכה').

הוא כבר מבין את ה' ומזדהה עימו, אך המידות עדיין מתאוות לעשות רע ונשלטות בידי השכל - 'מוסר כובש'.

בארץ ישראל האדם מכיר בה' ומחובר אליו כולו. הוא מזדהה עם ה' בשכלו, ברגשותיו ובמידותיו. במדרגה זאת מרוב אהבת ה' והכרה בגדולתו, מידותיו של האדם עצמן נהפכות טובות, וכל רצונו של האדם הוא למלא את רצון ה'. זהו 'מוסר ישר', ולכן עמלק מוכרח לתקוף לפני ההגעה לארץ ישראל, בזמן שהמוסר הישר עוד לא מופיע, עוד בשלב הדרך.

חלק ג - "זכור, אל תשכח" - הדרך לנצח את עמלק¹¹⁵

לאחר שלמדנו מה עניינו של עמלק והבנו את דרך פעולתו שמונעת מעם ישראל כולו ומכל אדם ואדם פרטיים להתקדם לארץ ישראל, כלומר למצב של מוסר ישר, להזדהות מוחלטת של המידות עם ה' ועם התורה, נוכל להבין כיצד התורה מדריכה אותנו להתמודד עם בעיה זו:

העצה היעוצה מגדול העצה להעביר את עמלק הוא על ידי מצותיו
יתברך שציוה לנו לזכור מה שעשה ולמחות זרעו.¹¹⁶

התורה מצווה אותנו: "זכור את אשר עשה לך עמלק", "אל תשכח", "תמחה את זכר עמלק",
הדרך למחות את עמלק היא לזכור.

אך מה עניינה של הזכירה? למה דווקא "זכור", למה לא "הבן"?
במה יעזור לנו שינון המידע?

אלא שהמילה "זיכרון" בתורה מכוונת למשהו גדול הרבה יותר מסתם שינון של מידע.
הצמח צדק מסביר שזיכרון ושכל הם שני כוחות שונים, והזיכרון הוא כוח גבוה יותר
משכל והבנה.

כי בחינת הזכרון הוא למעלה מהדעת וההשגה.¹¹⁷

לעיתים האדם חושב הרבה על משהו, ואז מבין וזוכר אותו, אך לעיתים האדם ההוא
שוכח את הדבר שהבין.

115 דרך מצוותיך, פרק ד בביאור מצווה זו.

116 שם, דף צח ע"ב.

117 וזו לשונו המלאה של הצמח צדק במצווה זו: "והנה העברת עמלק למטה הוא על ידי מ"ש זכור את אשר עשה כו' והוא ע"ד מ"ש אם זכרתיך על יצועי (תהלים סג, ז) כי בחינת הזכרון הוא למעלה מהדעת וההשגה כי ההשגה הנגלית מכח השכל נופלת בגדר שכחה שהיום ישכילנה ולמחר ישכחנה וכאילו לא היתה מעולם ולהיכן הלכה אלא שהלכה למקורה הנעלם בכח השכל כמו קודם שהוציאה לגילוי ונמצא שכח הזכרון כשזוכר דבר ההשגה ימים רבים זהו הוראה על הארת מהות כח השכל הנעלם במהותו ועצמותו שכל עצם לא ישתנה לעולם ואין מצידו הפרש בין כשהוא ער או ישן או ריבוי הזמן, אבל לשכל הנפעל ממנו בגילוי אותו יסתיר הזמן וכן השינה וכדומה ונמצא מוח הזכרון הוא למעלה מגילוי השכל והרי הוא מכח השכל בעצמו ואף שפעמים ימצא זכרון בטבעו ואינו בעל הבנה להוליד שכל חדש זהו מפני שכח הזכרון חלק נבדל ומהות בפני עצמו זולת מהות כח השכל אבל שוה הוא בערך מדריגה אחת עמו".

מכאן נלמד שהנקודה שהאדם הבין איננה קשורה להבנה של האדם אלא קיימת בלי קשר להבנה של האדם.

זו בדיוק נקודת הזיכרון. הזיכרון קיים בצורה אובייקטיבית, והאדם מתחבר אליו בעזרת שכלו.

הזיכרון נמצא במקום גבוה יותר מתהליך ההבנה השכלית של האדם ומייצג חיבור למשהו גבוה שדרך השכל אפשר להגיע אליו.

לדוגמה, כאשר אנו אומרים "זכר ליציאת מצרים" אנו מתחברים לנקודת יציאת מצרים, אל אותה יציאה מן הרוע והשפלות של החומריות.

כמו כן, אדם שאוהב את עצמו, את אשתו או את בנו, אוהב אותם גם בזמן שהוא ישן. גם בשעה שהוא ישן הוא עדיין חולם על האנשים שהוא אוהב ונזכר בהם אף על פי שהשכל וההיגיון שלו לא מתפקדים. אהבה זו נובעת מתוך זיכרון, וזו המשמעות של זיכרון בשפת התורה. חיבור לדבר שהוא מעבר להשגה השכלית של האדם.

וכאשר אנו עדיין בדרך, בדרגת המוסר כובש, עמלק תוקף אותנו ומפריד בין השכל למידות, מנתק אותם כדי שהמידות ישתחררו וילכו אחרי התאוות.

לכן בדרך הפתרון הוא להתחבר לנקודה גבוהה יותר מהשכל.

השכל קרס לנוכח עמלק הציני והספקן, ואנו שולפים מולו נשק חדש, חזק וגבוה מן השכל: **זיכרון**.

ולזה אמר זכור כי נגד קליפת עמלק **אין עצה כי אם הזכירה על ה'** למעלה מהדעת כשיעורר בלבו הרצון שיש בטבעו לה' בחינת ועמך לא חפצתי **בלי טענה שכלית** כי על פי הדעת וההתבוננות אי אפשר לו לנצחו שהרי גם שיוסיף דעת והתבוננות בגדולת ה' מה יועיל זה נגד החוצפא שבלא טעם לעמוד נגד כל ההתבוננות שבעולם אלא **דוקא על ידי בחינת זכירה**.

הדרך לנצח את עמלק היא על ידי חיבור פנימי אמיתי לה' - זיכרון. הוספת דעת והבנות חדשות בה' לא תועיל במלחמה בעמלק, משום שכולן ייכשלו נגד החוצפה. הדבר היחיד שיכול לנצח חוצפה הוא **זיכרון**, להתחבר באמת לנקודת ה' שבאדם, **למקום שבו הוא חלק מה'**.

שום ציניות, חוצפה או ספקנות לא יוכלו לשכנע אדם שהוא איננו אוהב את ילדיו. אהבה זו היא חלק מן האדם, וזהו. בדיוק כך לנוכח החוצפה והלעג של עמלק עלינו להתחבר

לנקודה הגבוהה שלנו שבה אנחנו בניו של ה', וזהו. אין כאן עניין לוגי והבנות שכליות.¹¹⁸ זוהי 'חוצפה דקדושה' נגד החוצפה העמלקית, וזוהי הדרך היחידה לנצח את עמלק כל עוד האדם בדרך, כל עוד המידות אינן בלב אחד עם השכל בידיעת ה'.

אומנם לא פשוט כלל להתחבר לנקודה זו של זיכרון:

מכל מקום כיון שהזכירה היא ענין שלמעלה מהשכל אין זה כל כך בכח האדם אלא שה' יתברך הוא עוזרו בזכירה זו והוא יתברך המוחה את זכר עמלק, אבל לעתיד לבוא כתיב בהניח ה' אלקיך לך מכל אויבך מסביב בארץ אשר ה' אלקיך נותן לך... אזי תמחה אתה את זכר עמלק כמו שנתבאר לעיל פרק ב' שנגד הפנימיות אין לו מקום להלחם כלל

מכיוון שהזיכרון הוא כוח שנמצא מעל לבחירתו של האדם, קשה להתחבר אליו. אבל ה"צמח צדק" מסביר שכאשר האדם מתאמץ, ה' עוזר לו לזכור ומוחה ממנו את עמלק. בסיכום נרחיב על הדרך שבה למרות הקושי האדם יכול להתחבר לה' בנקודת הזיכרון.

118 לפעמים 'ככה' הוא טיעון חזק מכל טיעון לוגי. בוועידת מדריד אמר יצחק שמיר: "אנחנו לא מוותרים על ארץ ישראל. למה? ככה".

מחיית זרעו של עמלק

עד כאן עסקנו בשתיים מתוך שלוש המצוות הנוגעות לעמלק, "זכור את אשר עשה לך עמלק" ו"לא תשכח".

ואולם הרמב"ם כתב שיש גם מצווה למחות את זרעו של עמלק.

מה עניין מחיית זרעו של עמלק?

כיצד מצוה זאת רלוונטית אלינו?

הצמח צדק מסביר שזרעו של עמלק פירושו הזרעים שעמלק זרע בליבם של ישראל.¹¹⁹ עמלק שתל חוצפה בליבם של ישראל, שהרי אנו רואים לדוגמה שלפעמים האדם מתבונן בגדולת ה' - ואינו מתפעל כלל.

אך על ידי מחיית עמלק וזרעו יתחבר כל האדם אל ה' בשלמות.

כל זה יהיה אפשרי בדעת ה' העליונה, בארץ ישראל הרוחנית.

כפי שכתוב:

"וְהָיָה בְּהַיָּחִי ה' אֶל-לֵהֲיֹהִי לְךָ מִכָּל אֲיֹבֶיךָ מִסָּבִיב בְּאַרְצָךָ אֲשֶׁר ה' אֶל-לֵהֲיֹהִי נָתַן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחָה אֶת זֵכְרֵ עַמְלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא תִשְׁכַּח."¹²⁰

אחרי שנגיע לארץ ישראל, לדעת ה' האמיתית, אחרי שנתחבר לה' חיבור מוחלט, אז נוכל למחות את זכר עמלק מתחת השמיים, בארץ - בכנסת ישראל - ואז יהיו המידות של כל עם ישראל מכוונות לדבקות בה' בשלמות.

וכך אומנם יהיה לעתיד לבוא, כפי שכותב הצמח צדק:

ולעתיד לבוא, כשימחה כל זרעו יהיה שלימות התחברות בשם הויה, שלא

יתפרדו המוחין מהמדות, וכן ממדות במלכות ואז כתיב 'ביום ההוא יהיה

ה' אחד ושמו אחד' (זכריה יד, ט).

119 "וז"ש רז"ל אין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה זרעו של עמלק (ע' תנחומא תצא), ר"ל שאין התחברות י"ה בו"ה [...] ועמלק מעכב כ"ז ולכן אין שלימות החיבור עד שימחה זרעו של עמלק בחינת הזריעה שנזרע ממנו בכל אחד מישראל בחינת החוצפא כמו שאנו רואים שפעמים שיתבונן האדם בגדולת ה' ולא יתפעל והוא מצד בחינת חוצפא שנזרע בו מעמלק ולכן צריך למחות זריעה זו על ידי עצות הנ"ל זכור ולא תשכח ומחה כו" (דרך מצוותיך, סוף מצווה זו).

120 דברים ה, יט.

סיכום: הקרב הנוכחי בעמלק

אנחנו עכשיו ב"עקבתא דמשיחא", וקליפת עמלק מופיעה במלוא עוצמתה.¹²¹ הוויכוח איננו ענייני.

נקודת עמלק היא החוצפה. עמלק יודע את האמת, אך היא אינה מעניינת אותו. אין דבר גרוע מזה. שלא כמו אדם שפשוט אינו יודע או מנסה לברר, עמלק הוא רוע אמיתי. אף על פי שהוא יודע את האמת, הוא פשוט שונא את האמת ואת ישראל, וזהו. למה? ככה.

נראה שבזמננו יש לנקודה זו ביטוי נרחב במציאות. פעם התווכחו אם יש אלוקים, אם התורה והמצוות הן דרך חיים נכונה וטובה לאדם, והיום נראה לפעמים שזה פשוט לא מעניין אף אחד.

אנשים מקדשים את הנרטיב, בלי שום היגיון או לוגיקה. הם מנסחים את ה"אני מרגיש" שלהם בשלל צורות חמקמקות ומציגים אותו כטענה הגיונית, ואין שום ויכוח ענייני. בירור האמת כבר איננו שאיפה מרכזית, הוא מוסט הצידה במבול אין-סופי של רגשות נמוכים במגוון עיצובים שמתחפשים לאמיתות.

זהו קלקולו של עמלק. עמלק איננו מפריע רק גשמית, חיצונית, אלא בדרך: במעבר בין הגשמיות לרוחניות. על ידי חוצפה וליצנות עמלק מבטל את ערך הדברים ומתחמק מברורם. אנשים שואלים בציניות: "מה, לאלוקים אכפת מהתפילין שלך?" עוברים למנה הבאה כך עושים כל דבר לחסר ערך. זו ליצנות משורש החוצפה העמלקית, והיא כלי חזק ומסוכן. על ידי ליצנות ובדיחות אפשר להראות כל דבר נעלה באור מגוחך ולהוציא ממנו את הטעם.¹²²

גם בדורנו הדרך לנצח את עמלק היא דרך הזיכרון: "זכור את אשר עשה לך עמלק". הליצנות

121 במושג 'קליפה' הכוונה היא לכוח החוצץ ומפריד בינינו לבין ה'.

122 כפי שמסביר הרמח"ל על כוחה וסכנתה של הליצנות: "ותראה קשי הלצון והשחתתו הרבה, כי כמו המגן המשוח בשמן אשר ישמיט ויפיל מעליו החצים ומשליכם לארץ ולא יניח אותם שיגיעו אל גוף האדם, כן הלצון בפני התוכחה והמרדות. כי בליצנות אחד ובשחוק קטן יפיל האדם מעליו רבוי גדול מן ההתעוררות וההתפעלות, מה שהלב מתעורר ומתפעל בעצמו מדי ראותו או שמעו ענינים שיעירוהו אל החשבון והפשפוש במעשים. ובכח הליצנות יפיל הכל לארץ ולא יעשה בו רשם כלל" (מסילת ישרים פרק ה).

והספק של עמלק יכולים למנוע מאיתנו לטפס לדעה העליונה, אך אם אנחנו מכוונים להתחבר לה' בנקודת הזיכרון, שהיא למעלה מן השכל, אפשר לעבור את עמלק בהצלחה. צריך לזכור את ה', להתחבר אליו באותה נקודה פנימית שבה אי אפשר לבלבל אותנו. כמו ששום ציניות חוצפה או ספקנות לא יוכלו לשכנע אדם שאיננו אוהב את בנו, אהבת הבן היא חלק מהאדם, כך עלינו להתחבר לנקודה הגבוהה שלנו שבה אנחנו בניו של ה'. אם הברור השכלי והלמידה הם החרב, זהו מגן נגד עמלק. אין כאן טיעון לוגי, יש כאן חיבור עמוק ופנימי לכל מה ומי שאנחנו כעם ה'. זוהי חוצפה של קדושה, וזו הדרך היחידה לנצח את עמלק כל עוד אנחנו בדרך, כל עוד המידות אינן בלב אחד עם השכל בדיעת ה'. המענה הוא מתוך החיים והרגשות של האדם או של עם ישראל על ידי חיבור לה' שהוא מעל טיעונים שכליים.

כדי להילחם בעמלק בדרך האדם צריך לזכור את הנקודות בחייו שבהן הגיע לחיבור לה'. תפילה בכוונה גדולה, חידושי תורה, העמקה באמונה, תחושת קרבה ודעת אלוקים או תחושת ודאות עמוקה. עליו להיאחז בהן היטב, ואסור לו לשכוח אותן. כך כאשר עמלק בא ומנסה לבלבל את האדם בחוצפתו ובאנטי-שכל שלו, האדם יכול להיאחז בנקודות האלה ולהשיב לו: "אתה שקרן. כבר הייתי מחובר לה'. כבר חוויתי את זה, ואני זוכר. אי אפשר לבלבל אותי".

אך מה צריך לזכור? ואיך?

אם לא בשכל, איך אפשר להתחבר לזיכרון ה'?

כל אדם חווה לפחות פעם אחת בחייו קשר גדול וחזק לה'¹²³.

פעם אחת בחייו באמת "ראה" את יד ה' והתרגש ממעשה טוב שעשה או זעק מקירות ליבו אל ה'.

זו יכולה להיות חתונה, לידה או להבדיל מוות של קרוב או סכנת חיים.

זו יכולה להיות תפילה בכוונה עצומה, זה יכול להיות רגע התעלות בשיעור תורה או כל מעשה טוב אחר שבו האדם נגע בה' באמת, אולי אפילו בכה והרגיש וחוהה שה' נגלה אליו. אם יש לאדם זיכרון טוב, הוא יכול אפילו לנסות ללכת אחורה ולהיזכר באותה תחושה פשוטה וטהורה שחש כל ילד המביט אל השמיים ומרגיש שה' משגיח עליו.

באותה הנקודה שבה חווה האדם חיבור אמיתי לה', שום חוצפה או ספק אינם יכולים לבלבל אותו. האדם הרגיש וחוהה את ה' מעבר להוכחות ולמחשבות.

123 כדי להבין משפט זה לעומק חובה לברר מהו ה' ומהו היחס שלו אלינו. דבר זה מבואר בין השאר במאמר 'ייסורים ממוקמים' של הרב קוק, בספר 'הוד הקרח הנורא' של הרב קלנר ובחוברת 'היחס למושג האלוהי' שיצאה בהוצאה זו.

השגרה מקהה תחושה זו ומשכיחה אותה מאיתנו. ואולם בזמן שעמלק תוקף בדרך, בזמן שהבירור כבר איננו שכלי, אז עלינו להתחבר אליה מייד ולהיזכר באותו הרגע, בזמן ובתחושה של החיבור העמוק ההוא, תחושה שגם היא איננה שכלית אלא גדולה מהשכל.

בעומקו של אותו הרגע חווינו משהו גדול ואמיתי, קשר בלתי אמצעי עם ה'. אותו האושר הגדול הוא פשוט תחושת חיבור של נשמתנו אל ה', אל כל מה שטוב, יפה ונכון במציאות ומעבר לה.

בזמן התקיפה של עמלק עלינו לאמץ אל ליבנו את אותו רגע מתוק וחזק, את אותו קשר אינטימי שחווינו עם ה', את אותו זיכרון. אז יתעורר הקשר העמוק לה' כמו הקשר של בן אוהב לאימו, ומתוך הקשר העוצמתי ההוא כל הספקות פשוט יתפוגגו להם.

משל לילד שיאמרו לו: "לא הייתה לך אימא, אף אחד לא אוהב אותך", אך הילד יזעק מקירות ליבו: "אבל אתמול אימא חיבקה אותי! אימא קיימת ואוהבת אותי!"

כשהספקות מתפוגגים, והחוצפה והציניות נעלמים אנו מצליחים לעמוד אל מול מתקפת עמלק.

והיום, זכינו והגענו חזרה לארץ ישראל. אנו מתחילים את השלב שה"צמח צדק" קורא לו "לעיתיד לבוא". אנחנו יכולים להיכנס לדעת ה' העליונה, הגדולה מן השכל והרגש אך כוללת את שניהם.

בדורנו יש תביעה גדולה יותר לאמת ולדרך חיים של דעת ה' שבהן עמלק פשוט יתפוגג. לא עוד מוסר כובש אלא מוסר ישר. ארץ ישראל!

הרב קוק הכריז:

כנסת ישראל התנערה לתחיה, ביחש להרצון של הדור הצעיר. הכחות נתעוררו בתעורה נפלאה ומתמהת. **אין בשום אופן אפשרות להכניעם בדרך כבישה, כי אם לרוממם ולשגבם, ולהראות לפניהם את הדרך של האורה הרוממה והאדירה.**¹²⁴

124 עקבי הצאן, עמ' קיד. ועיינו שם בכל מאמר הדור, ובמיוחד בעמ' קיב והלאה, שמסביר כן בפרט ובכלל.

הגיע הזמן לאמץ את כל כוחותינו ולהעלות את המידות למדרגת ארץ ישראל. זמן שבו המידות יהיו מזוהות לחלוטין עם אמיתות השכל, ושניהם יידבקו בה'. הגיע הזמן לסיים את הדרך. על ידי לימוד אמונה מעמיק ועבודת המידות, שיהיו טהורות ומזוהות במלואן עם האמיתות השכליות, נפתור את בעיות ה'דור', וזה גם יהיה סופו של עמלק. לעמלק לא תהיה כל השפעה, כפי שהסביר הצמח צדק על מדרגת ארץ ישראל, ואנו נעבור למדרגת הישר ונמחה את זכרו של עמלק מתוכנו.

חשוב להעמיק בלימוד וחיים של אמונה. ד' אמות של הלכה מזמן הגלות כבר אינן מספיקות, אנו צריכים להגדיל את התורה שבקרבנו, לדעת את ה'!
"ומלאה הארץ דעה את ה' - כמים לים מכסים".

ולנוכח אמת כזאת, מול חיבור שכזה, גם לעמלק אין סיכוי. ובינתיים, בדרך אל היעד, לא נשעה לשקריו של עמלק ששום דבר לא משנה ומה כבר יקרה, גם כיחידים וגם כעם ישראל אנחנו יודעים מתוך הוויית חיינו, מההיסטוריה ומהנבואה שלנו, שיש אמת:
הכול משנה, הכול חשוב, ויש גם אור בסוף הדרך.

זכור את אשר עשה לך עמלק! לא תשכח!

"וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כַּסְיָהּ מִלְחָמָה לִי-הוּא בְעַמְלֶק מִדֶּרֶךְ" (שמות יז, טז).

|

"זְכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עַמְלֶק בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם אֲשֶׁר קָרָךְ בְּדֶרֶךְ וַיִּזְנֹב בְּךָ כָּל הַנְּחֻשְׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאֵתָה עֵינֶיךָ וַיִּגַע וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים וְהָיָה בְּהַנִּיחַ י-ה-וה אֶל-לְהִיךָ לְךָ מִכָּל אִיבֶיךָ מִסָּבִיב בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר י-ה-וה אֶל-לְהִיךָ נָתַן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחָה אֵת זְכַר עַמְלֶק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם
לֹא תִשְׁכַּח"
(דברים כה, יז-יט)